

MART 2026

MALİYE ALANINDA ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR

EDİTÖR **PROF. DR. GÜLSÜN İŞSEVEROĞLU**

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © MART 2026

ISBN • 978-625-8559-75-0

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruyenyayinevi.com

e-mail: seruyenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

MALİYE ALANINDA
ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR

EDİTÖR **PROF. DR. GÜLSÜN İŞSEVEROĞLU**

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

KAMU MALİYESİNDEKİ DÖNÜŞÜMÜN BİR YANSIMASI OLARAK MALİ DİSİPLİN PERFORMANSINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

İnci SANDALCI, Ulvi SANDALCI 1

BÖLÜM 2

KAMU MALİYESİ DİSİPLİNİ ÇERÇEVESİNDE BOŞ KONUT VERGİSİ: SEÇİLİ ÜLKE UYGULAMALARI

Ebru EROĞLU 31

BÖLÜM 3

MEKÂNSAL VERİ ANALİZİ (MEVA) SİSTEMİNİN GAYRİMENKUL TEMELLİ VERGİLER VE HARÇLARDAKİ KAYIPLARIN ÖNLENMESİNE KATKISI

Sedat POLAT 45

BÖLÜM 4

ABD-ÇİN TİCARET SAVAŞININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE YANSIMALARI: DIŞ TİCARET VE SEKTÖREL PERSPEKTİF

Hayal Zelal ŞİMŞEK, Dilek GÖZE KAYA 67

BÖLÜM 5

MALİ KARARLARDA RASYONELLİK VE BİLİNÇ SORUNSALININ TOPLUMSAL BOYUTLARINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Ulvi SANDALCI, İnci SANDALCI 89

BÖLÜM 6

FİNANSAL GELİŞME VE BİLEŞENLERİNİN VERGİ GELİRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BİR İNCELEME

Murat ALBAYRAK, Oğuzhan BOZATLI 123

KAMU MALİYESİNDEKİ DÖNÜŞÜMÜN BİR YANSIMASI OLARAK MALİ DİSİPLİN PERFORMANSINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

“ ”

İnci SANDALCI¹

Ulvi SANDALCI²

1 Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü, inci.agacan@dpu.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0003-4995-8482

2 Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü, ulvi.sandalci@dpu.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0003-1527-0815

1. GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde devletin ekonomik ve toplumsal hayattaki rolü hem kapsam hem de nitelik itibariyle önemli dönüşümlere uğramıştır. Özellikle sanayileşme, kentleşme, nüfus artışı ve sosyal devlet anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte kamu kesiminin üstlendiği görevler genişlemiş; bu genişleme kamu harcamalarının artmasına, dolayısıyla kamu maliyesinin ekonomi içindeki ağırlığının belirgin biçimde yükselmesine yol açmıştır. Bu gelişmeler, kamu kaynaklarının nasıl elde edildiği ve nasıl kullanıldığı sorusunu, modern devlet anlayışının merkezine yerleştirmiştir. Günümüzde kamu maliyesi yalnızca gelir toplama ve harcama yapma faaliyeti olarak değil; ekonomik istikrarın sağlanması, gelir dağılımının düzeltilmesi, büyümenin desteklenmesi ve toplumsal refahın artırılması gibi çok boyutlu hedeflerin gerçekleştirilmesinde temel bir politika alanı olarak değerlendirilmektedir.

Yeni kamu mali yönetimi anlayışının merkezinde yer alan mali disiplin, kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki dengenin sağlanmasını ifade etmenin ötesinde, uzun vadeli mali sürdürülebilirliği hedefleyen bir yönetim yaklaşımıdır. Mali disiplin, kamu kesiminin borçlanma ihtiyacını kontrol altında tutmasını, bütçe açıklarının makul sınırlar içinde kalmasını ve kamu maliyesinin ekonomik şoklara karşı dayanıklı hale gelmesini amaçlamaktadır. Bu yönüyle mali disiplin, makroekonomik istikrarın tesisinde ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasında kritik bir rol üstlenmektedir. Nitekim mali disiplinden sapmalar, birçok ülkede yüksek enflasyon, faiz oranlarının artması, yatırım ortamının bozulması ve ekonomik krizler gibi ciddi sonuçlar doğurmuştur.

Mali disiplinin kurumsal bir zemine oturtulması amacıyla geliştirilen en önemli araçlardan biri mali kurallar olmuştur. Mali kurallar; bütçe dengesi, borç stoku, kamu harcamaları veya gelirleri gibi mali büyüklükler üzerine getirilen sayısal ya da sayısal olmayan sınırlamalar yoluyla, maliye politikası uygulamalarına öngörülebilirlik ve güven kazandırmayı hedeflemektedir. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaşan mali kural uygulamaları, mali disiplinin kalıcı hale getirilmesi ve siyasi popülizmin kamu maliyesi üzerindeki olumsuz etkilerinin sınırlandırılması açısından önemli bir araç olarak görülmüştür. Bu çerçevede mali kurallar, yalnızca teknik düzenlemeler değil, aynı zamanda mali sorumluluk ahlakını güçlendiren kurumsal mekanizmalar olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'de kamu mali yönetiminde yaşanan dönüşüm de küresel eğilimlerden bağımsız değildir. Cumhuriyetin ilk yıllarında benimsenen denk bütçe anlayışı ve mali disiplin hassasiyeti, özellikle 1950'li yıllardan sonra yerini daha esnek bütçe politikalarına bırakmış; 1980'li ve 1990'lı yıllarda ise kronik bütçe açıkları, yüksek kamu borcu ve enflasyon sorunları kamu

maliyesinin temel yapısal problemleri haline gelmiştir. 2001 ekonomik krizi, mali disiplinden uzaklaşmanın doğurduğu maliyetleri açık biçimde ortaya koymuş ve kamu mali yönetiminde köklü reformların hayata geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu başta olmak üzere, kamu borç yönetimi, ihale sistemi, iç kontrol ve denetim mekanizmalarına ilişkin düzenlemelerle Türkiye’de kurallı ve şeffaf bir kamu mali yönetimi yapısının oluşturulması hedeflenmiştir.

5018 sayılı Kanun ile birlikte mali saydamlık, hesap verebilirlik, stratejik yönetim ve performans esaslı bütçeleme ilkeleri kamu mali yönetiminin temel taşları haline gelmiş; orta vadeli mali planlama ve çok yıllık bütçeleme anlayışıyla mali disiplinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu reformlar, mali disiplinin yalnızca bütçe dengesiyle sınırlı olmayan, kapsamlı bir kamu mali yönetimi yaklaşımı olarak ele alınmasını sağlamıştır. Ancak bu dönüşüm sürecinin başarısının değerlendirilmesi, mali disiplin performansının somut göstergeler üzerinden analiz edilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, kamu maliyesindeki dönüşümün bir yansıması olarak Türkiye’de mali disiplin performansını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda bütçe dengesi, faiz dışı denge, kamu harcamaları ve gelirlerinin GSYİH’ya oranı, borç stoku göstergeleri gibi temel mali göstergeler üzerinden mali disiplinin seyri analiz edilmektedir. Çalışma, mali disiplinin kamu mali yönetimindeki rolünü teorik ve kurumsal çerçevede ele almanın yanı sıra, ampirik göstergeler aracılığıyla Türkiye’nin mali disiplin performansını değerlendirmeyi hedeflemektedir. Böylece hem akademik literatüre katkı sağlanması hem de politika yapıcılara yol gösterici çıkarımlar sunulması amaçlanmaktadır.

2. KAMU MALİYESİNDE DÖNÜŞÜM

Kamu yönetiminde reform olgusu, insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. İnsanların belirli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla iş birliğine dayalı örgütlenmelere yöneldikleri bilinmektedir. Bu örgütlenme süreci, toplumun en küçük ve temel birimi olan aileden başlayarak, toplumun en üst düzeydeki meşru gücü konumundaki devlete kadar uzanmaktadır. Devlet, bireylerin egemenlik haklarının bir kısmından vazgeçmeleri sonucunda ortaya çıkan; toplumsal uyumsuzlukları çözen, kamu hizmetlerini üreten ve yöneten en üst meşru otorite olarak konumlanmaktadır. Kamu yönetimi ise devletin bir uzantısı olarak yürütme organına bağlı biçimde örgütlenen; belirlenen politika, ilke ve esaslar doğrultusunda kendisine verilen görevleri yerine getiren kamu görevlilerinden oluşan kurumsal bir yapıyı ifade etmektedir. Toplumun değişen ve çeşitlenen ihtiyaçlarını karşılamak ve kamu hizmetlerini vatandaşlara en uygun yöntemlerle sunmak amacıyla kamu yönetiminin kendini sürekli olarak yenilemesi gerekmektedir. Bu nedenle kamu yönetiminin değişen koşullara uyum sağlayabilmesi için reforma

başvurması kaçınılmaz bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Reform, kamu yönetiminin kendi kendini yenileme ve geliştirme ihtiyacının doğal bir sonucu niteliğindedir. Reform süreci sayesinde kamu yönetiminin başta siyasal ve iktisadi ilişkileri olmak üzere; karar alma mekanizmaları, vatandaşlarla olan ilişkileri, personel sistemi ve kamu hizmetlerinin sunum biçimleri kapsamlı biçimde gözden geçirilmekte; mevcut sorunların daha sağlıklı biçimde teşhis edilmesi mümkün olmakta ve bu sorunlara yönelik etkili politika ve tedbirlerin belirlenmesi kolaylaşmaktadır (Önen ve Ozan, 2021: 522-523).

Kamu yönetimi ve hizmetlerinde yıllar içinde ortaya çıkan değişim ve dönüşüm kamunun ekonomik yönünü oluşturan kamu maliyesinde de kendini göstermiştir. İnsanoğlunun devleti oluşturması, toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik bir zorunluluğun sonucunda ortaya çıkmıştır. Nitekim kamu maliyesinin tarihsel gelişim sürecinde de bu ihtiyaçların nicelik ve nitelik bakımından sürekli artması, artan gereksinimlerin karşılanabilmesi amacıyla oluşturulan mali düzenlemelerin belirleyici olduğu görülmektedir. Bu süreçte devlet bütçesi giderek genişlemiş; kamu harcamaları ve kamu gelirleri, ekonomik yapı içerisinde önemli bir ağırlık kazanmıştır. Dolayısıyla devletin, bireylerin ihtiyaçlarındaki çeşitlenme ve karmaşıklıkla birlikte canlı bir organizma gibi gelişim gösterdiği dikkate alındığında, kamu maliyesinin de dinamik ve sürekli bir gelişim süreci içerisinde bulunduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, kamu maliyesinin ulaştığı boyutların büyüklüğü ve kamu kaynaklarının verimsiz kullanıldığı yönündeki eleştiriler günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Bu eleştirilerin belirli ölçüde haklılık payı bulunmakla birlikte, toplumsal ihtiyaçların zaman içerisinde artarak devam ettiği ve bu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik beklentilerin büyük ölçüde devlete yöneltildiği de göz ardı edilemez. Bu çerçevede, günümüzde olduğu gibi gelecekte de kamu maliyesinin artan bir önem arz etmeyi sürdüreceği ifade edilebilir (Karaca, 2021: 2-5). Söz konusu öneme binaen Türkiye’de de gelişmiş ülkelerdeki gelişmelerle birlikte kamu maliyesi ve kamu mali yönetimi alanında önemli dönüşümler hayata geçirilmiştir.

Türkiye’nin ulaştığı iktisadi ve mali gelişmişlik düzeyi ile Avrupa Birliği mevzuatına uyum sürecinde ortaya çıkan ve çıkması muhtemel uyumsuzlukların giderilmesi gerekliliği, kamu mali yönetimi ve denetim sisteminin yeniden ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda 10.12.2003 tarihli ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu kabul edilmiş; ikincil mevzuatın hazırlanmasının zaman alması nedeniyle yürürlüğü iki yıl ertelenerek 01.01.2006 tarihinde uygulanmaya başlanmış ve 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. 5018 sayılı Kanun ile birlikte bütçeleme, muhasebeleştirme, raporlama ve iç kontrol alanlarında köklü ve yapısal nitelikte değişiklikler gerçekleştirilmiştir (Söyler, 2012: 62). 2003 yılında kabul edilen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Türkiye’de kamu maliyesinin performans esaslı dönüşüm

süreçlerinden en önemlisini teşkil etmektedir. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, kalkınma planları ve programlarda yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir biçimde elde edilmesini ve kullanılmasını amaçlamaktadır. Kamu kesiminde hesap verebilirliğin ve mali saydamlığın sağlanması temel hedefler arasında yer almakta olup, bu doğrultuda Kanun; kamu mali yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını ve uygulanmasını, tüm mali işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve mali kontrol süreçlerini kapsamlı biçimde düzenlemektedir. Kanun'un kapsamı, merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları ve yerel yönetimler dâhil olmak üzere genel yönetim kapsamındaki tüm kamu idarelerinin mali yönetim ve kontrolünü içermektedir (Öztürk, 2023: 5). 5018 sayılı Kanun'un amacı; kalkınma planları ve programlarda öngörülen politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli biçimde yönetilmesini sağlamak, mali saydamlık ve hesap verebilirlik ilkelerini güçlendirmek suretiyle kamu mali yönetiminin yapısını ve işleyişini yeniden düzenlemektir. Bu çerçevede Kanun, kamu bütçelerinin hazırlanması ve uygulanması ile mali işlemlerin muhasebeleştirilmesi, raporlanması ve mali kontrolüne ilişkin esasları belirlemektedir. Kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte yeni kamu mali yönetimi anlayışı çerçevesinde mali saydamlık, hesap verebilirlik, stratejik planlama ve performans esaslı bütçeleme gibi kavramlar ön plana çıkmıştır (Çomaklı, 2022: 26-34). Bu yeni anlayış; katılımcılık, esneklik, yönetim sorumluluğu, hesap verebilirlik ve mali saydamlık ilkelerine dayalı bir mali yönetim sistemini öngörmektedir. Ayrıca kaynakların etkili, ekonomik ve verimli kullanımı, stratejik yönetim yaklaşımı ile performans esasına dayalı planlama ve bütçeleme uygulamaları, mali yönetim sürecinin temel unsurları hâline getirilmiştir. Kanun, aktörler arasında görev, yetki ve sorumluluk dengesinin tesis edilmesini; yönetime, yetkili mercilere ve kamuoyuna güvenilir bilgi ve rapor üreten bir muhasebe sisteminin oluşturulmasını; uluslararası standartlara uygun, konsolide ve karşılaştırılabilir kamu hesapları ile mali istatistiklerin üretilmesini hedeflemektedir. Bunun yanında faaliyet sonuçlarına ve mali işlemlere ilişkin raporlama mekanizmaları ile yönetime, yetkili mercilere ve vergi mükelleflerine güvence sağlayan iç ve dış denetim sistemleri öngörülmüştür. Tüm bu unsurlar, sistem ve süreçlerin standartlara uygunluğunu ve birbirleriyle uyumunu gözeterek merkezi uyumlaştırma birimleri aracılığıyla desteklenmektedir. 5018 sayılı Kanun'un getirdiği mali yönetim yaklaşımının en önemli yönlerinden biri, bütçe hakkı çerçevesinde Parlamento'nun rolünü önceleyen ve güçlendiren bir yapıyı esas almasıdır. Bunun yanı sıra kamu maliyesinin merkezden ve yerinden yönetim ilkelerine göre yürütülmesi hükme bağlanmış; kamu idarelerinin görev ve sorumluluklarının ilgili kanunlarda açık biçimde belirlenmesi ve kaynak tahsisinde bu düzenlemelerin esas alınması öngörülmüştür. Kamu maliyesinin temel ilkeleri -bunların

bir kısmı aynı zamanda kamu mali yönetiminin temel ilkeleri olarak da kabul edilmektedir-literatürde çeşitli başlıklar altında ele alınmaktadır. Bu ilkeler, kamu mali yönetiminin bütüncül, hesap verebilir ve etkin bir yapıda işlemlerini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede kamu maliyesinin temel ilkeleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Candan, 2012: 33-35):

· Kamu mali yönetimi, uyumlu ve bütüncül bir sistem olarak oluşturulmakta ve yürütülmektedir. Bu bütünsellik, mali yönetim sürecinde yer alan kurum ve aktörler arasında koordinasyonun sağlanmasını ve mali süreçlerin ortak ilke ve hedefler doğrultusunda işletilmesini gerekli kılmaktadır.

· Kamu maliyesi, kamu görevlilerinin görev, yetki ve sorumlulukları çerçevesinde hesap verebilirliğini güvence altına alacak biçimde uygulanmaktadır. Bu durum, mali saydamlık ve denetim mekanizmalarının etkin işlemlerini zorunlu kılmaktadır.

· Maliye politikası, makroekonomik istikrarı ve sosyal hedefleri gözetilen bir anlayışla oluşturulmakta ve uygulanmaktadır. Bu kapsamda mali araçların kullanımı, ekonomik büyüme, istihdam ve gelir dağılımı gibi temel göstergelerle uyumlu olacak şekilde tasarlanmaktadır.

· Kamu mali yönetimi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bütçe hakkı çerçevesinde yürütülmekte; bütçe sürecinin her aşamasında demokratik meşruiyetin ve siyasi denetimin sağlanması esas alınmaktadır.

· Kamu mali yönetiminin temel amaçlarından biri mali disiplinin tesis edilmesidir. Bu doğrultuda kamu gelir ve giderleri arasında sürdürülebilir bir denge kurulması ve kamu borçlanmasının kontrol altında tutulması hedeflenmektedir.

· Bunun yanı sıra kamu mali yönetimi, ekonomik, mali ve sosyal etkinliği birlikte sağlayacak biçimde kamusal tercihlerin oluşmasına uygun bir ortam yaratmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, kamu kaynaklarının tahsisinde yalnızca mali ölçütlerin değil, sosyal faydanın da dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır.

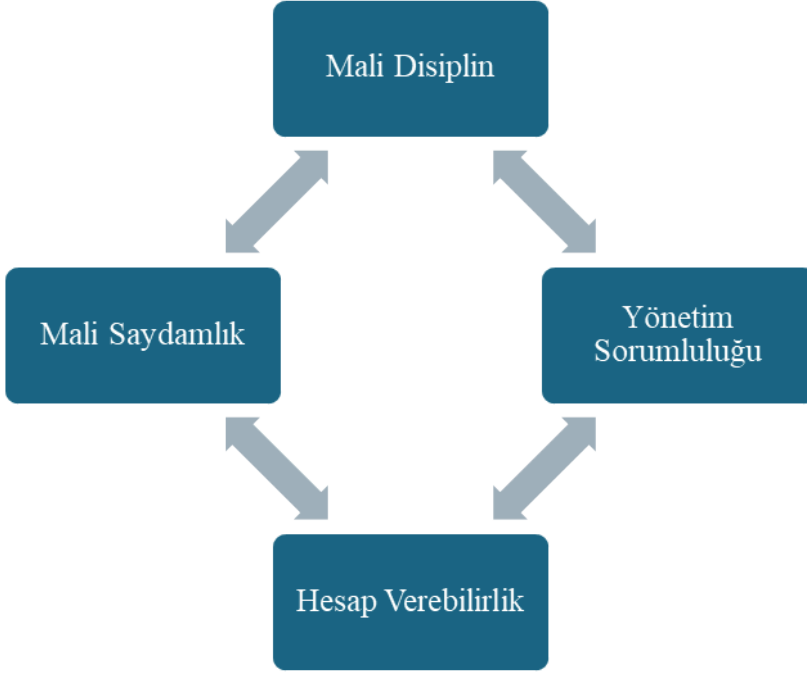
· Son olarak, kamu idarelerinin mal ve hizmet üretimi ile kamu ihtiyaçlarının karşılanmasında, ekonomik ve sosyal verimlilik ilkeleri esas alınmaktadır. Bu çerçevede maliyet-fayda, maliyet-etkinlik ve gerekli görülen diğer ekonomik ve sosyal analizlerin yapılması, kamu harcamalarının rasyonel ve etkin biçimde planlanmasının temel araçları arasında yer almaktadır.

Yeni kamu mali yönetim sistemi kapsamında, bütçelerin ekonomi ve maliye politikalarıyla doğrudan ilişkilendirilmesi hedeflenmiş; kamu kaynaklarının daha etkin ve rasyonel kullanılmasını sağlamak amacıyla mali saydamlık ve hesap verebilirlik ilkeleri ön plana çıkarılmıştır. Bu doğrultuda

devlet faaliyetlerinin muhasebeleştirilmesi ve raporlanması, kamu mali yönetiminin temel unsurları arasında kabul edilmiştir (Söyler, 2012: 72). Yeni kamu mali yönetim ve dolayısıyla maliyesinin temelini oluşturan kanun kamu kaynağı kullanılırken tatbik edilmesi gereken bu esaslar yer vermiştir. Kanunun 7. Maddesinde mali saydamlık; *“Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında denetimin sağlanması amacıyla kamuoyu zamanında bilgilendirilir.”*, 8. Maddede Hesap verme sorumluluğu; *“Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında görevli ve yetkili olanlar, kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesinden, kullanılmasından, muhasebeleştirilmesinden, raporlanmasından ve kötüye kullanılmaması için gerekli önlemlerin alınmasından sorumludur ve yetkili kılınmış mercilere hesap vermek zorundadır.”*, 48/3. Maddede Mal yönetiminde etkililik ve sorumluluk; *“Kamu idarelerine ait malları edinme, kiralama, tahsis, yönetim, kullanma ve elden çıkarma işlemleri, mevzuatında öngörülen kurallar dahilinde hizmetin amacına uygun olarak verimlilik ve tutumluluk ilkesine göre yapılır.”*, 55. Maddede iç kontrol; *“İç kontrol; idarenin amaçlarına, belirlenmiş politikalara ve mevzuata uygun olarak faaliyetlerin etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde yürütülmesini, varlık ve kaynakların korunmasını, muhasebe kayıtlarının doğru ve tam olarak tutulmasını, mali bilgi ve yönetim bilgisinin zamanında ve güvenilir olarak üretilmesini sağlamak üzere idare tarafından oluşturulan organizasyon, yöntem ve süreçle iç denetimi kapsayan mali ve diğer kontroller bütünüdür.”*, 63 ve 68. maddelerinde denetim; *“İç denetim, kamu idaresinin çalışmalarına değer katmak ve geliştirmek için kaynakların ekonomiklik, etkililik ve verimlilik esaslarına göre yönetilip yönetilmediğini değerlendirmek ve rehberlik yapmak amacıyla yapılan bağımsız, nesnel güvence sağlama ve danışmanlık faaliyetidir.”*, *“genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin hesap verme sorumluluğu çerçevesinde, yönetimin mali faaliyet, karar ve işlemlerinin; kanunlara, kurumsal amaç, hedef ve planlara uygunluk yönünden incelenmesi ve sonuçlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine raporlanmasıdır.”* Olarak tanımlanmıştır. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK) reformu ile oluşturulan yeni sistem, klasik ve modern kamu mali yönetimi anlayışına yön veren çeşitli ilke ve yaklaşımlar çerçevesinde yapılandırılmıştır. Kanun’un 5’inci maddesinde kamu maliyesinin temel ilkeleri belirlenmiş; 6’ncı maddesinde hazine birliği ilkesine yer verilmiş; 7’nci ve 8’inci maddelerinde ise sırasıyla mali saydamlık ve hesap verebilirlik ilkeleri düzenlenmiştir. Benzer şekilde Kanun’un 13’üncü maddesinde, on beş bent hâlinde bütçe ilkeleri ayrıntılı biçimde hükme bağlanmıştır. Ayrıca Kanun’un iç kontrol sistemine ilişkin beşinci kısmında yönetim sorumluluğu ilkesine açık biçimde yer verilmiştir. Bu düzenlemeler çerçevesinde KMYKK’da mali saydamlık, hesap verebilirlik, mali disiplin ve yönetim sorumluluğu başta olmak üzere; hazine birliği, bütçe birliği, adem-i tahsis, gayrisafilik, çok yıllılık ve kanunilik gibi kamu mali yönetimine yön veren çok sayıda ilkenin benimsendiği görülmektedir. Bununla birlikte

gerek Kanun gerekçesi gerekse Kanun'da yer alan düzenlemelerin kapsamı ve yoğunluğu birlikte değerlendirildiğinde, reform sürecine yön veren temel ilkelerin mali saydamlık, hesap verebilirlik, mali disiplin ve yönetim sorumluluğu olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu çerçevede, Yeni Kamu Mali Yönetimi anlayışının üzerine inşa edildiği temel kriterler Şekil 1'de gösterilmektedir (Erüz, 2023: 78-79):

Şekil 1: Yeni Kamu Mali Yönetiminin Temel İlkeleri

Kaynak: Erüz, 2023: 79

Şekil 1'de yer verilen tüm ilkeler Yeni Kamu Mali Yönetim sisteminin temelini oluşturmakla birlikte değişen ve dönüşen dünya kamu maliyesi anlayışının da Türkiye'deki kamu mali yönetimdeki yansımalarını göstermektedir. Buna göre kamu mali idaresi dünyada kamu maliyesi alanında ortaya çıkan gelişmeler çerçevesinde vatandaşları merkeze alan, enformasyona önem veren, bireyler tarafından denetlenmeye müsait, katılımcı ve vatandaş odaklı bütçe anlayışı ve kamu maliyesi sistemini kurarak memnuniyet temelli hizmetler sunmayı hedef edinmektedir. Kamu maliyesinde yaşanan değişimlerin bir çıktısı niteliği taşıyan bu ilkelerden en önemlilerinden biri de olan mali disiplin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kamu maliyelerinde öncelik verdikleri politikaların başında gelmektedir. Türkiye'de Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYK) ile birlikte bütçe sürecine orta vadeli bir bakış açısı kazandırılmış; görev, yetki ve sorumlulukların yeniden

tanımlanması yoluyla mali disiplinin kurumsal altyapısı önemli ölçüde güçlendirilmiştir (Barut ve Ökten, 2020: 180). Bu çerçevede mali disiplinin sağlanması ve mali sorumluluk anlayışının yerleşmesi, vatandaşların kamu mali yönetimi sistemine duyduğu güvenin tesis edilmesi bakımından kritik bir öneme sahiptir (Aktan ve Çoban, 2010: 266).

3. MALİ KURAL

Günümüzde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan birçok ülkede, mali disiplinin sağlanması ve makroekonomik istikrarın sürdürülebilir kılınması amacıyla ulusal ya da uluslararası düzeyde mali kurallar uygulanmaktadır. Bu çerçevede mali kuralların temel işlevi, mali disiplini tesis etmek suretiyle makroekonomik istikrarı güçlendirmek ve ekonomik büyümeyi desteklemek olmuştur (Kesik ve Bayar, 2010: 46-47). Mali kurallar, maliye politikası araçları üzerine getirilen kalıcı ve sayısal sınırlamalar olarak tanımlanmakta; özellikle 1990'lı yıllardan itibaren hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yaygın biçimde benimsenmektedir. Bu dönemde mali kural uygulamaları aracılığıyla kamu mali politikalarına duyulan güvenin artırılması ve mali disiplinin kalıcı bir biçimde sağlanması hedeflenmiştir. Uygulama biçimleri ve kapsamı ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, mali kural uygulamalarıyla ülkeler; kamu mali disiplin anlayışını kurumsallaştırmayı, borç stoklarını sürdürülebilir seviyelere çekmeyi ve kredibilitenin artırılması yoluyla risk primlerini düşürerek maliye politikasına olan güveni güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Civriz, 2010: 347). Mali kurallar, bir yandan aşırı harcamalardan kaçınmaya yönelik bir taahhüdü güvence altına alırken, diğer yandan ekonomik ve mali şoklara karşı gerekli politika tepkilerinin verilebilmesine imkân tanıyan esnekliği gözeterek açık sınırlar olarak tanımlanabilir (Halac, M., ve Yared, P., 2017). Bu yönüyle mali kurallar, yalnızca yerel terminolojiye dayalı ya da hukuki bir sınırlama olmanın ötesinde, mali politika göstergeleri üzerinde sürekli ve bağlayıcı kısıtlamalar getiren araçlar olarak öne çıkmaktadır. Etkili bir mali kural sisteminin oluşturulabilmesi için kurumsal yapının, yasal altyapının ve uygulama yöntemlerinin açık ve net biçimde tanımlanması gerekmektedir. Bununla birlikte, uygulama sürecinde ortaya çıkabilecek beklenmedik ekonomik şoklar ve olağanüstü durumlar karşısında mali kuralların belirli ölçüde esneklik içermesi; bu amaçla istisna mekanizmalarının açık biçimde düzenlenmesi önem taşımaktadır. Ayrıca mali kuralların uygulanması ve denetlenmesi süreçlerinin, tarafsız ve bağımsız organlar tarafından yürütülmesi, sistemin güvenilirliği açısından kritik bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Karakurt ve Akdemir, 2010: 323). Mali kuralların uygulanmasının teknik gerekçeleri ise birkaç ana başlık altında toplamak mümkündür (Aktan, 2010: 87-88):

- Mali disiplinin sağlanması, mali ve parasal kurallar aracılığıyla bütçe gelirleri ile bütçe harcamaları arasında sürdürülebilir bir dengenin

tesis edilmesini mümkün kılmaktadır. Bu çerçevede mali kurallar, kamu mali yönetiminde harcama ve borçlanma davranışlarını sınırlayarak bütçe dengesinin korunmasına katkı sunmaktadır.

- Makroekonomik istikrarın sağlanması, mali kuralların bir diğer önemli hedefini oluşturmaktadır. Hükümetlerin yurt içi kaynaklardan, özellikle de merkez bankasından borçlanmasına getirilen sınırlama ve yasaklamalar yoluyla parasal genişlemenin kontrol altına alınması, enflasyonist baskıların temel kaynaklarının ortadan kaldırılmasına yardımcı olmakta ve böylece ekonomik istikrarın sağlanmasını kolaylaştırmaktadır.

- Mali sürdürülebilirliğin temini açısından mali ve parasal kurallar, finansal piyasalarda makul bir reel faiz düzeyinin oluşmasına katkı sağlamakta ve kamu borçlanmasının özel sektör yatırımları üzerindeki dışlama etkisini (crowding out) azaltmaktadır. Bu durum, uzun vadede özel yatırımların teşvik edilmesi ve ekonomik büyümenin desteklenmesi bakımından önem taşımaktadır.

- Hükümetin kredibilitésinin artırılması da mali kuralların önemli işlevlerinden biridir. Finansal piyasalarda kalıcı güvenin tesis edilebilmesi için hükümetlerin bütçe açıkları, borçlanma düzeyi veya borç stoku gibi temel mali göstergeler üzerinde kendilerini bağlayıcı ve sürekli sınırlamalara tabi tutmaları, politika güvenilirliğini artıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

- Son olarak mali kurallar, siyasi popülizmin sınırlandırılmasına katkı sağlamaktadır. Özellikle seçim dönemlerinde kısa vadeli siyasi kaygılarla mali disiplini zedeleyen harcama artışlarının yol açtığı kamu açıklarının önlenmesi ya da en azından azaltılması, mali kuralların öngördüğü bağlayıcı çerçeve sayesinde mümkün olabilmektedir.

Mali kurallar farklı kurumsal ve hukuki çerçeveler altında çeşitli biçimlerde ortaya çıkmakla birlikte, ortak özellikleri belirli sayısal normlar dayatmalarıdır. Söz konusu normlar; bütçe dengesi, kamu harcamalarının düzeyi ya da artış hızı ile devlet gelirlerine ilişkin sınırlamalar şeklinde tasarlanabilmektedir (Wyplosz, 2013: 497). Son yıllarda giderek artan sayıda ülke, hükümetlerin takdir yetkisine dayalı ve açık yanlı mali politika uygulamalarını sınırlandırmak; mali politikaya duyulan güveni pekiştirmek; kamu borçlanma maliyetlerini düşürmek ve kamu borcunun uzun vadeli sürdürülebilirliğini güvence altına almak amacıyla mali kuralları yürürlüğe koymuş veya mevcut mali kural çerçevelerini güçlendirmiştir (Badinger ve Reuter, 2017: 335). Günümüzde birçok ülkede uygulanan mali kuralların temel amacı; politika yapıcılarını mali sürdürülebilirlik hedeflerine bağlamak, mali saydamlığı artırmak ve mali piyasalara maliye politikasının gelecekteki yönelimine ilişkin güvenilir sinyaller vermektir. Bu yönüyle mali kurallar, maliye politikası alanında takdir yetkisini belirli ölçüde sınırlandırmak

ve mali disiplini teşvik etmek amacıyla yaygın biçimde kullanılan araçlar arasında yer almaktadır. Mali kurallar, mali değişkenler üzerinde bağlayıcı kısıtlamalar getirmekle birlikte, bu kısıtlamaların her yıl mutlak surette sağlanması gereken nihai hedefler olmadığı; daha çok orta ve uzun vadeli bir çerçeve sunduğu kabul edilmektedir (Özyer, 2023: 46). Bununla birlikte mali kurallara yönelik en önemli eleştirilerden biri, hükümetlerin politika uygulama esnekliğini sınırlandırmasıdır. Özellikle bütçe gelir-gider dengesinin sağlanması adına katı bir biçimde uygulanan denk bütçe kuralı, hükümetlerin konjonktürel dalgalanmalara zamanında ve etkin müdahalede bulunmasını zorlaştırabilmekte ve bu durum ekonomik istikrarsızlıkların süresini uzatabilmektedir. Bu sakıncanın giderilmesi amacıyla, katı denk bütçe kuralı yerine ekonomik konjonktürü dikkate alan ve çevrimsel dengeyi esas alan mali kuralların daha etkin sonuçlar doğurabileceği ifade edilmektedir (Karaca, 2021: 481-482).

4. MALİ DİSİPLİN

Kamu harcamaları, özünde, bazı bireylerin başkalarına ait kaynakların kullanımına karar verdiği bir süreci ifade etmektedir. Modern demokratik sistemlerde seçmenler, kamu harcamalarına ilişkin karar alma yetkisini politikacılara devretmekte; söz konusu harcamaların finansmanı ise vergi ödemeleri yoluyla toplumun geneli tarafından karşılanmaktadır (Von Hagen, 2002: 264). Vergiler, devletin kamusal ihtiyaçlarını finanse etmek amacıyla elde ettiği gelir kalemleri içerisinde imtiyazlı bir konuma sahiptir (Saygın, 2013: 176). Günümüzde çağdaş devlet anlayışı, kamu kaynaklarının daha rasyonel biçimde kullanılması gereğini ön plana çıkarmakta; bu doğrultuda kamu harcamalarının etkin, ekonomik ve verimli şekilde gerçekleştirilmesini esas alan bir yaklaşımı hâkim kılmaktadır. Bu anlayış çerçevesinde, kamu kaynaklarının kullanımında yöneticilere belirli ölçüde takdir yetkisi tanınması, buna karşılık harcama sonrasında denetimin etkinliğinin artırılması yönündeki eğilim, dünya genelinde bütçe sistemleri içerisinde giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok ülkede kamu mali kontrol sistemlerinde önemli paradigma değişiklikleri yaşanmıştır (Kesik, 2005: 94). Dünya genelinde kamu mali yönetimi ve kontrol sistemine ilişkin konjonktürel gelişmelerin hız kazanması ile birlikte, Türkiye'de kamu idarelerinde meydana gelen niteliksel ve niceliksel dönüşümler, yeni bir kamu mali yönetimi ve kontrol anlayışını yansıtan yasal bir düzenlemenin hazırlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda kabul edilen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 1927 yılından itibaren yürürlükte bulunan ve uzun yıllar kamu mali yönetim sistemini düzenleyen 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu'nun yerini almıştır. 5018 sayılı Kanun, kapsam ve içerik bakımından 1050 sayılı Kanun'a kıyasla daha geniş bir düzenleme alanına sahip olmakla birlikte, her iki Kanun da kendi dönemlerinde Türkiye'de kamu mali yönetimi ve kontrol

sistemini düzenleyen temel yasal çerçeve olma niteliğini taşımaktadır (Kanca, 2017: 494). Önceki bölümde de ifade edildiği üzere kamu mali yönetiminde yeni bir anlayış ile ortaya konan 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile mevcut kamu malî yönetim sisteminin daha etkin bir yapıya kavuşturulması; Ulusal Program ve Politika Belgesi'nde de ifade edildiği üzere, uluslararası standartlar ve Avrupa Birliği normlarıyla uyumlu bir kamu malî yönetim ve kontrol sisteminin oluşturulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Kanun, bütçe kapsamının genişletilmesi yoluyla bütçe hakkının etkin biçimde kullanılmasını, bütçe hazırlama ve uygulama süreçlerinde etkinliğin artırılmasını, malî yönetimde şeffaflığın sağlanmasını ve sağlıklı bir hesap verme mekanizmasının tesis edilmesini hedeflemiştir. Ayrıca harcama sürecinde yetki ve sorumluluk dengesinin yeniden kurulması, etkin bir iç kontrol sisteminin oluşturulması ve bu yolla çağdaş gelişmelerle uyumlu yeni bir kamu malî yönetim anlayışının hayata geçirilmesi öngörülmüştür. 5018 sayılı Kanun, önceki mali yapıda yeterince somutlaşmamış olan mali saydamlık ilkesini uygulamaya geçirmek; hesap verebilirliği daha etkin hâle getirmek; bütçe sürecini ve denetimini stratejik planlama ve performans esaslı yaklaşımlarla desteklemek ve güçlü bir iç kontrol mekanizması tesis etmek temel hedefleri üzerine inşa edilmiştir (Saraç, 2005: 124-162).

Günümüz kamu yönetimlerinde son yirmi yılda yürütülen çok sayıda reform girişimine rağmen, kamu hizmetlerine yönelik toplumsal talep artmaya devam etmiş ve kamu kesiminin ekonomi içindeki rolü giderek genişlemiştir. Bu süreçte kamu kesimi harcamalarının millî gelir içindeki payı azalmamış, aksine artış eğilimi göstermiştir. Özellikle sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim gibi alanlarda daha fazla harcama yapılması yönündeki beklentiler, bütçeler üzerinde hissedilir bir baskı yaratmıştır. Bununla birlikte, yaşanan nüfusun etkisiyle kamu harcamalarının ekonomi içindeki payının önümüzdeki dönemde daha da artacağı yönündeki öngörüler yaygınlık kazanmıştır. Stratejik yönetim anlayışı ve buna bağlı olarak kamu hizmetlerinin üretilmesi ve sunulmasında etkinlik arayışları, kamu harcamalarının azaltılacağı yönünde bir beklenti oluştursa da; mali disiplinin bir politika yaklaşımı olarak benimsenmesi, bu doğrultuda kalıcı mali kuralların belirlenmesi ve geliştirilerek bütçe sistemlerine entegre edilmesi, son yıllarda akademik ve politik platformlarda yoğun biçimde tartışılmaktadır (Kesik, 2012: 627). Mali disiplin mekanizmalarının tarihsel gelişimi incelendiğinde, resmî vergi ve harcama sınırlamalarının görece yeni uygulamalar olarak önem kazandığı görülmektedir (Koşar, 2010: 124). Mali disiplin konusu, son on yılda önemli ölçüde ilgi çekmiştir; zira birçok ülke, bütçe açıklarını ve kamu borcunu azaltmak amacıyla mali disipline ilişkin kurallar benimsemiştir (Kennedy vd., 2021: 337). Mali disiplin her ne kadar günümüzde ortaya çıkmış yeni bir kavram olmasa da, modern anlamda gelişiminin 20. yüzyılın üçüncü çeyreğine dayandığı kabul edilmektedir. Bu bağlamda mali disiplin, yalnızca

kamu gelir ve giderleri arasındaki kısa vadeli denklığı değil; uzun vadede sürdürülebilir bir mali yönetim anlayışını ve olgunlaşmış bir mali işlemler dengesini ifade eden bir mekanizma ya da süreç olarak değerlendirilmektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte devlet anlayışında meydana gelen dönüşümler, devlete yüklenen fonksiyonların da değişmesine yol açmış; müdahaleci devlet modelinden, düzenleyici, denetleyici ve yönlendirici devlet anlayışına geçişi beraberinde getirmiştir. Özellikle 1970'li yıllardan sonra artan kamu harcamaları, bozulan bütçe dengeleri, kamu borç yükünün aşırı yükselmesi ve siyasi iktidarların ekonomi yönetiminde sergilediği keyfi uygulamalar, mali disiplini hem geliştirmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından kaçınılmaz hâle getirmiştir (Barut ve Ökten, 2020: 173).

Mali disiplin, en genel anlamıyla kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki denge durumu olarak tanımlanabilir. Ancak günümüzde yaşanan ekonomik ve kurumsal dönüşümlerin etkisiyle mali disiplinin kavramsal çerçevesi önemli ölçüde genişlemiştir. Bu bağlamda mali disiplin; kamu harcamaları ile vergi ve borçlanma gibi politika araçları kullanılarak hedeflenen bütçe denklığının sağlanması süreci olarak ele alınmaktadır (Dineri, 2021: 39). Kamu gelir ve giderleri arasındaki dengenin tesis edilmesini ifade eden mali disiplin kavramı; uzun vadeli bütçe disiplininin sağlanması, bütçe dışı kamu harcamalarının belirlenmesi ve bu harcamaların kontrol altına alınması, mali saydamlığın güçlendirilmesi ve kamunun mali hesaplarının şeffaf biçimde ortaya konulması gibi unsurların birlikte değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır (Ejder, 2021: 118). Son olarak mali disiplin, makroekonomik istikrarın sağlanması ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin desteklenmesi açısından hükümetlerin mali pozisyonlarını korumasını gerektirmektedir. Bu çerçevede aşırı borçlanma eğilimlerinden kaçınılmasını ve borç stokunda kontrolsüz artışların önlenmesini güvence altına alırken; aynı zamanda rasyonel politikalar aracılığıyla kaynak tahsisi ve gelir dağılımı hedeflerinin gerçekleştirilmesini ve çıktı dalgalanmalarının yumuşatılmasını amaçlayan tutarlı maliye politikalarının izlenmesini zorunlu kılmaktadır (Erüz, 2023: 80). Mali disiplinin başta kamu maliyesi ve ekonomisi olmak üzere milli ekonomideki rolü ve önemi devletlerin konuyla ilgili çalışma yapmalarına sebebiyet vermiştir. Türkiye de KMYK kanunu ile mali disiplini temel ilke olarak benimsemeye başlamıştır.

Türkiye, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında karşı karşıya kaldığı zorlu ekonomik ve siyasi koşullara rağmen mali disiplini temel bir ilke olarak benimsemiş ve bu yaklaşımı 1950'li yıllara kadar büyük ölçüde sürdürmüştür. Bu dönemde, 1990'lı yılların aksine bütçe fazlası genel bir durum olarak ortaya çıkarken, bütçe açıkları istisnai nitelik taşımıştır. Nitekim 1934 yılında bütçenin millî gelire oranla %9,4 düzeyinde fazla vermesi, Cumhuriyet döneminin en yüksek bütçe fazlası olarak kayıtlara geçmiştir. Ancak 1950'li yıllarla birlikte çok partili siyasi hayata geçişin doğal bir sonucu olarak siyasi

rekabet ve popülist politikalar gündeme gelmiş; dünya genelinde refah devleti anlayışının güç kazanmasına paralel biçimde Türkiye’de de Cumhuriyet’in ilk yıllarında titizlikle gözetilen “denk bütçe” hassasiyeti zayıflamıştır. Bu süreçte kademeli olarak açık bütçe politikalarına yönelinmiş olmakla birlikte, 1970’li yıllara kadar verilen bütçe açıkları genellikle %1-%2 aralığında sınırlı düzeylerde gerçekleşmiştir. Buna karşın, bütçe disiplininin bu kopuşun oransal olarak küçük olmasına rağmen, arkasındaki anlayışın kalıcı hâle gelmesi, 1980’li ve 1990’lı yılların kamu kesimi açısından “kayıp yıllar” olarak nitelendirilmesine yol açmıştır (Civriz, 2010: 347). 1980-2001 döneminde Türkiye ekonomisinde kronik hâle gelen bütçe açıkları, yüksek enflasyon ve artan faiz oranları, ekonominin bir borç-faiz sarmalına sürüklenmesine ve bu kısır döngüden çıkılamamasına neden olmuştur. Bu dönemde kamu borçlanması sürdürülemez bir seviyeye ulaşmış, kamu kesimi finansman dengelerinde ciddi bozulmalar yaşanmış ve ülke tarihinin en ağır ekonomik krizlerinden biriyle karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu gelişmeler, bozulan mali dengelerin uzun süre göz ardı edilmesi ve mali disiplinden ısrarla uzaklaşılmasının kaçınılmaz bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Direk ve Şahbaz Kılınç, 2025: 49-50).

Türkiye’de kamu mali yönetiminde uzun süre ihmal edilen mali disiplin, 2001 krizinin ardından yeniden önem kazanmaya başlamış ve bu dönemde bozulan mali yapıyı onarmaya yönelik kapsamlı mali reformlar hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda, 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ile kamu borç yönetimi disiplin altına alınarak mali kural anlayışı kurumsal bir zemine oturtulmuştur. 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ile kamu ihale sistemi Avrupa Birliği standartlarına uygun biçimde yeniden yapılandırılmış ve kamu kaynaklarının kullanımında etkinliğin artırılmasına yönelik önemli düzenlemeler yapılmıştır. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile kamu mali yönetim sistemi bütüncül bir anlayışla yeniden tasarlanmıştır. Bunların yanı sıra enerji, tarım, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlarda mali saydamlık ve hesap verebilirliği güçlendirmeyi amaçlayan kapsamlı reformlar gerçekleştirilmiş; 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu ve 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Hakkında Kanun yürürlüğe konulmuştur. Söz konusu reformlar, Türkiye’de kurallı bir kamu yönetimi ve kamu mali yönetimi anlayışının tesis edilmeye çalışıldığını göstermektedir (Kesik ve Bayar, 2010: 53). 2008 yılında başlayarak günümüze kadar etkisini sürdüren küresel kriz süreci ise para politikalarının tek başına yeterli olmadığını ortaya koymuş, maliye politikalarının makroekonomik istikrar açısından taşıdığı önemi yeniden gündeme getirmiştir. Maliye politikalarının etkinliğinin artırılabilmesi, güçlü ve sürdürülebilir bir kamu mali yapısının varlığını zorunlu kılmaktadır. Bu yapının tesis edilebilmesi ise kaynak ve gelir dağılımını bozmayacak, yatırımları teşvik edecek etkin ve adil bir vergi sisteminin yanı sıra; kamu

harcamalarının da etkin, verimli, adil ve üretimi destekleyici bir anlayışla gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Bu çerçevede mali disiplin, önemini daima koruyan temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Direk ve Şahbaz Kılınç, 2025: 49-50).

Mali disiplin, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun "Kamu maliyesinin temel ilkeleri" başlıklı 5'inci maddesinin birinci fıkrasının (e) bendinde "Kamu malı yönetimi malı disiplini sağlar." ifadesiyle açıkça temel ilkeler arasında yer almıştır. Kanun, mali saydamlık ve hesap verebilirliği öncelerken, geçmişte yaşanan ekonomik ve mali krizlerin etkisiyle mali disiplini güvence altına almayı amaçlayan düzenlemeleri de bünyesinde barındırmaktadır. Orta vadeli bütçeleme anlayışı çerçevesinde üç yıllık döngüyle makro mali planlamaya geçilmesi, yukarıdan aşağıya bütçeleme yaklaşımı doğrultusunda ödenek teklif tavanlarının belirlenmesi, mali politika bütünlüğünü güçlendirmiştir. Bunun yanı sıra ödenek aktarmalarına getirilen sınırlamalar ile Ayrıntılı Harcama Programı (AHP) ve Ayrıntılı Finansman Programı (AFP) uygulamaları, bütçe ve nakit yönetimine önemli ölçüde etkinlik kazandırmıştır (Erüz, 2023: 81).

Bir ülke ekonomisinde istikrarın sağlanabilmesi, öncelikle mali disiplinin varlığına bağlıdır. Mali disiplin, kamu maliyesinde gelirler ile giderler arasında sürdürülebilir bir dengenin tesis edilmesini ifade etmekte olup, aynı zamanda mali sorumluluk ahlakının da temel bir gereğidir. Kamu harcamalarının hükümetler tarafından sürekli biçimde artırılması, vergileme yetkisinin keyfi ve takdire dayalı olarak kullanılması ile iç ve dış borçlanmaya yönelik etkin sınırlamaların bulunmaması, mali disiplinsizlik sorununu beraberinde getirmektedir. Mali disiplinsizlik sonucunda artan vergi ve borç yükü; bir yandan toplam tasarrufları, yatırımları ve çalışma isteğini olumsuz yönde etkileyerek ekonomik büyümeyi zayıflatmakta, diğer yandan ise vergi kaçakçılığını teşvik ederek kayıt dışı ekonominin genişlemesine yol açmaktadır (Aktan vd., 2010: 99).

5. TÜRKİYE'DE MALİ DİSİPLİN PERFORMANS GELİŞİMİ

Türkiye'de geçmişte yaşanan ve önlem almayı güç kılan ekonomik krizlerin temelinde kamu maliyesinin zayıflığı olduğu göz önünde alındığında mali disiplinin kamu maliyesi için önemi artmaktadır. Bu kapsamda hem kamu maliyesinin yapısının güçlendirilmesi hem de ekonomik krizlerin ortaya çıkışının engellenmesi veya güçleştirilmesi için dünyada ortaya çıkan yeni kamu maliyesi anlayışına uygun olarak düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu düzenlemelerin ne ölçüde kamu maliyesini güçlendirdiğine yönelik birçok kriter değerlendirmeye alınmakla birlikte bunlardan en önemlisi mali disiplinin tesis edilip edilmediğidir. Buna göre kamu maliyesinin etkin, verimli ve dayanıklı olmasının en güçlü göstergesi olma niteliğine sahip olan mali disiplinin durumu büyük önem arz etmektedir. Mali disiplinin

ne ölçüde sağlandığı ve bunun sürdürülebilir olup olmadığına ilişkin çeşitli göstergelerden yararlanarak bu alandaki performans ölçülebilmektedir. Mali disiplinin sağlanıp sağlanmadığına ilişkin birçok kriter göz önüne alınabilmekle birlikte bunlardan en önemlileri;

- Bütçe dengesi/GSYİH Oranı (%)
- Faiz dışı denge/GSYİH Oranı (%)
- Bütçe Giderleri/GSYİH Oranı (%)
- Faiz Giderleri/GSYİH Oranı (%)
- Bütçe Gelirleri/GSYİH Oranı (%)
- AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku / GSYH (%)
- Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (GSYH %)
- Brüt İç Borç Stoku /GSYH (%)
- Brüt Dış Borç Stoku/ GSYH (%)
- Toplam Kamu Net Borç Stoku / GSYH (%), olarak sıralanabilmektedir.

Bütçe dengesi/GSYİH oranı (%), merkezi yönetim bütçesinin gelir ve giderleri arasındaki farkın, ilgili ülkenin bir yıllık toplam ekonomik büyüklüğüne (Gayrisafi Yurt İçi Hasıla - GSYİH) oranını ifade etmektedir. Bu gösterge, kamu maliyesinin genel denge durumunu ve mali disiplin düzeyini ortaya koyan temel göstergelerden biridir. Faiz dışı denge/GSYİH oranı (%), kamu bütçesinden faiz ödemeleri çıkarıldıktan sonra kalan gelir-gider dengesinin GSYİH'ya oranını göstermekte olup, literatürde “birincil denge” olarak da adlandırılmaktadır. Söz konusu gösterge, kamu maliyesinin borç faiz yükü dışında ne ölçüde denge sağlayabildiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bütçe giderleri/GSYİH oranı (%), merkezi yönetim bütçesi kapsamında yapılan toplam harcamaların, ülkenin yıllık ekonomik büyüklüğüne oranını ifade etmektedir. Bu oran, kamu kesiminin ekonomideki ağırlığını ve harcama politikalarının boyutunu ortaya koymaktadır. Faiz giderleri/GSYİH oranı (%) ise merkezi yönetimin bir yıl içerisinde iç ve dış borçlar için yaptığı toplam faiz ödemelerinin, aynı yılın GSYİH'sına oranını göstermekte olup, borçlanmanın bütçe üzerindeki yükünü ölçmeye yönelik önemli bir göstergedir. Bütçe gelirleri/GSYİH oranı (%), merkezi yönetim bütçesinin toplam gelirlerinin GSYİH'ya oranını ifade etmekte ve kamu kesiminin ekonomik kaynak yaratma kapasitesini yansıtmaktadır. Bu oran, vergi politikaları ve diğer kamu gelirlerinin ekonomi içerisindeki payının değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. AB tanımlı genel yönetim borç stoku/GSYİH oranı (%), genel yönetim kapsamına dâhil olan merkezi yönetim, yerel yönetimler, sosyal güvenlik kuruluşları ile diğer ilgili kamu birimlerinin toplam brüt finansal yükümlülüklerinin

GSYİH'ya oranını göstermektedir. Bu gösterge, özellikle Avrupa Birliği mali kriterleri çerçevesinde kamu borçluluğunun değerlendirilmesinde temel referanslardan biri olarak kullanılmaktadır. Kamu kesimi borçlanma gereği (GSYİH %), genel yönetim, kamu iktisadi teşebbüsleri ve fonlardan oluşan kamu kesiminin, cari yıl içerisinde faaliyetlerini sürdürebilmek ve yükümlülüklerini yerine getirebilmek amacıyla finans piyasalarından net olarak ne ölçüde borçlanma ihtiyacı duyduğunu ortaya koymaktadır. Bu göstergenin GSYİH'ya oranlanması, borçlanma ihtiyacının ekonomik büyüklük içerisindeki görece ağırlığını göstermektedir. Brüt iç borç stoku/GSYİH oranı (%), kamu kesiminin yurt içi piyasalardan Türk lirası cinsinden sağladığı borçların toplam brüt tutarının GSYİH'ya oranını ifade etmektedir. Brüt dış borç stoku/GSYİH oranı (%) ise kamu, özel sektör ve bankacılık sektörünün yurt dışından veya yabancı para cinsinden sağladığı toplam borç yükünün GSYİH'ya oranını göstermektedir. Toplam kamu net borç stoku/GSYİH oranı (%), genel yönetim kapsamındaki kamu kesiminin toplam finansal borçlarından, sahip olduğu likit finansal varlıklar düşüldükten sonra kalan net borç yükünün GSYİH'ya oranını ifade etmektedir. Sürdürülebilir kamu mali yönetiminin temel unsurlarından biri olan mali disipline ilişkin bu göstergelere ait veriler, Tablo 1'de 2002-2024 dönemi itibarıyla sunulmaktadır.

Tablo 1: Mali Disiplin Göstergeleri (2002-2024) (GSYİH Oranı, %)

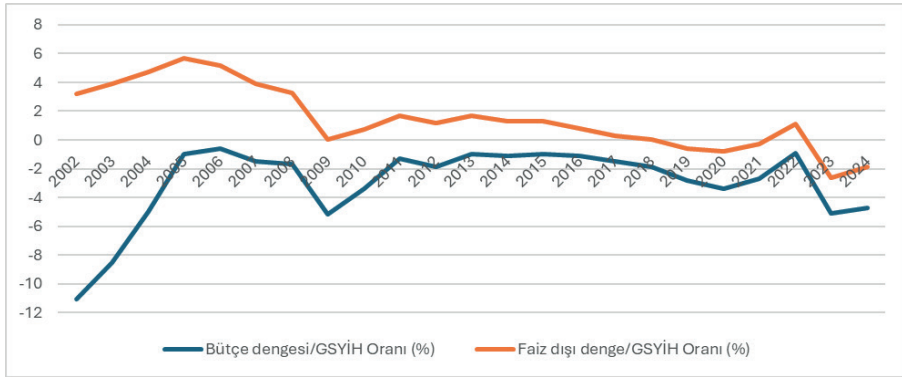
	Bütçe dengesi	Faiz dışı denge	Bütçe Giderleri	Faiz Giderleri	Bütçe Gelirleri	AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	Brüt İç Borç Stoku	Brüt Dış Borç Stoku	Toplam Kamu Net Borç Stoku
2002	-11,1	3,2	33	14,3	21,9	71,5	9,6	42,8	28	59,3
2003	-8,5	3,9	29,9	12,4	21,4	65,2	7,0	42,7	20,2	53,0
2004	-5	4,7	26,1	9,7	21,1	57,2	3,5	40,2	16,7	47
2005	-1	5,7	23,5	6,7	22,5	50,2	-0,1	38,0	13,4	39,5
2006	-0,6	5,2	22,4	5,8	21,8	44,2	-1,7	33,5	12,2	32,2
2007	-1,5	3,9	23	5,5	21,4	37,8	0,1	30,5	9,2	27,7
2008	-1,7	3,3	22,6	5,1	20,9	37,7	1,5	29,2	11,0	26,4
2009	-5,2	0,04	26,7	5,3	21,4	43,2	4,7	34,2	11,6	30,4
2010	-3,4	0,7	25,2	4,1	21,8	39,5	2,2	31	10,8	26,6
2011	-1,3	1,7	22,4	3,0	21,1	35,9	0,1	27,2	11,2	20,2
2012	-1,9	1,2	22,9	3,1	21,0	32,2	0,9	25,5	9,7	14,9
2013	-1	1,7	22,4	2,7	21,4	30,9	0,4	23,3	10,5	10,6
2014	-1,1	1,3	21,8	2,4	20,7	28,3	0,5	21,2	10,0	8,8
2015	-1	1,3	21,5	2,3	20,5	27,2	0,0	19,9	10,5	6,5
2016	-1,1	0,8	22,2	1,9	21,1	27,7	1,1	19,3	11,6	8,0

2017	-1,5	0,3	21,5	1,8	20,1	27,8	1,8	18,6	11,4	8,0
2018	-1,9	0,03	21,8	1,9	19,9	29,9	2,4	17,3	13,3	13,1
2019	-2,8	-0,6	22,7	2,3	19,9	32,4	3,2	19,0	13,7	15,8
2020	-3,4	-0,8	23,4	2,6	20,0	39,4	3,9	22,4	15,6	18,7
2021	-2,7	-0,3	21,6	2,4	18,8	40,4	2,5	19,5	20,4	19,4
2022	-0,9	1,1	19,2	2,0	18,3	30,8	2,3	14,1	14,8	15,7
2023	-5,1	-2,6	24,3	2,5	19,2	29,3	5,5	13,1	13,9	19,8
2024	-4,7	-1,9	24,2	2,8	19,5	24,0	5,8	12,0	10,3	16,0

Kaynak: 2026 Yılı Bütçe Gerekçesi, 2025; T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Ekonomik Göstergeler, 2025; Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kamu Finansmanı İstatistikleri, 2025,

Tablo 1’de yer alan göstergeler mali disiplin başta olmak üzere kamu maliyesinin güvenilirlik ve sağlamlığın tesisinde büyük önem arz ettiği için verilerin niteliğine göre farklı grafikler ile ele alınmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de mali disiplinin ortaya koymuş olduğu sürdürülebilirlik ve performansın tespitine ilişkin 2002-2024 dönemini kapsayan veriler çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Grafik 1’de 2002-2024 yılları arası; Bütçe dengesi/GSYİH Oranı (%) ve Faiz dışı denge/GSYİH Oranı (%) gösterilmektedir.

Grafik 1: Bütçe dengesi ve Faiz dışı denge (GSYİH Oranı, %) (2002-2024)

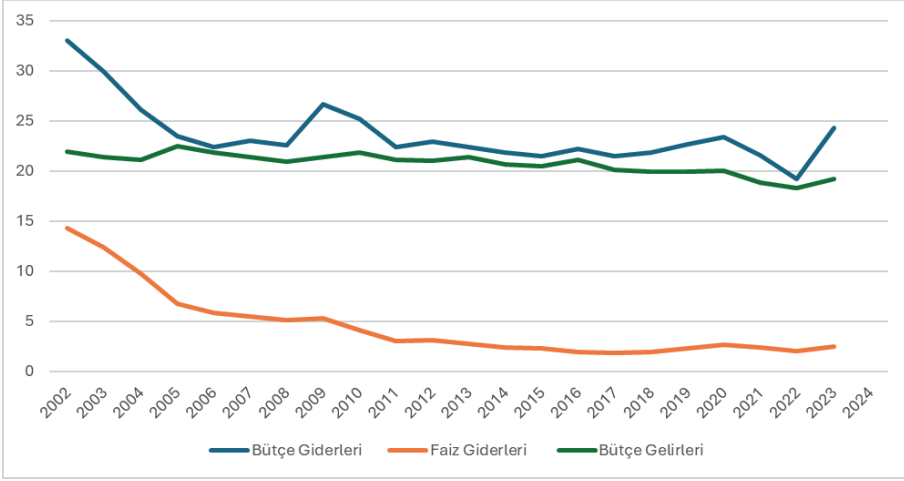

Grafik 1, 2002-2024 döneminde bütçe dengesi ile faiz dışı dengenin GSYİH’ya oranı itibarıyla seyrini göstermektedir. Grafik, Türkiye’de kamu maliyesinin borçlanma dinamikleri ve mali disiplin açısından temel belirleyicilerinden biri olan faiz dışı denge ile bütçe dengesi arasındaki ilişkiyi açık biçimde ortaya koymaktadır. 2000’li yılların başında bütçe dengesinin GSYİH’ya oranının yüksek düzeyde açık verdiği, buna karşılık faiz dışı dengenin belirgin biçimde fazla verdiği görülmektedir. Bu durum, söz konusu dönemde bütçe açıklarının esas itibarıyla yüksek faiz ödemelerinden

kaynaklandığını ve maliye politikasının temel hedefinin borç stokunun sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla faiz dışı fazla üretmek olduğunu göstermektedir. Nitekim 2002–2005 döneminde faiz dışı fazla oranlarının yükselmesi, kamu borç stokundaki hızlı düşüşle paralel bir seyir izlemiştir. 2006–2008 döneminde faiz dışı dengenin görece yüksek seviyelerde korunmasına rağmen bütçe dengesinde bozulma eğiliminin sürmesi, faiz yükünün bütçe üzerindeki etkisinin devam ettiğine işaret etmektedir. 2009 küresel finans krizi sırasında faiz dışı dengenin sifıra yaklaşması ve bütçe açığının derinleşmesi, maliye politikasının konjonktür karşıtı bir araç olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu dönemde faiz dışı fazla hedeflerinden geçici olarak sapıldığı görülmektedir.

2010 sonrası dönemde faiz dışı denge ve bütçe dengesi arasındaki farkın daraldığı, ancak her iki göstergenin de genel olarak sınırlı bir bantta ve dalgalı bir seyir izlediği dikkat çekmektedir. 2010-2015 döneminde faiz dışı dengenin düşük fakat pozitif seviyelerde korunması, mali disiplinin görece sürdürüldüğünü göstermektedir. Buna karşın 2016 sonrası dönemde bütçe dengesinde yeniden bozulma eğilimi belirginleşmiş, faiz dışı dengenin ise zayıfladığı hatta bazı yıllarda negatife döndüğü görülmüştür. 2020 yılında pandemi koşullarının etkisiyle bütçe açığının ve faiz dışı açığın artması, kamu maliyesinin ekonomik daralmaya karşı destekleyici bir politika aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Son yıllarda bütçe dengesi ve faiz dışı dengedeki bozulmanın derinleşmesi, borçlanma gereğinin artmasına ve mali disiplin açısından risklerin yeniden gündeme gelmesine neden olmaktadır. Genel olarak Grafik 1, Türkiye’de kamu maliyesinin uzun bir dönem boyunca faiz dışı fazla stratejisi üzerine inşa edildiğini, ancak son yıllarda bu stratejinin sürdürülebilirliğinin zayıfladığını göstermektedir. Bu çerçevede, mali disiplinin yeniden tesis edilebilmesi için faiz dışı dengenin güçlendirilmesi ve bütçe harcamalarının yapısal reformlarla desteklenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Grafik 2’de 2002-2024 yılları arası; Bütçe Giderleri/GSYİH Oranı (%), Faiz Giderleri/GSYİH Oranı (%) ve Bütçe Gelirleri/GSYİH Oranı (%) gösterilmektedir.

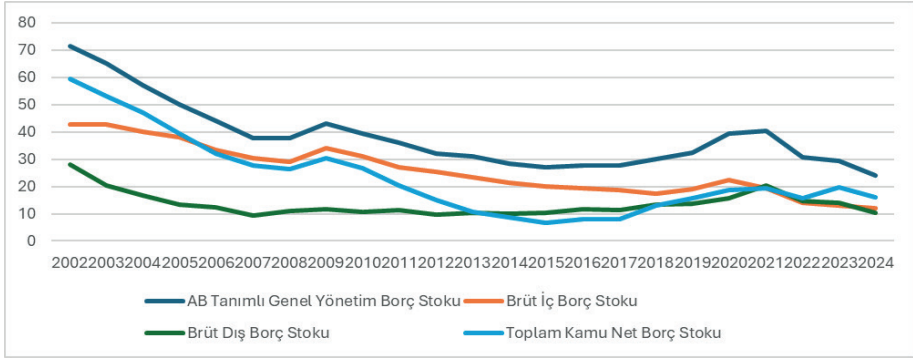
Grafik 2: Bütçe Giderleri, Faiz Giderleri ve Bütçe Gelirleri (GSYİH Oranı, %) (2002-2024)

Grafik 2, 2002-2024 döneminde merkezi yönetim bütçe giderleri, faiz giderleri ve bütçe gelirlerinin GSYİH'ya oranı itibarıyla seyrini göstermektedir. 2000'li yılların başında bütçe giderlerinin GSYİH'ya oranının yüksek bir düzeyde seyrettiği, özellikle 2002-2004 döneminde belirgin bir düşüş eğilimi gösterdiği görülmektedir. Bu gelişmede, 2001 krizi sonrası uygulanan mali konsolidasyon politikaları ve harcama kontrolüne yönelik tedbirlerin etkili olduğu değerlendirilmektedir. 2009 yılında küresel finans krizinin etkisiyle bütçe giderlerinde geçici bir artış yaşanmış, izleyen yıllarda ise giderlerin GSYİH'ya oranı görece istikrarlı bir bantta seyretmiştir. 2020 sonrası dönemde pandemi ve izleyen ekonomik gelişmeler çerçevesinde gider oranlarında sınırlı dalgalanmalar dikkat çekmektedir. Faiz giderlerinin GSYİH'ya oranı incelendiğinde, 2002 yılından itibaren kesintisiz ve belirgin bir düşüş trendi göze çarpmaktadır. 2000'li yılların başında çift haneli seviyelerde olan faiz giderleri, borç stokunun vade yapısının iyileştirilmesi, faiz dışı fazla politikaları ve borçlanma maliyetlerindeki görece düşüş sayesinde 2010'lu yıllarda düşük seviyelere gerilemiştir. Bu eğilim, kamu borçlanmasının bütçe üzerindeki baskısının uzun vadede önemli ölçüde azaldığını göstermektedir. Ancak son yıllarda faiz giderlerinde sınırlı bir artış eğilimi gözlenmesi, finansman koşullarındaki değişimlerin bütçe üzerindeki potansiyel risklerine işaret etmektedir. Bütçe gelirlerinin GSYİH'ya oranı ise dönem boyunca görece istikrarlı bir seyir izlemekle birlikte, 2010 sonrası dönemde hafif bir aşağı yönlü eğilim göstermektedir. Bu durum, ekonomik büyüme performansı, vergi tabanının genişliği ve vergi politikalarının etkinliği ile yakından ilişkilidir. Gelirlerin uzun dönemli olarak sınırlı bir bantta kalması, bütçe dengesinin sürdürülebilirliğinin harcama kontrolü ve faiz yükündeki gelişmelere daha duyarlı hale geldiğini ortaya koymaktadır. Genel olarak grafik, Türkiye'de bütçe dengesi üzerindeki temel baskı unsurunun zaman

içinde faiz giderlerinden ziyade harcama-gelir yapısındaki dengeye kaydığını göstermektedir. Bu çerçevede, mali disiplinin sağlanması açısından faiz dışı dengenin güçlendirilmesi ve bütçe gelirlerinin yapısal olarak artırılmasına yönelik politikaların önemi artmaktadır.

Grafik 3'te 2002-2024 yılları arası; AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku / GSYH (%), Brüt İç Borç Stoku / GSYH (%), Brüt Dış Borç Stoku / GSYH (%) ve Toplam Kamu Net Borç Stoku / GSYH (%) gösterilmektedir.

Grafik 3: AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku, Brüt İç Borç Stoku, Brüt Dış Borç Stoku ve Toplam Kamu Net Borç Stoku (GSYİH Oranı, %) (2002-2024)

Grafik 3, 2002-2024 döneminde AB tanımlı genel yönetim borç stoku, brüt iç borç stoku, brüt dış borç stoku ve toplam kamu net borç stokunun GSYİH'ya oranı itibarıyla seyrini göstermektedir. 2000'li yılların başında AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYİH'ya oranının oldukça yüksek düzeylerde seyrettiği, ancak 2002 sonrasında belirgin ve kesintisiz bir düşüş trendine girdiği görülmektedir. Bu gelişme, 2001 krizi sonrasında uygulanan sıkı maliye politikaları, yüksek faiz dışı fazla hedefleri ve borç yönetiminde sağlanan kurumsal iyileşmelerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Özellikle 2002-2007 döneminde borç stokundaki hızlı gerileme, mali disiplinin güçlendiğine ve borç sürdürülebilirliğinin önemli ölçüde iyileştiğine işaret etmektedir.

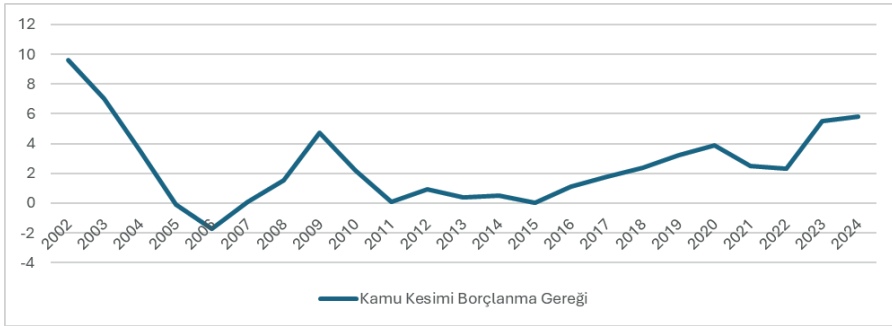
Brüt iç borç stokunun GSYİH'ya oranı da benzer şekilde 2000'li yılların başından itibaren düşüş eğilimi sergilemiş, ancak dönemsel olarak dalgalı bir seyir izlemiştir. 2009 küresel finans krizinin etkisiyle iç borç oranında geçici bir artış yaşanmış, izleyen yıllarda ise yeniden düşüş eğilimi hâkim olmuştur. Son dönemde iç borç stokundaki artış, kamu finansmanında iç borçlanmanın görece ağırlığının arttığını ve borçlanma stratejisinde iç piyasalara yönelimin güçlendiğini göstermektedir. Brüt dış borç stokunun GSYİH'ya oranı ise genel olarak daha sınırlı bir bantta seyretmiş, 2000'li yılların ortasında gerilemiş ve 2010 sonrası dönemde kademeli bir artış eğilimi göstermiştir. Bu durum, küresel finansman koşulları, döviz kuru hareketleri ve dış borçlanmanın

maliyet avantajlarıyla yakından ilişkilidir. Dış borcun göreceli payındaki artış, borç stokunun döviz cinsi kompozisyonuna bağlı olarak mali kırılabilirlik risklerini gündeme getirmektedir.

Toplam kamu net borç stokunun GSYİH'ya oranı incelendiğinde, 2002-2015 döneminde güçlü bir düşüş eğilimi dikkat çekmektedir. Net borç göstergesindeki bu iyileşme, yalnızca brüt borçtaki azalışı değil, aynı zamanda kamu varlıklarının borçları karşılama kapasitesindeki artışı da yansıtmaktadır. Ancak 2018 sonrası dönemde net borç oranında gözlenen yükseliş, makroekonomik dalgalanmalar, büyüme performansındaki zayıflama ve artan finansman ihtiyaçlarıyla birlikte değerlendirilmelidir. Genel olarak grafik, Türkiye'de kamu borçlanmasının uzun vadede sürdürülebilir bir çerçevede yönetildiğini, ancak son yıllarda borç göstergelerinde gözlenen yukarı yönlü hareketlerin mali disiplin açısından dikkatle izlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, borç stokunun seviyesi kadar borcun vade yapısı, para birimi kompozisyonu ve faiz yapısının da mali sürdürülebilirlik analizlerinde belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Grafik 4'te 2002-2024 yılları arası; Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (GSYH %) gösterilmektedir.

Grafik 4: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (GSYİH Oranı, %) (2002-2024)

Grafik 4, 2002-2024 döneminde kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYİH'ya oranı itibarıyla seyrini göstermektedir. Göstergesi, kamu maliyesinin finansman ihtiyacını ve bütçe dengesinin borçlanma üzerindeki etkisini bütüncül biçimde yansıtmaları bakımından mali disiplin analizlerinde temel bir değişken niteliği taşımaktadır. 2000'li yılların başında kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYİH'ya oranının yüksek düzeylerde seyrettiği, ancak 2002 sonrasında hızlı ve keskin bir düşüş eğilimine girdiği görülmektedir. Bu gelişme, 2001 krizi sonrasında uygulanan mali disiplin politikaları, yüksek faiz dışı fazla hedefleri ve harcama kontrolüne dayalı bütçe yaklaşımının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Nitekim 2006-2007 döneminde borçlanma gereğinin negatif değerlere yaklaşması, kamu kesiminin net borç geri ödeyici konuma geçtiğini göstermektedir. 2009 yılında kamu kesimi

borçlanma gereğinde belirgin bir artış yaşanması, küresel finans krizinin ekonomik faaliyet üzerindeki daraltıcı etkileri ve maliye politikasının genişletici yönde kullanılmasıyla açıklanabilir. İzleyen yıllarda borçlanma gereğinin yeniden düşüş eğilimine girmesi, mali konsolidasyon çabalarının görece etkili olduğunu ortaya koymaktadır. 2010-2015 döneminde kamu kesimi borçlanma gereğinin düşük ve sınırlı dalgalanmalarla seyretmesi, mali disiplinin sürdürülebilirliğine işaret etmektedir. 2016 sonrası dönemde kamu kesimi borçlanma gereğinde yeniden artış eğilimi dikkat çekmektedir. Bu artış, ekonomik büyümedeki yavaşlama, bütçe harcamalarındaki artış ve makroekonomik belirsizliklerin kamu finansmanı üzerindeki etkileriyle birlikte değerlendirilmelidir. Özellikle 2020 yılında pandemi koşullarının etkisiyle borçlanma gereğinin belirgin biçimde yükselmesi, kamu maliyesinin konjonktür karşıtı bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir. Son yıllarda borçlanma gereğinin yüksek seviyelerde seyretmesi ise mali alanın daraldığına ve borç dinamiklerinin daha dikkatli yönetilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Genel olarak Grafik 4, Türkiye’de kamu kesimi borçlanma gereğinin dönemsel şoklara duyarlı bir yapı sergilediğini, ancak uzun vadede mali disiplin ve politika tercihleri doğrultusunda önemli ölçüde kontrol altına alınabildiğini göstermektedir. Bu çerçevede, borçlanma gereğinin kalıcı biçimde düşürülebilmesi için faiz dışı dengenin güçlendirilmesi ve bütçe gelirlerinin yapısal olarak artırılmasına yönelik politikaların önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Grafikler birlikte değerlendirildiğinde, 2002-2024 döneminde Türkiye’de kamu maliyesinin geçirdiği dönüşümün üç temel evre üzerinden okunabileceği görülmektedir. Bu evreler; (i) güçlü mali konsolidasyon ve borç azaltma dönemi, (ii) görece istikrar ve sınırlı mali alan dönemi ve (iii) artan kırılganlık ve genişleyici maliye politikası dönemi olarak sınıflandırılabilir.

Birinci evrede (2002-2007), Grafik 1’de gözlenen yüksek faiz dışı fazla ve hızla daralan bütçe açığı, Grafik 4’te kamu kesimi borçlanma gereğinin keskin biçimde düşmesiyle örtüşmektedir. Aynı dönemde Grafik 3’te AB tanımlı genel yönetim borç stoku ile toplam kamu net borç stokunun GSYİH’ya oranında belirgin bir gerileme yaşanmıştır. Bu eşanlı gelişmeler, maliye politikasının borç sürdürülebilirliğini önceleyen bir çerçevede yürütüldüğünü ve faiz dışı denge aracılığıyla borç stokuna etkin biçimde müdahale edildiğini göstermektedir. Grafik 2’de faiz giderlerinin GSYİH’ya oranındaki hızlı düşüş de bu sürecin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

İkinci evrede (2008-2015), küresel finans krizinin etkisiyle Grafik 1’de bütçe dengesi ve faiz dışı dengede geçici bir bozulma gözlenmiş, Grafik 4’te kamu kesimi borçlanma gereği artış göstermiştir. Bununla birlikte, izleyen yıllarda faiz dışı dengenin yeniden pozitif seviyelere yaklaşması ve borçlanma gereğinin sınırlı bir bantta tutulması, mali disiplinin tamamen terk edilmediğine işaret etmektedir. Grafik 3’te borç stokunun GSYİH’ya

oranının kriz sonrasında yeniden düşüş eğilimine girmesi, bu dönemde maliye politikasının dengeleyici bir rol üstlendiğini göstermektedir. Ancak bu evrede bütçe gelirlerinin GSYİH'ya oranının (Grafik 2) görece durağan seyretmesi, mali alanın giderek daraldığına işaret etmektedir.

Üçüncü evrede (2016-2024), Grafik 1'de bütçe dengesi ve faiz dışı dengede kalıcı bir bozulma eğilimi dikkat çekmektedir. Bu durum, Grafik 4'te kamu kesimi borçlanma gereğinin yeniden artmasıyla doğrudan ilişkilidir. Aynı dönemde Grafik 3'te hem AB tanımlı genel yönetim borç stoku hem de toplam kamu net borç stokunun GSYİH'ya oranında yukarı yönlü bir hareket gözlenmektedir. Grafik 2'de faiz giderlerinin yeniden artış eğilimine girmesi ise, mali disiplin üzerindeki baskıların güçlendiğini ve borçlanma maliyetlerinin bütçe üzerindeki etkisinin yeniden belirginleştiğini göstermektedir. Bu evrede borç dinamiklerinin, faiz dışı denge yerine daha çok büyüme performansı ve finansman koşullarına bağımlı hale geldiği söylenebilir.

Genel olarak Grafik 1-4'ün bütüncül analizi, Türkiye'de kamu maliyesinin uzun bir süre faiz dışı fazla temelli borç yönetimi stratejisi sayesinde sürdürülebilir bir patika izlediğini, ancak son yıllarda bu stratejinin zayıfladığını ortaya koymaktadır. Bütçe gelirlerinin yapısal olarak artırılmaması, harcama baskılarının güçlenmesi ve borçlanma maliyetlerindeki artış, mali sürdürülebilirliği daha kırılgan hale getirmektedir. Bu çerçevede, mali disiplinin yeniden tesis edilebilmesi için faiz dışı dengenin güçlendirilmesi, bütçe gelir tabanının genişletilmesi ve borçlanma stratejisinin vade ve para birimi yapısı açısından yeniden dengelenmesi gerekmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kamu maliyesi alanında son yıllarda yaşanan dönüşüm, devletin ekonomik ve toplumsal hayattaki rolünün yeniden tanımlanması sürecinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Küreselleşme, artan kamu hizmeti talepleri, demografik değişimler ve ekonomik krizler, kamu mali yönetiminde daha rasyonel, şeffaf ve hesap verebilir bir yapının gerekliliğini açık biçimde ortaya koymuştur. Bu bağlamda mali disiplin, sürdürülebilir kamu mali yönetiminin temel unsurlarından biri olarak ön plana çıkmış; bütçe dengesi, borçlanma ve kamu harcamalarının kontrolü, yalnızca mali değil aynı zamanda makroekonomik istikrarın sağlanması açısından da kritik bir önem kazanmıştır. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile birlikte mali saydamlık, hesap verebilirlik, stratejik planlama ve performans esaslı bütçeleme ilkelerinin benimsenmesi, mali disiplinin kurumsal bir zemine oturtulmasına önemli katkılar sağlamıştır. Orta vadeli mali planlama anlayışı, yukarıdan aşağıya bütçeleme sistemi, ödenek tavanları ve harcama-finansman programları, mali politika bütünlüğünü güçlendiren araçlar olarak öne çıkmıştır. Bununla birlikte, mali disiplinin yalnızca harcama

kontrolü ile sağlanamayacağı; kamu gelirlerinin sürdürülebilir ve adil bir yapıya kavuşturulmasının da en az harcamaların kontrolü kadar önemli olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, küresel ekonomik dalgalanmalar, pandemi süreci ve jeopolitik riskler gibi olağanüstü gelişmeler, mali disiplinin korunmasını zorlaştıran yeni sınamalar ortaya çıkarmıştır. Bu durum, mali disiplinin statik bir hedef değil; değişen ekonomik koşullara uyum sağlayabilen dinamik bir süreç olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla mali disiplin, sadece sayısal hedeflere indirgenmemeli; kamu mali yönetiminin bütüncül bir anlayışla ele alındığı kurumsal ve yönetsel bir çerçevede değerlendirilmelidir.

Çalışmada, kamu maliyesindeki dönüşümün bir yansıması olarak Türkiye'nin mali disiplin performansı, temel mali göstergeler üzerinden değerlendirilmiştir. Bütçe dengesi/GSYİH, faiz dışı denge/GSYİH, kamu harcamaları ve gelirlerinin GSYİH'ya oranı ile borç stoku göstergeleri, mali disiplinin seyri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Elde edilen nicel bulgular, 2001 krizi sonrasında uygulamaya konulan mali reformların, mali disiplin üzerinde belirgin ve ölçülebilir bir iyileşme yarattığını ortaya koymaktadır. Nitekim 2000'li yılların başında yüksek oranlarda seyreden bütçe açıklarının, izleyen dönemde önemli ölçüde daraldığı; bazı yıllarda ise bütçe açığının GSYİH'ya oranının yönetilebilir seviyelere gerilediği görülmektedir. Bu gelişme, bütçe dengesinin makroekonomik istikrarı destekleyen bir çerçevede yeniden tesis edildiğine işaret etmektedir. Faiz dışı denge/GSYİH oranı incelendiğinde, özellikle 2002 sonrasında uzun bir dönem boyunca faiz dışı fazla verilmesinin, mali disiplinin güçlendirilmesinde temel belirleyici unsurlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Faiz dışı fazlanın süreklilik arz etmesi, kamu borç stokunun kontrol altına alınmasını mümkün kılmış; borç-faiz sarmalının kırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Ancak daha sonraki yıllarda faiz dışı dengenin zayıfladığı ve bazı dönemlerde negatife döndüğü gözlemlenmekte; bu durum mali disiplinin konjonktürel gelişmelere karşı hassasiyetini ortaya koymaktadır.

Bütçe giderlerinin GSYİH'ya oranı incelendiğinde, kamu harcamalarının belirli bir dönem boyunca kontrol altında tutulduğu, ancak özellikle ekonomik daralma dönemleri ve olağanüstü koşullar altında bu oranın yükselme eğilimi gösterdiği görülmektedir. Buna karşılık bütçe gelirlerinin GSYİH'ya oranının daha sınırlı bir artış sergilemesi, mali disiplinin ağırlıklı olarak harcama tarafında sağlandığını; gelir tarafında ise yapısal iyileştirmelere olan ihtiyacın devam ettiğini göstermektedir. Bu durum, mali disiplinin sürdürülebilirliği açısından kamu gelirlerinin güçlendirilmesinin zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır. Borç göstergeleri açısından bakıldığında, AB tanımlı genel yönetim borç stoku/GSYİH oranının, 2000'li yılların başına kıyasla belirgin biçimde gerilediği ve uzun süre Maastricht kriterleriyle uyumlu bir seviyede seyrettiği görülmektedir. Bu gelişme, mali disiplinin borç sürdürülebilirliği

üzerindeki olumlu etkisini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, son yıllarda hem iç hem de dış borç stokunun GSYİH'ya oranında gözlenen artış eğilimi, mali disiplinin korunmasının giderek daha zor bir hâl aldığını ve mali risklerin yeniden artma potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYİH'ya oranı da mali disiplin performansının önemli göstergelerinden biridir. Analiz edilen dönemde borçlanma gereğinin belirli yıllarda düşüş eğilimi gösterdiği, ancak ekonomik şokların yaşandığı dönemlerde yeniden yükseldiği tespit edilmiştir. Bu durum, mali disiplinin yalnızca kurumsal düzenlemelere değil, aynı zamanda ekonomik konjoktüre ve politika tercihlerine de doğrudan bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, nicel göstergeler Türkiye'de mali disiplinin, özellikle 2000'li yılların ortalarından itibaren belirgin biçimde güçlendiğini; ancak bu kazanımların zaman içinde kırılğan bir yapı sergileyebildiğini göstermektedir. Mali disiplin performansında gözlenen dalgalanmalar, mali disiplinin tek seferlik reformlarla değil, sürekli güncellenen, kurumsallaşmış ve çok boyutlu bir kamu mali yönetimi anlayışıyla sürdürülebileceğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, kamu maliyesindeki dönüşümün mali disiplin performansına yansımaları, nicel göstergeler ışığında önemli ilerlemeler içermekle birlikte, mali disiplinin korunması ve güçlendirilmesi yönündeki ihtiyacın devam ettiğini açık biçimde göstermektedir. Çalışmanın bulguları doğrultusunda, Türkiye'de mali disiplinin güçlendirilmesi ve sürdürülebilir kamu mali yönetiminin tesis edilmesine yönelik olarak aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- İlk olarak, mali disiplinin kalıcı hâle getirilebilmesi için orta ve uzun vadeli mali hedeflerin daha güçlü bir kurumsal çerçeveye kavuşturulması gerekmektedir. Orta Vadeli Program ve Orta Vadeli Mali Plan gibi araçların bağlayıcılığı artırılmalı, bu belgeler bütçe sürecinin tamamında etkin biçimde referans alınmalıdır.

- İkinci olarak, mali disiplinin yalnızca harcama kontrolü ekseninde ele alınması yerine, kamu gelirleri boyutunun daha fazla ön plana çıkarılması gerekmektedir. Vergi tabanının genişletilmesi, kayıt dışı ekonomiyle etkin mücadele edilmesi ve vergi sisteminin adalet ve etkinlik ilkeleri doğrultusunda sadeleştirilmesi, mali disiplinin gelir ayağını güçlendirecektir.

- Üçüncü olarak, mali kuralların tasarımı ve uygulanması konusunda esneklik ile bağlayıcılık arasında dengeli bir yapı oluşturulmalıdır. Konjoktürel dalgalanmaları dikkate alan, yapısal dengeyi esas alan mali kural yaklaşımları, hem mali disiplinin korunmasına hem de ekonomik istikrarın desteklenmesine katkı sağlayacaktır.

- Dördüncü olarak, mali saydamlık ve hesap verebilirlik mekanizmaları daha da güçlendirilmelidir. Kamuoyuna sunulan mali raporların kapsamı ve erişilebilirliği artırılmalı; performans göstergeleri ile bütçe sonuçları

arasındaki ilişki daha net biçimde ortaya konulmalıdır. Bu durum, mali disiplinin toplumsal meşruiyetini de güçlendirecektir.

- Beşinci olarak, kamu harcamalarında etkinlik ve verimlilik analizlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Harcama programlarının maliyet-fayda ve maliyet-etkinlik analizleriyle desteklenmesi, sınırlı kamu kaynaklarının öncelikli alanlara yönlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

- Son olarak, mali disiplinin sürdürülebilirliği açısından kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Kamu mali yönetiminde görev alan insan kaynağının niteliğinin artırılması, bilgi teknolojilerinin etkin kullanımı ve iç kontrol-denetim sistemlerinin işlevselliğinin güçlendirilmesi, mali disiplinin kalıcı bir yönetim kültürü hâline gelmesini destekleyecektir.

Sonuç olarak, mali disiplin, kamu maliyesinin geçici bir politika tercihi değil; ekonomik istikrarı, sürdürülebilir büyümeyi ve toplumsal refahı destekleyen temel bir yönetim ilkesi olarak ele alınmalıdır. Türkiye’de kamu mali yönetiminde gerçekleştirilen reformlar önemli kazanımlar sağlamış olmakla birlikte, mali disiplinin korunması ve geliştirilmesi, değişen ekonomik koşullar karşısında sürekli güncellenmesi gereken bir süreç olma özelliğini sürdürmektedir. Çalışma, Türkiye’de kamu maliyesine ilişkin mevcut tartışmaların yönünü borç seviyesinden politika davranışına, kısa vadeli esneklikten uzun vadeli tutarlılığa kaydırmakta ve mali disiplin sürdürülebilirliğinin sağlanması için hangi politika araçlarının gerçekten belirleyici olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. (2010). Mali kurallar (Ekonomi politikası yönetiminde anayasal ve yasal mali kurallar). İçinde C. C. Aktan, A. Kesik & F. Kaya (Ed.), *Mali kurallar: Maliye politikası yönetiminde yeni bir eğilim; Vergi, harcama, borçlanma vs. üzerine kurallar ve sınırlamalar* (ss. 84-105). T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Aktan, C. C. & Çoban, H. (2010). Kamu maliyesinde güven ve ekonomik anayasa. İçinde C. C. Aktan, A. Kesik & F. Kaya (Ed.), *Mali kurallar: Maliye politikası yönetiminde yeni bir eğilim; Vergi, harcama, borçlanma vs. üzerine kurallar ve sınırlamalar* (ss. 258-275). T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Aktan, C. C., Çoban, H., & Demir, İ. C. (2010). Kurumsal maliye politikası perspektifinden vergi ve harcama sınırlamaları. İçinde C. C. Aktan, A. Kesik & F. Kaya (Ed.), *Mali kurallar: Maliye politikası yönetiminde yeni bir eğilim; Vergi, harcama, borçlanma vs. üzerine kurallar ve sınırlamalar* (ss. 98-120). T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Badinger, H., & Reuter, W. H. (2017). The case for fiscal rules. *Economic Modelling*, Volume 60, 334-343.
- Barut, M. E., & Ökten, T. (2020). Türkiye’de mali disiplinin sağlanmasında mali kuralların önemi: 2000 yılı sonrası için bir inceleme. *Vergi Raporu*, 254, 172-198.
- Candan, E. (2012). Kamu mali yönetim ve kontrol sisteminin kurumsal aktörleri: İşlevsel ve yapısal bir analiz (I). *Denetim*, 9, 131-148.
- Civriz, M. (2010). Türkiye’de mali disiplini sağlamaya yönelik mali hükümler ve mali kural benzeri uygulamalar. İçinde C. C. Aktan, A. Kesik & F. Kaya (Ed.), *Mali kurallar: Maliye politikası yönetiminde yeni bir eğilim; Vergi, harcama, borçlanma vs. üzerine kurallar ve sınırlamalar* (ss. 347-370). T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Çomaklı, Ş. E. (2022). Kamu mali yönetimi ve kamu maliyesi. İçinde *Mali hukuk bilgisi*. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Dineri, E. (2021). Mali disiplinin sağlanması ve ekonomik istikrar: Türkiye örneği. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 38-48.
- Direk, F., & Kılınç, Ş. (2025). Türkiye’de mali disiplinin sağlanmasında kamu harcamalarının etkisi (1999-2023 dönemi). *Journal of Public Economy and Public Financial Management*, 5(1), 48-74.
- Ejder, H. L. (2021). Mali disiplin kavramı ve mali disiplini sağlamaya yönelik uygulamalar. *Vergi Raporu*, 260, 117-130.
- Erüz, E. (2023). 2000’li yıllarda kamu mali yönetim reformu: 5018 sayılı kanun ve etkileri. İçinde *Kamu mali yönetimi reformunun dünü bugünü ve yarını*. T.C. Sayıştay Başkanlığı.

- Halac, M., & Yared, P. (2017). *Fiscal rules and discretion in a world economy* (Revised) (Working Paper No. 21492). National Bureau of Economic Research. <http://www.nber.org/papers/w21492>
- Karaca, C. (2021). *Kamu maliyesi*. Ekin Yayınevi.
- Kanca, O. C. (2017). 5018 sayılı kanun üzerine bir değerlendirme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 493-505. <https://doi.org/10.18506/anemon.293419>
- Karakurt, B., & Akdemir, T. (2010). Türkiye’de mali kural uygulamaları: Sayısal olmayan kurallardan sayısal kurallara geçiş. İçinde C. C. Aktan, A. Kesik & F. Kaya (Ed.), *Mali kurallar: Maliye politikası yönetiminde yeni bir eğilim; Vergi, harcama, borçlanma vs. üzerine kurallar ve sınırlamalar* (ss. 320-345). T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Kennedy, S., Robbins, J., & Delorme, F. (2001). *The role of fiscal rules in determining fiscal performance* [Konferans bildirisi]. Fiscal Rules Conference, 237-266. <https://ssrn.com/abstract=2094473>
- Kesik, A. (2005). 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu bağlamında ve AB sürecinde Türk kamu iç mali kontrol sistemi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 94-114.
- Kesik, A. (2012). Türkiye’de yeni bütçeleme süreci. İçinde C. C. Aktan, A. Kesik & D. Dileyici (Ed.), *“Yeni” maliye: Değişim çağında kamu maliyesi; Yeni trendler, yeni paradigmlar, yeni öğretiler, yeni perspektifler* (ss. 635-655). T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Kesik, A., & Bayar, N. (2010). Uluslararası uygulamalar ışığında mali kurallar ve mali disiplin. İçinde C. C. Aktan, A. Kesik & F. Kaya (Ed.), *Mali kurallar: Maliye politikası yönetiminde yeni bir eğilim; Vergi, harcama, borçlanma vs. üzerine kurallar ve sınırlamalar* (ss. 46-65). T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Koşar, N. (2010). Anayasal iktisat perspektifinden ABD’de vergi ve harcama sınırlamaları: Başlıca uygulamalar. İçinde C. C. Aktan, A. Kesik & F. Kaya (Ed.), *Mali kurallar: Maliye politikası yönetiminde yeni bir eğilim; Vergi, harcama, borçlanma vs. üzerine kurallar ve sınırlamalar* (ss. 124-150). T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Önen, S. M., & Ozan, M. S. (2021). Kamu yönetimi reformlarının dönüşümü. *Troyacademy*, 6(2), 521-548. <https://doi.org/10.31454/troyacademy.922967>
- Öztürk, N. (2023). *Kamu mali yönetimi (Mali kurumlar)*. Ekin Yayınevi.
- Özyer, M. A. (2023). Kamu mali yönetiminde reform ihtiyacının sürekliliği ve reformun geleceği. İçinde *Kamu mali yönetimi reformunun dünü bugünü ve yarını*. T.C. Sayıştay Başkanlığı. Ankara.
- Saraç, O. (2005). Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile yapılan düzenlemelerin değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 148, 124-145.

- Saygın, Ö. (2013). Gelir Vergisi Tarifesinin Esneklik Analizi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı: 301 Ekim 2013.
- Söyler, İ. (2012). Yeni kamu malî yönetim ve denetim sistemi çerçevesinde Sayıştayın rolü. *Sayıştay Dergisi*, 87, 61-96.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025). *2026 yılı bütçe gerekçesi*. <https://www.sbb.gov.tr/butce-gerekceleri/>
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (t.y.). *Ekonomik göstergeler* [Web sayfası]. Erişim tarihi: 7 Ocak 2026, <https://www.hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler>
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2025, 26 Mart). *Kamu finansmanı istatistikleri* [Web sayfası]. Erişim tarihi: 7 Ocak 2026, <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>, (18.12.2025)
- T.C. Resmî Gazete. (2003, 24 Aralık). *Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu* (Kanun No: 5018). Resmî Gazete (Sayı: 25326).
- Von Hagen, J. (2002). Fiscal rules, fiscal institutions, and fiscal performance. *The Economic and Social Review*, Vol. 33, No. 3, Winter, 2002, pp. 263-284.
- Wyplosz, C. (2013). Fiscal rules: Theoretical issues and historical experiences. In A. Alesina & F. Giavazzi (Eds.), *Fiscal policy after the financial crisis* (pp. 495–525). University of Chicago Press. <https://www.nber.org/chapters/c12656>

KAMU MALİYESİ DİSİPLİNİ ÇERÇEVESİNDE BOŞ KONUT VERGİSİ: SEÇİLİ ÜLKE UYGULAMALARI

“ ”

Ebru EROĞLU¹

¹ Öğretim Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi, Kumluca Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı, ebrukutluay@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6110-8520

1. GİRİŞ

Konut piyasaları son yıllarda küresel ölçekte fiyat düzeyi ve barınma erişilebilirliği kapsamında ciddi yapısal sorunlarla mücadele etmektedir. Özellikle gelişmiş kentlerde konutun bir ihtiyaç malı olmasından ziyade finansal varlık ve servet biriktirme aracı olarak değerlendirilmesi, konut stoğunun belli bir kısmının atıl kalmasına neden olmaktadır. Konut arzının sınırlı olduğu bir bölgede mevcut konutun boş tutulması barınma krizini derinleştiren ve toplumsal refah kaybına yol açan bir tür negatif dışsallık olarak değerlendirilmektedir. Bu durum ise politika yapıcılarını yeni araçlara başvurmaya zemin hazırlamıştır. Bu araçlardan birisi de boş konut vergisidir.

Vergi politikası açısından değerlendirildiğinde, konutun boş olarak tutulması doğrudan vergilendirilebilir herhangi bir gelir yaratmamakta ancak dolaylı olarak sosyal bir maliyet oluşturmaktadır. Bu sosyal maliyet; kira bedellerinin artışı, yeterli barınmada güçlük ve şehir merkezlerinde kullanım dışı bir kapasite oluşumu şeklinde ortaya çıkmaktadır (Flas, Halleux, Cools, & Teller, 2022). Dolayısıyla, boş konut olgusu sadece bir piyasa tercihi olarak değil, mülkiyetin kullanımında kamusal sonuçları olan bir olgu olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda boş konut vergisi, taşınmazın mülkiyetine ve fiili kullanım durumuna göre şekil alan bir vergilendirme modeli olarak ortaya çıkmaktadır.

Ülke mevzuatlarına göre farklılık gösterebilen boş konut vergisi, gelişmiş ülkelerin birçoğunda uygulanmaktadır. Verginin etkinliği tartışmalı bir konu olmasına rağmen küresel ölçekte uygulama alanı genişlemektedir. Konutunu belirli bir süre boş bırakan ev sahibi, verginin mükellefi olmaktadır. Söz konusu vergi, belediyeler tarafından belirlenen rayiç bedel üzerinden tahsil edilmektedir. Kullanılmayan konutların, kiralama veya mülkiyet devri yoluyla piyasaya sunulması ve konut arzının artırılması hedeflenmektedir (Ontario, 2024).

Bu disipliner çerçevede çalışmamızın ana konusunu boş konut vergisi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda boş konut vergisi hakkında genel bilgi verilecek, boş konut vergisine yönelik farklı mevzuat ve düzenlemelere konu olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avustralya, Fransa, İrlanda ve Kanada gibi ülkelerde uygulamalar incelenecek ve konuya ilişkin değerlendirmelerde bulunulacaktır.

2. BOŞ KONUT VERGİSİ KAVRAMI

Boş konut, bir mali yıl içerisinde kesintili veya kesintisiz sürelerle aktif kullanılmayan konut birimi olarak nitelendirilmektedir. Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) boş konut kavramını, belirli bir süre içerisinde barınma, kiralama veya herhangi bir fiili kullanım faaliyetine konu edilmeyen

konut birimi olarak ifade etmektedir (OECD, 2022). Literatürde bu “boşluk”, konutun sosyal ve ekonomik açıdan herhangi bir değer üretmemesidir. Yani arz döngüsünün dışında kalarak yapısal bir ekonomik işlevsizliğe bürünmesi olarak değerlendirilmektedir (Glaeser & Gyourko, 2018).

Bir vergi döneminde belirli bir süre boyunca kullanılmayan konut, boş konut vergisinin konusunu oluşturmaktadır. Mülkünü kiralamak veya satmak istemeyen ev sahibi için ilave bir mali yükümlülük olarak tahakkuk etmektedir (McCann FitzGerald, 2024). Söz konusu olan verginin amacı, boş konutun kiralanması yoluyla kiralık konut arzının artırılması veya boş konut üzerinden elde edilen ilave gelirin konut sistemine yatırılmasıdır.

Bir taşınmazın boş konut olarak tanımlanması; konutun fiziki özelliği, coğrafi konumu, mülk sahibinin kullanım tercihi ile doğrudan ilgilidir. Ülke uygulamalarında 6 ay veya 12 aylık olmak üzere fiili bir kullanım belirlenmektedir. Bu doğrultuda fiili bir kullanımın nasıl tanımlanacağı ise hukuki bir sorun olmaktadır. Bu amaçla birçok ülkede boş konutlar için yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Örneğin, Victoria (Avustralya) ve Toronto’da (Kanada) konutun 6 aydan fazla süreli boş kalması boş konut olarak değerlendirilirken, İngiltere’de 12 ay boyunca boş kalan konutlar için mevcut belediye vergisine (Council Tax) ilave olarak boş konut primi (Empty Home Premium) adı verilen ek bir mali yükümlülük uygulanmaktadır (Akhtar, 2023; Houseful, 2023).

Boş konutun tanımlanması, yasal sürelerinin ve mükellefiyet sınırlarının belirlenmesi uygulamanın idari yapısını oluşturmaktadır. Kamu maliyesi açısından yaratacağı iktisadi etkiler ise politikanın başarısını belirlemektedir. Bir diğer ifadeyle, boş konut vergisi; mülk sahiplerinin boş konutlarını kiralamaya ya da satış yoluyla piyasaya arz etmesine yönlendirmektedir. Böylece mükellef davranışlarını değiştiren ve konut stoğunun etkin kullanımını teşvik eder. Piyasa arz-talep dengesini iyileştirilmesine katkı sağlayabilmektedir. Bu bağlamda, boş konut vergisinin kamu maliyesi çerçevesinde potansiyel faydaları ve beklenen çıktıları şu şekilde detaylandırılabilir (Mahmoud, 2025; Dawgs, 2024);

- Mülk sahiplerinin konutlarını uzun bir süre boş bırakması üzerinde caydırıcı bir mali etki oluşturmaktadır. Mülk sahibi, konutu belirli bir süre kullanım dışı bırakması durumunda karşılaşıacağı vergi yükünden kaçınmak isteyebilir. Bu durum konut stoğunun etkin bir şekilde kullanımını sağlamaktadır.

- Piyasa dengesini bozucu spekülâtif hareketlerin ve kazanç beklentilerinin önüne geçmektedir. Mülkünü yatırım amacıyla boş tutan ev sahibi vergilendirilir. Böylece konut piyasasında fiyat istikrarının oluşabilmesine katkı sunmaktadır.

· Uzun bir süre boş bırakılan konutlarda meydana gelen yıpranma güvenlik ve kentin sosyal yapısındaki bozulmayı ortadan kaldırır. Konutların yeniden kullanıma hazır hale gelmesini ve kent yaşamının kalitesinin arttırılmasına katkıda bulunabilmektedir.

· Kamu otoritelerinin uygulayacağı kentsel dönüşüm ve sosyal konut projelerinin finansmanına kaynak yaratabilir.

3. SEÇİLİ ÜLKELERDE BOŞ KONUT VERGİSİ UYGULAMALARI

Çalışmanın bu bölümünde boş konut vergisi bağlamında düzenlemeleri hayata geçiren ABD, Avustralya, Fransa, İrlanda ve Kanada uygulamalarına yer verilecektir.

3.1. Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri'nde artan konut krizine karşı yerel ölçekte geliştirilen boş konut vergileri politika araçları kapsamında değerlendirilmektedir. Özellikle San Francisco ve Oakland bölgelerinde yer alan uygulamalar verginin konut arzını arttırma ve spekülative amaçlı konut edinimi caydırma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Ancak vergi, tek başına konut fiyatlarını düşürmede yeterli olmamaktadır. Çeşitli politikalarla desteklenerek konut erişilebilirliğine katkı sağlanması beklenilmektedir.

San Francisco Empty Homes Tax (Kaliforniya): Boş konut vergisi, konut stoğunun etkin kullanımı sağlamak için 2024 yılında yürürlüğe girmiştir. Bir yıl içerisinde, 182 günden fazla kullanılmayan ve boş kalan konutlar için birim büyüklüğüne göre 2.500 ila 5.000 dolar arasında değişen bir vergi getirilmiştir. Tek aile yaşamına uygun mülkler vergi kapsamı dışında tutulmuştur. Ancak verginin uygulaması Kaliforniya Ellis Yasası'na aykırılık gerekçesiyle durdurulmuş olup yargı süreci devam etmektedir (Institute On Taxation and Economic Policy, 2024).

Washington, DC: En köklü uygulamaların yer aldığı bölgede konutlar kullanım türüne göre sınıflandırılmaktadır. Normal konutlar (düzenli ikamet edilen) %0,85, boş mülkler %5, bakımsız binalar ise %10 oranında vergilendirilir (Lincoln Institute of Land Policy, 2025). 2025 yılı itibariyle 3.469 konut, boş konut olarak sisteme kayıtlıdır. Yaklaşık olarak 2.900 konut yüksek vergi oranına tabi olup 500 konut ise vergiden muaf tutulmuştur (Institute On Taxation and Economic Policy, 2024).

Berkeley Empty Homes Tax (Kaliforniya): 2024 yılında onaylanan vergi, konutun boş olduğu ilk takvim yılında apartman, dubleks, tek ailelik konut veya şehir evi birimi için 3.000 dolar ve diğer boş konut birimleri için 6.000 dolar şeklinde uygulanmıştır. 2025 yılı ve sonraki her takvim yılı için, ayrı konut birimi mülkiyeti altındaki boş bir apartman, dubleks, tek ailelik konut

veya şehir evi biriminde 6.000 dolar ve diğer boş konutlar için 12.000 dolar tutar vergi tahsil edilmektedir (berkeley.municipal.codes).

Oakland Vacant Property Tax (Kaliforniya): Bir takvim yılı içerisinde 50 günden az kullanılan ve 10 muafiyet şartının hiçbirine tâbi olmayan konut boş olarak sayılmaktadır. Boş mülkler için yıllık 3.000 ila 6.000 dolar arasında bir vergi belirlenmektedir (City of Oakland).

3.2. Avustralya

Avustralya'nın en büyük metropollerinden biri olan Melbourne'de uygulanan boş konut vergisi, kentsel konut arz-talep dengesini sağlamayı amaçlayan piyasa odaklı bir müdahale aracı olarak değerlendirilebilir. 2018 yılından itibaren uygulanan vergi (Vacant Residential Land Tax-VRLT) finansal getiri beklentisiyle yabancı sermayenin yüksek olduğu ve mülk edinimin yaygın olduğu bölgelerde mali bir araç olarak uygulanmaktadır. Bir takvim yılı içerisinde, arazi üzerinde yer alan konut, 183 günden fazla boş bırakılması durumunda vergiye konu olmaktadır. Vergi 2018-2024 yılları arasında arazinin piyasa değerinin %1'i oranında uygulanmıştır. 2025 yılından itibaren boş kaldığı süre ile orantılı bir vergi oranı (%1, %2 ve %3) uygulanmaktadır. Söz konusu vergi, piyasa üzerinde hissedilen spekülasyon talebi sınırlandırmaya yönelik düzenleyici bir mekanizma işlevi görmektedir (State Revenue Office Victoria).

3.3. Fransa

Fransa, konut piyasasında yaşanan arz-talep dengesizliğini gidermek için 1999 yılında boş konut vergisini uygulamaya başlamıştır. İlk olarak nüfus yoğunluğu 200.000 kişinin üzerinde olan ve konut kısıtının önemli ölçüde yaşandığı belediyelerde uygulanmıştır. Konutunu iki yıl boyunca boş bırakan ev sahibi, verginin mükellefi olmaktadır. Verginin kapsamı, 2013 yılında tekrar tanımlanmış, nüfusu 50.000 üzerinde olan belediyelerde bir yıldan fazla boş tutulan konutlar vergi matrahına dahil edilmiştir. Bu vergi kapsamında, boş olan konutun kiralama veya satış yoluyla tekrar piyasaya arz edilmesi beklenmektedir. Ayrıca dezavantajlı sosyo-ekonomik gruplar için konut erişiminin kolaylaştırılması hedeflenmektedir (Segú, 2020).

Fransa'da konut politikaları gereğince mülklerini boş tutan mülk sahipleri, konutun konumuna bağlı olarak iki temel vergilendirme rejiminden birine tabi tutulabilir. Bu vergilerden ilki olan boş konut vergisi (Taxe Sur Les Logements Vacants- TLV), konut arzı ile talebi arasındaki yapısal dengesizliğin kronikleştiği ve konut erişilebilirliğinin ciddi oranda güçleştiği bölgelerde uygulanmaktadır. Bir takvim yılı boyunca kesintisiz bir şekilde boş ve mobilyasız durumda bırakılan konutlar, boş konut vergisinin konusunu oluşturmaktadır. 2023 yılından itibaren uygulanmakta olan güncel vergi oranı ise şöyledir (Service-Public.fr, 2025);

- Boş konutun ilk vergilendirme yılı için %17,
- Takip eden yıllar için %34 şeklindedir.

Bu vergiden elde edilen gelir, konut stoğunun iyileştirilmesi amacıyla kentsel dönüşüm süreçlerini takip eden Ulusal Konut Ajansı'na (ANAH) aktarılır (Direction générale des Finances publiques, 2026).

Konut arz-talebi dengesizliğinin yaşanmadığı belediyelerde ise boş konut vergisine benzer bir boş ev vergisi uygulanmaktadır (Taxe D'habitation Sur Les Logements Vacants -THLV). Bu verginin konusunu ise iki yıldan fazla olmak üzere boş ve mobilyasız kalan konut oluşturmaktadır. Verginin miktarı, konutun yıllık kira değerine göre hesaplanmaktadır. Ancak belirli özelliklere sahip konutlar için her iki boş konut vergisi uygulanmamaktadır. Söz konusu haller ise şunlardır (ESCEC International, 2025);

- Barınma kullanımı için uygun olmayan konut,
- Mülk sahibinin istemi dışında boş kalan konut,

(Örneğin, kentsel dönüşüm kapsamında kiralanmayan veya satın alınmayan konut)

- Bir yıl boyunca art arda 90 günden (3 ay) fazla ikamet edilen konut,
- İçerisinde yaşanılabilir hale getirmek için önemli çalışma gerektiren konut, (Yapılan işin bedeli, konut değerinin %25'inden fazla olmalı)
- Konut vergisine konu olan mobilyalı ikinci konut

Segú (2020), Fransa'da uygulanan boş konut vergisini (TLV) ampirik bir yaklaşım ile ele almaktadır. Çalışmasında, mali bir müdahalenin kiralık konut arzını artırma ve yapısal boşluk sorununu azaltmada düzenleyici bir etkinin varlığını ortaya koymaktadır. Araştırma bulguları, özellikle konut talebinin yoğun olduğu bölgelerde, verginin davranışsal etkisinin görece belirgin olduğu yönündedir. Nitekim çalışmasında, verginin uygulandığı bölgelerde mülk sahipleri vergi maliyetinden kaçınma gayesiyle mülklerini kiralayarak piyasaya sunduğu ve boş konut stoğunun %13 oranında azaldığı tespit edilmektedir.

3.4. İrlanda

İrlanda, 2010 sonrası dönemde konut fiyatlarının hızla artması ve kiralık konut arzında yaşanan yetersizlikler sonucunda konut arzını iyileştirmeye yönelik çeşitli kamu politika araçları geliştirmiştir. 2022 yılına ait mali kanun (Finance Act 2022) kapsamında konut krizine yönelik önemli vergi düzenlemeleri yapılmıştır. Bu amaçla boş konut vergisi (Vacant Homes Tax-VHT) uygulaması 2022 yılında yürürlüğe girmiş ve 2023 itibariyle uygulanmaya başlanmıştır.

İrlanda'da boş konut vergisi uygulaması, literatürde davranışsal vergi niteliğinde olup mülk sahibinin konutunu boş tutma tercihini etkileyerek konut piyasasına müdahale eden bir politika aracı işlevini görmektedir. Mali bir gelir elde etmekten ziyade konut sahibinin davranışını değiştirmek ve kiralık konut arzının artması vergiden beklenilendir (Casey Kennedy Estate Agents).

İrlanda'da bir konutun boş konut olarak değerlendirilmesi kullanım süresine bağlıdır. Şayet bir konut 30 günden az kullanılmış ise boş konut olarak değerlendirilmektedir. Bu konutlar için yerel emlak vergisi oranının (Local Property Tax-LPT) 7 katı kadar ek bir vergi alınmaktadır¹ (Irish Tax and Customs). Ayrıca ilgili yasal düzenleme kapsamında aşağıda yer verilen taşınmazlar boş konut vergisi kapsamı dışında tutulmuştur. Söz konusu konutlar (Irish Tax and Customs, 2024b);

- Sahibinin vefat ettiği mülk,
- Temsil yetkisi verilmiş mülk,
- Satışa sunulan mülk,
- Aktif bir şekilde kiraya verilen mülk,
- Belirli mahkeme kararlarına tabi mülk,
- Yapısal tadilat uygulanmış mülk,
- Sahibinin hastalığı nedeniyle boş kalan mülk

3.5. Kanada

Kanada'da ^{2*}spekülatif amaçlı konut edinimin yaygınlaşmasıyla birlikte konut fiyatları ciddi bir şekilde artırmıştır. Konut krizine hafifletmek ve konut stoğunun etkin bir şekilde kullanılması için çeşitli bölgelerde boş konut vergisi uygulanmaya başlanılmıştır (Gallmeyer, 2021). Kanada'da boş konutlara yönelik vergi uygulamaları federal hükümet ve yerel yönetimler tarafından yürütülmektedir.

Bu uygulamalardan biri olan Az Kullanılan Konut Vergisi (Underused Housing Tax) 2022 yılında yürürlüğe girmiştir. Federal düzeyde uygulanan vergi özellikle yabancı yatırımcının (Kanada vatandaşı olmayan ve

1 İlk vergilendirme döneminde (1 Kasım 2022-31 Ekim 2023) konutun 30 günden aşağı bir süreyle ve ikametgâh olarak kullanımında gayrimenkul değerine, yerel emlak vergisi (LPT) oranının (yerel ayarlama faktörü hariç) üç katı oranında Konut Değer Vergisi (VHT) uygulanması kabul edilmiştir. İkinci vergilendirme dönemi (1 Kasım 2023-31 Ekim 2024) için beş katı bir oran uygulanmıştır. 1 Kasım 2024 ile 31 Ekim 2025 arasındaki üçüncü vergilendirme dönemi ve bundan sonraki tüm vergilendirme dönemleri için ise vergi oranı gayrimenkulün yerel emlak vergisi oranının (yerel ayarlama faktörü hariç) yedi katıdır.

2 Yatırım amacıyla satın alınan ve boş bırakılan konut (Örneğin, mülk değerinin artacağı beklentisi ile elde tutulan boş konut)

Kanada'da ikamet etmeyen) mülkünde olan boş veya az kullanılan konutlara uygulanmaktadır. Yıllık %1 oran üzerinden tahsil edilmektedir (Government of Canada, 2022).

Federal düzeyde uygulanan Az Kullanılan Konut Vergisi yabancı mülkiyeti dikkate alırken; yerel yönetimlerce uygulanan boş konut vergileri ise Kanada vatandaşlarını ve yerleşik olan tüm mülk sahipleri için geçerli olmaktadır. Yerel düzeyde uygulanan vergilere aşağıda yer verilmektedir:

Vancouver Boş Konut Vergisi: Kanada'da yerel boş konut vergisini (Empty Homes Tax) uygulayan ilk şehirdir. 2017 yılı itibarıyla yasallaşan boş konut vergisi, kiralık konut arzını artırmak ve konut girişimlerine finansman sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. Konut, 6 aydan daha uzun süreli boş bırakılması durumunda boş konut olarak değerlendirilmekte ve vergi uygulanmaktadır. 2017'de boş konutlar için vergi oranı %1'iken, 2020'de %1,25'e ve ardından %3'e yükseltilmiştir. 2023'te ise gayrimenkulün takdir edilen değerinin %5 oranında vergiye tabi olmuştur. Boş konut vergisi programı kapsamında elde edilen verilere göre, 2017 ile 2024 yılları arasında kentte boş konut sayısı %67 oranında azalmıştır. Uygulamanın başlangıcından itibaren elde edilen toplam 194,3 milyon Kanada dolarlık net gelir, kentsel ölçek içerisinde uygun fiyatlı konut arzını artırmaya yönelik girişimlere tahsis edilmiştir (City of Vancouver, 2025).

Toronto Boş Ev Vergisi: 2021 yılında onaylanan boş ev vergisi (Vacant Home Tax) 6 ay veya daha uzun süre boş kalan mülkler için uygulanmaktadır. Vergi değeri üzerinden %3 oranında bir vergi alınmaktadır (City of Toronto).

Britanya Kolumbiyası Spekülasyon ve Boşluk Vergisi: Spekülasyon ve Boşluk Vergisi (Speculation And Vacancy Tax) mülk sahibinin uyrukluğu, ikametgâh statüsü ve yurtdışı kaynaklı gelir beyan etme zorunluluğu gibi durumları dikkate alan değışen oranlı bir vergidir. Kanada vatandaşları ve daimî ikametgâhı olanlar için yüzde %0,5, yabancı mülkiyet durumunda ise %2 vergi oranı uygulanmaktadır (The Tyee, 2022).

Ottawa Boş Konut Vergisi: 2022 yılında uygulanmaya başlanan vergi (Vacant Unit Tax) 184 günden uzun süreli boş kalan konutlar için uygulanmaktadır. Oran, konutun vergi değerinin %1'i olarak uygulanmaktadır. Vergi ile kentsel konut arzının genişletilmesi hedeflenmektedir ayrıca elde edilen gelir konut programlarını aktarılmaktadır (City of Ottawa).

Hamilton Boş Konut Vergisi: Hamilton sınırları içerisinde yaşayan mülk sahipleri her yıl düzenli olarak konut kullanım beyanında bulunması gerekir. Beyan edilmeyen mülk, boş konut olarak değerlendirilmektedir ve vergi uygulanmaktadır. Ayrıca bir önceki takvim yılı içerisinde 183 günden fazla bir şekilde boş kalan konut vergiye (Vacant Unit Tax) tabi olmaktadır. Vergi

oranı mülkün vergiye tabi değerinin %1'i oranının da uygulanmaktadır (City of Hamilton).

Gallmeyer (2021), Vancouver özelinde boş konutlara uygulanan vergiyi konut krizine hafifletmede önemli bir mali politika aracı olarak değerlendirmektedir. Boş konutların negatif dışsallık yaydığı ve uygulanan boş konut vergisini, Pigocu (Pigovian) bir vergiye benzetmektedir. Verginin uygulanması sonrasında konutların atıl statüsünden çıkarıldığı ve belediyenin önemli bir vergi geliri elde ettiğini ifade etmektedir. Çalışmasının son kısmında verginin konut krizini çözmek de tek başına yeterli olmadığı ilave arz arttırıcı politikalarla birlikte desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Han, Stacey ve Chen, (2023), boş konut vergisinin^{3*} friksiyonel ve spekülatif etkisini araştırmışlardır. Çalışma özelinde Vancouver ve çevresindeki konutlar için 2014-2018 dönemi verileri kullanarak bir model oluşturmuşlardır. Model sonucuna göre boş konut vergisi, spekülatif konut stoğunu azaltmakta ve verginin yatırımcı davranışını etkilediği vurgulanmaktadır. İlk olarak yatırımcı konutu bilinçli bir tercihle kiraya vermemekte ancak vergi sonrası konutu kiraya vermektedir. Yatırımcıda ikinci davranış değişikliği ise yatırım istemli mülk edinimden kaçınmaktadır.

Literatürde yer alan çalışmalar, verginin geleneksel mali amacının ötesine geçerek konut piyasalarında arz yönlü düzenleyici bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır. Verginin gelir arttırıcı ve davranışsal etki boyutunu birlikte vermektedir (C.D. Howe Institute, 2024).

3.6. Türkiye

Türkiye'de boş konut vergisine yönelik herhangi bir uygulama bulunmamaktadır. Son yıllarda yaşanan konut arz-talep dengesizliği ve kiralık konut fiyatlarının ciddi bir şekilde artması dönemsel olarak boş konut vergisini gündeme getirmektedir (Semerci, 2024).

Türkiye'de boş konut vergisinin hayata geçirilmesinin bir takım teknik ve hukuki yetersizlikleri bulunmaktadır. Bunlar; (İçmen, 2025).

- Hangi konutların boş konut statüsünde değerlendirileceğine dair bir mekanizma bulunmamaktadır.
- Abonelik verilerinin elektronik devlet uygulaması (e-devlet) entegrasyon işlemleri henüz tamamlanmamıştır.

Boş konut vergisinin uygulanabilmesi için öncelikle güvenilir bir veri sisteminin oluşturulması gerekmektedir. Konutun mülk sahibi tarafından kullanma, boş bırakma veya kayıt dışı kiralama durumlarının takibinin yapılacağı bir idari mekanizmanın varlığı gereklidir. Ayrıca verginin hesaplanmasında matraha esas teşkil edecek değerin belirlenmesi gereklidir.

3 Friksiyonel: Geçici bir süreyle boş bırakılan konut

Uzun süre kullanılmayan ve bakımsız durumdaki konutların yaşanabilir hale getirilmesi için yerel yönetimler tarafından onarım ve yenilenme çalışması yapılması ve piyasaya arz edilmesi gerekmektedir (Akalin, 2025).

4. SONUÇ

Konut piyasalarında yaşanan fiyat artışı, yatırım amaçlı mülkiyet birikimi ve arz yetersizliği çoğu ÷lkede politika yapıcılarını yeni mali araçlara yöneltmiştir. Bu doğrultuda boş konut vergisi, konut piyasası içerisinde boş kalan konut stoğunun azaltılmasına yönelik uygulanan seçici bir mali araç olarak gündeme gelmektedir. Boş konutların, ev sahipleri tarafından satılık veya kiralık olarak piyasa arz etmemesi negatif dışsallıkların doğmasına neden olmaktadır. Uygulanan boş konut vergisi ile negatif dışsallıkların içselleştirilmesi amaçlanmaktadır. Literatür içerisinde boş konut vergisi sadece gelir artırıcı bir mekanizma olarak değil kaynak tahsisini iyileştirmeye çalışan davranışsal ve düzenleyici mali bir araç olarak konumlandırılabilir.

Ampirik çalışmalar, özellikle Fransa ve Kanada örneklerinde, boş konut vergisinin atıl konut oranını azaltma ve kiralık konut arzını artırma noktasında yüksek potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak verginin etkinlik düzeyi verginin matrah ve oranına, vergi idaresinin denetim mekanizması ve konut piyasası arz-talep dengesine bağlıdır. Bu kapsamda daha fazla çalışmanın varlığı gerekmektedir. Seçili ÷lke örnekleri konut krizinin çözümünde yerel yönetimler ile sınırlı olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de verginin uygulanabilirliği teknik veri altyapısının oluşturulması, mülk sahibinin sisteme uyumunun sağlanması ve yasal karmaşıklığın giderilmesi için mevzuat düzenlemelerinin yapılması ile mümkün olabilmektedir. Aksi halde vergiden beklenen etki zayıf kalacaktır.

KAYNAKÇA

- Akalın, M. (2025). Türkiye'deki Boş Konut Stokları Üzerine Bir Değerlendirme. *16(1)*, 128-143. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. doi:<https://doi.org/10.54558/jiss.1529136>
- Akhtar, A. (2023, February 23). *HMRC and Council Tax Treatment of Uninhabitable Property*. <https://www.protaxaccountant.co.uk/post/uninhabitable-property>
- Berkeley.municipal.codes. *Empty Homes Tax (Imposition of Tax)(7.54.040)*. <https://berkeley.municipal.codes/BMC/7.54.040>
- C.D. Howe Institute. (2024, August 1). Ripple Effects: The Impact of an Empty-Homes Tax on the Housing Market: <https://cdhowe.org/publication/ripple-effects-impact-empty-homes-tax-housing-market/>
- Casey Kennedy Estate Agents . Vacant home tax: <https://ckp.ie/vacant-home-tax/>
- City of Hamilton . *Vacant Unit Tax*. <https://www.hamilton.ca/home-neighbourhood/property-taxes/vacant-unit-tax>
- City of Oakland. *Vacant Property Tax (VPT)*. <https://www.oaklandca.gov/Business/For-Landlords/Vacant-Property-Tax-VPT>
- City of Ottawa. Vacant Unit Tax. doi:<https://www.ottawa.ca/en/living-ottawa/taxes/property-taxes/vacant-unit-tax>
- City of Toronto . *Vacant Home Tax*. <https://www.toronto.ca/services-payments/property-taxes-utilities/vacant-home-tax/>
- City of Vancouver. (2023). *Empty Homes Tax Annual Report*. <https://vancouver.ca/files/cov/empty-homes-tax-annual-report-2023.pdf>
- City of Vancouver. (2025). *Empty Homes Tax 2025 Annual Report*. <https://vancouver.ca/files/cov/2025-empty-homes-tax-annual-report.pdf>
- Dawgs. (2024, Dec 16). *Vacancy Taxes Across the U.S*. <https://www.dawgsinc.com/vacancy-taxes-across-the-u-s/>
- Direction générale des Finances publiques. (2026, Janvier 26). *impots.gouv.fr*. Taxe sur les logements vacants (TLV) et taxe d'habitation sur les logements vacants (THLV), qui est concerné ? : <https://www.impots.gouv.fr/particulier/questions/taxe-sur-les-logements-vacants-tlv-et-taxe-dhabitation-sur-les-logements>
- ESCEC International. (2025, September 24). Housing Tax on Vacant Homes (THLV) Who Has to Pay?: <https://escec-international.com/taxe-logement-vide-2026-a-re-you-paying-hundreds/>
- Flas, M., Halleux, J.-M., Cools, M., & Teller, J. (2022, September). Identifying housing vacancy using data on registered addresses and domestic consumption. *Housing Studies*, *39(5)*, 1317–1339. doi:10.1080/02673037.2022.2119212
- Gallmeyer, C. (2021, March). Vancouver Empty Home Tax: An Analysis of Taxation as a Solution to a Housing Crunch. *18(1)*. Pittsburgh Tax Review. doi:10.5195/taxreview.2020.124

- Glaeser, E., & Gyourko, J. (2018). The Economic Implications of Housing. *32(1)*, 3-30. *Journal of Economic Perspectives*.
- Government of Canada*. (2022). Underused Housing Tax Act: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/u-0.5/page-2.html#h-1350995>
- Han, L., Stacey, D., & Chen, H. (2023, January). Frictional and Speculative Vacancies: The Effects of an Empty Homes Tax. *Asian Bureau Of Finance And Economic Research (ABFER)*. <https://abfer.org/component/edocman/main-annual-conference/frictional-and-speculative-vacancies-the-effects-of-an-empty-homes-tax>
- Houseful*. (2023, 08 30). What is the Canadian vacant home tax?: <https://blog.houseful.ca/what-is-vacant-home-tax/>
- İçmen, M. (2025). Boş Konut Vergisi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *40(3)*. İzmir İktisat Dergisi. doi:<https://doi.org/10.24988/ije.1541444>
- impots.gouv.fr*. Taxe sur les logements vacants (TLV) et taxe d’habitation sur les logements vacants (THLV), qui est concerné ? : <https://www.impots.gouv.fr/particulier/questions/taxe-sur-les-logements-vacants-tlv-et-taxe-dhabitation-sur-les-logements>
- Institute On Taxation and Economic Policy. (2024, November 17). *Local Vacancy Taxes: A Tool but Not a Panacea*. <https://itep.org/vacancy-tax-bligh-tax-property-tax-tools/>
- Irish Tax and Customs*. Vacant Homes Tax (VHT): <https://www.revenue.ie/en/property/vacant-homes-tax/index.aspx>
- Irish Tax and Customs, 2024b*. Local Property Tax (LPT) exemptions for 2022 to 2025: <https://www.revenue.ie/en/property/local-property-tax/lpt-2022-2025/exemptions.aspx>
- Lincoln Institute of Land Policy. (2025, June). *50-State Property Tax Comparison Study*. <https://www.lincolnst.edu/publications/other/50-state-property-tax-comparison-study-2024/>
- Mahmoud, A. R. (2025, November). Housing Affordability Crisis: Causes and Economic Consequences. doi:10.13140/RG.2.2.10422.97605
- McCann FitzGerald*. (2024, January 17). Vacant homes tax: A quick guide: <https://www.mccannfitzgerald.com/knowledge/real-estate/vacant-homes-tax-a-quick-guide>
- McCluskey, W. (2025, October 27). The case for value banding: the recurrent property tax on residential property in Ireland. *31(1)*, 103-122. *Journal of Financial Management of Property and Construction*. doi:<https://doi.org/10.1108/JFMPC-02-2025-0014>
- OECD*. (2022). Housing Taxation in OECD Countries Report: https://www.oecd.org/en/publications/housing-taxation-in-oecd-countries_03dfe007-en/full-report.html
- Ontario*. (2024). Municipal Vacant Home Tax: <https://www.ontario.ca/page/municipal-vacant-home-tax>

- Segú, M. (2020). The impact of taxing vacancy on housing markets: Evidence from France. *Journal of Public Economics*(185). doi:<https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2019.104079>
- Semerci, Ü. (2024, 7). Boş Ev Vergisi, Uygulama Örnekleri ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Vergi Raporu*.
- Service-Public.fr*. (2025). Taxe annuelle sur les logements vacants (TLV) et taxe d’habitation sur les logements vacants (THLV): <https://www.service-public.gouv.fr/particuliers/vosdroits/F17293>
- State Revenue Office Victoria. *Understanding vacant residential land tax*. <https://www.sro.vic.gov.au/owning-property/vacant-residential-land-tax/understanding-vacant-residential-land-tax>
- The Tyee. (2022, June 17). The Data Shows Taxing Empty Homes Works. <https://thetyee.ca/Analysis/2022/06/17/Data-Shows-Taxing-Empty-Homes-Works/>

**MEKÂNSAL VERİ ANALİZİ
(MEVA) SİSTEMİNİN
GAYRİMENKUL TEMELLİ
VERGİLER VE HARÇLARDAKİ
KAYIPLARIN ÖNLENMESİNE
KATKISI**

“

Sedat POLAT¹

”

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sedat POLAT, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Mali Hukuk Anabilim Dalı

GİRİŞ

Vergi idareleri, yapay zekâ teknolojisini yaygın olarak kullanan kamu idareleri arasında yer almaktadır. Yapay zekâ; vergi idarelerinin maliyetlerini azaltma, işlem sürelerini kısaltma, vergilendirme sürecinin şeffaflığını artırma, mükellef ile idare arasındaki etkileşimi kuvvetlendirme, kayıt dışılığı önleme gibi birçok fırsat sunmaktadır. Bu durum, günümüz vergi idarelerinin yapay zekâ teknolojisini yakinen takip etme isteğini beraberinde getirmektedir. Özellikle vergi denetimi, yapay zekânın sıklıkla kullanıldığı alanların başında gelmektedir. Türk vergi idaresi de vergi denetimlerinde etkinliği artırma, vergi kayıp ve kaçaklarını önleme ve riskli durumları tespit etme noktasında çeşitli yapay zekâ destekli uygulamalar kullanmaktadır. Mekânsal Veri Analizi (MEVA), bu minvaldeki uygulamalardan birisidir. MEVA, geniş veri kaynağı ile taşınmaz temelli vergi ve harçlardaki kayıpları tespit etme noktasında karar alma mekanizmasına yardımcı olmaya yönelik yapay zekâ destekli bir uygulamadır. Gayrimenkul temelli vergi ve harçlarda benimsenen değerlendirme sisteminin gerçek bedelleri yansıtmaması ve buna ek olarak mükelleflerin de gerçek değeri beyan etme istekliliğinin düşük olmasından kaynaklı kamu geliri kaybına dikkat çeken literatür yoğunluktadır. Bu durum konuyla ilgili atılacak olan adımların önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, GİB tarafından uygulanmaya başlanan yapay zekâ destekli MEVA uygulamasının gayrimenkul temelli vergi ve harçlardaki kayıt dışılığı önleme noktasında sunmuş olduğu fırsatları değerlendirme amacı ile hazırlanmıştır. Çalışmada öncelikli olarak yapay zekâ teknolojisinin tarihsel gelişim süreci ele alınmış, vergi idarelerindeki kullanım düzeyi incelenmiştir. Akabinde Türk vergi idaresi tarafından kullanılan yapay zekâ uygulamalarına yer verilerek MEVA'nın temel çalışma prensibi üzerine odaklanılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise MEVA'nın güçlü ve zayıf yönlerinden hareketle etkinliğine yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur.

1. YAPAY ZEKÂ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Yapay zekâ; akıllı makineler, özellikle akıllı bilgisayar programları yapma mühendisliği ve bilimidir (McCarthy, 2007: 2). 21. yüzyılın dönüştürücü gücü olarak kabul edilen yapay zekâ, kısa sürede yaşamın birçok alanında etkisini göstererek endüstrileri, ekonomileri, hükümetleri ve toplumları benzeri görülmemiş bir hızla yeniden şekillendirmektedir (OECD, 2025a: 19). Evrensel olarak kabul görmüş bir tanımla bulunmamakla birlikte çeşitli uluslararası örgütlerin yapay zekâ tanımları kabul görmektedir. Bu bağlamda OECD yapay zekâyı; “insan tarafından tanımlanmış belirli hedefler için gerçek veya sanal ortamları etkileyen tahminler, öneriler veya kararlar verebilen makine tabanlı sistemler” olarak tanımlamaktadır (OECD, 2019: 15). Avrupa Komisyonu'nun tanımına göre yapay zekâ; “çevrelerini gözlemleyebilen, öğrenebi-

len ve edindikleri bilgi ve deneyime dayanarak akıllı eylemlerde bulunabilen veya kararlar önerebilen makinelerdir” (EC, 2018: 19). Türk Dil Kurumuna göre ise göre yapay zekâ; “Bir bilgisayarın, bilgisayar kontrolündeki bir robotun veya programlanabilir bir aygıtın insana benzer biçimde algılama, öğrenme, fikir yürütme, karar verme, sorun çözme, iletişim kurma vb. işlevleri sergileyebilme yeteneğidir” (TDK, 2026).

Yapay zekâ kavramı ilk olarak 1956 yılındaki Dartmouth Konferansı’nda John McCarthy tarafından kullanılsa da bu teknolojinin tarihsel gelişiminin ilk adımı, 1950 yılında İngiliz matematikçi Alan Turing’in makinelerin düşünebilir olup olmadığı sorusunu ele aldığı bilimsel makalesine dayandırılmaktadır. 1950-1970’li yıllar yapay zekânın ilk gelişim dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu süreçteki ilk yapay zekâ programları ile mantık tabanlı sistemler geliştirilmiştir. 1970’li yıllarla birlikte ise bilgi tabanlı uzman sistemler oluşturulmuştur (Pirim, 2006: 83; OECD, 2019: 20). Ancak erken dönem yapay zekâ projelerinden beklenen çıktıların elde edilmemesi ve buna bağlı olarak fonların azalmasıyla birlikte gelişim süreci yavaşlamıştır. Bu doğrultuda 1973 yılından 1980’e kadar olan dönem, birinci yapay zekâ kışı olarak adlandırılmaktadır (Rai, 2024: 10).

1980’li yılların başı ile endüstri haline gelen yapay zekâ, 1987-1990 yılları arasında ikinci yapay zekâ kışı dönemi olarak adlandırılan gerileme dönemi geçirmiştir (Russell & Norvig, 2010: 25; Rai, 2024: 13). 2000’li yıllarda internet ve teknolojinin yaygınlaşmasının yanı sıra makine öğrenimi adı verilen yapay zekâ alanındaki önemli gelişmeler, bu teknolojinin gelişim sürecini hızlandırmıştır. 2010’lu yıllardan günümüze kadar gelen süreçte etkisini arttıran yapay zekâ; sağlık, eğitim, güvenlik, uzay keşfi vb. gibi çeşitli sektörlerle yayılarak gündelik hayatın da bir parçası haline gelmeyi başarmıştır. Günümüzde daha fazla parametreye ve daha yüksek verimliliğe sahip daha büyük ölçekli dil modelleri ile desteklenen yapay zekâ teknolojileri, tarihteki en hızlı büyüyen tüketici uygulamaları arasında yer almaktadır (Rai, 2024: 19-22; OECD, 2025a: 19).

İnsan hayatını kolaylaştırması, hızlı işlem süreleri sunması, karmaşık işleri basite indirgemesi, aynı anda birden fazla işlem yapma imkânı sunması, insan kaynaklı hata ve kusur oranını asgariye indirgemesi, tekrarlayan ve sıralanan işleri rutine bağlamak suretiyle zaman tasarrufu sağlaması, inovasyona katkı sunması, insan kaynağına olan ihtiyacı azaltması vb. yapay zekâ teknolojisinin sunmuş olduğu fırsatlar arasında yer almaktadır. Buna karşılık; insanları tembelleştirme eğilimine yöneltebilmesi, teknolojik bağımlılığı arttırması, eksik ve hatalı komutların yanlış sonuçlar doğurması, duygu ve yaratıcılık gibi insani dokunuş eksikliği, insan kaynağına olan talebin azalmasıyla birlikte işsizlik sorununa yol açabilmesi, etik ihlaller ve kötüye kullanım gibi temel sorunlar karşısında yeterli denetim mekanizmaları sunmaması, enerjiye olan ihtiyacı arttırması vb. ise yapay zekânın dezavantajları arasında gösterilmektedir (Bh-bosale vd. 2020: 228; Khanzode & Sarode, 2020: 34).

2. VERGİ İDARELERİNDE YAPAY ZEKA KULLANIMI

Yapay zekâ alanında yaşanan gelişmeler, birçok alanda olduğu gibi kamu sektöründe de önemli değişim ve dönüşüm süreçlerini beraberinde getirmektedir (Dei, 2025: 2). Kamu sektörünün modernizasyonu ve çağın gereksinimlerine uyumu açısından vazgeçilmez bir unsur haline gelen bu teknolojinin kullanımı, kritik bir öneme sahiptir (Rekunenko vd. 2025: 209). Kamuda yapay zekâ kullanımı, idari faaliyetlerde verimliliği, etkinliği, kaliteyi ve tasarrufu artırma başta olmak üzere önemli fırsatlar sunmaktadır (Rastrollo Suárez & Ferraro, 2024: 142). Kamu idarelerinde yapay zekâ kullanımının tarihsel gelişimi, uzman sistemleri destekli karar destek sistemlerinin gelişimine paralel olarak 1980'li yıllara kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte yapay zekânın kamu idarelerinde kullanımı noktasındaki dönüm noktası ise e-devlet girişimlerinin hız kazandığı 2000'li yılların başı olarak kabul edilmektedir. 2010'lu yıllara gelindiğinde konuya yönelik küresel ilginin arttığı görülmektedir. Son on yılda ise, makine öğrenimi, büyük veri analitiği, bulut bilişimi, doğal dil işleme vb. alanlardaki ilerlemeler ile kamu yönetiminde yapay zekâ paradigmasının etkisini gösterdiği bir döneme geçilmiştir (Vatamanu & Tofan, 2025: 2; Zhu, 2025: 7).

Yapay zekânın kamu idarelerinde kullanımına yönelik ilk örnekler, savunma ve askeri alanlarda yoğunlaşmış, (Valle Cruz vd. 2019: 94) zamanla birçok farklı alanda etkisini göstermeye başlamıştır. OECD tarafından yayımlanan Dijital Hükümet Endeksi'nin 2023 yılı verilerine göre kamu idarelerinde yapay zekânın kullanımına yönelik genel eğilimler daha çok kamu hizmetlerinin planlanması ve sunumuna yöneliktir. Sırasıyla; vatandaş katılımı ve şeffaf yönetim, adalet sistemi ve adalet erişimi, afet risk yönetimi, yasal düzenlemelerin uygulanması, kamu mali yönetimi, kamu ihaleleri, yolsuzlukla mücadele, vergi yönetimi ve politikaları, yapay zekânın kamu idarelerinde en sık tercih edildiği kullanım örnekleri arasında yer almaktadır (OECD, 2025a: 63).

Dijitalleşme ve yapay zekâ alanında yaşanan gelişmeler, toplumun her alanında olduğu gibi vergi yönetiminde de önemli değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Bu alanda yaşanan gelişmeler, vergi idarelerinin geleneksel çalışma biçimlerinin yeniden değerlendirilmesini ve iş süreçlerinin yeniden tasarlanmasını zorunlu kılmaktadır (OECD, 2016: 23). Günümüzde vergi idareleri, mükellefe yönelik hizmetlerinin iyileştirilmesinden vergi kaçakçılığının tespitine kadar çeşitli alanlarda giderek daha fazla yapay zekâ kullanmaktadır (OECD, 2025b: 13). Bu vizyon, Vergi İdaresi 3.0 olarak adlandırılmaktadır (OECD, 2020: 7). Vergi idarelerinin yapay zekâ kullanımına bakıldığında; veri saklama ve veri işleme, mükellefleri bilgilendirme, mükelleflerle iletişim, risk değerlendirme, dolandırıcılık tespiti, vergi hasılat tahminleri, vergi uyumu ve vergi ihtilaflarının çözümü konularına yönelik uygulamaların yoğunlukta olduğu görülmektedir (IBFD, 2025: 1). Özellikle vergi uyumu ve risk

analizi, vergi idarelerinin yapay zekâyı sıklıkla kullandıkları temel alanlar arasında yer almaktadır (Karataş Durmuş & Arıtı Erdem, 2023: 245).

Yapay zekâ teknolojilerinin vergi yönetimine entegrasyonu, vergi sistemlerinin verimliliğini, doğruluğunu, etkinliğini, tarafsızlığını ve şeffaflığını önemli ölçüde dönüştürebilecek bir dizi potansiyel fırsat sunmaktadır (Adelekan vd., 2024: 316; Djellaba & Atrous, 2024: 6). Bu fırsatları aşağıdaki şekilde detaylandırmak mümkündür (OECD, 2016: 15; Faúndez Ugalde vd. 2020: 2; Shakil & Tasnia 2022: 45; Yeğen, 2023: 148; Aydın, 2024: 180; Yelman vd. 2025: 87; Bozdoğanoglu & Yücel 2025: 5; Martinez, 2025: 2);

- Hizmet sunumunun kalitesini artırma ve operasyonel maliyetleri azaltma,
- Tekrarlayan ve zaman alan idari süreçleri hızlandırarak zaman tasarrufu sağlama,
- Vergi tahsilat sürecini hızlandırma ve vergi toplama maliyetlerini düşürme,
- İnsan müdahalesine bağlı vergi hatalarını asgari düzeye indirme,
- Vergi denetim personelinin yükünü hafifletme,
- Risk değerlendirmesi ve dolandırıcılık tespiti sağlayarak vergi denetimlerinin doğruluğunu artırma,
- Yeni denetim mekanizmaları ile denetim sürecini etkinleştirme,
- Çokuluslu şirketlerin vergi uygulamalarının takibini kolaylaştırma,
- Süreçlerin otomatikleşmesi ile yolsuzluk ve önyargı risklerini asgari düzeye indirme,
- Vergi uyuşmazlıklarının hızlı ve etkin çözümüne katkı sunma,
- Vergi uygulamalarının tekdüze uygulanmasını sağlayarak mükellefler arasında adil muameleye katkı sunma,
- Yargısal ve idari süreçleri iyileştirmek suretiyle adalet, verimlilik ve şeffaflığı teşvik etme,
- Mükelleflerin yükümlülüklerini yerine getirmesini, vergi yükümlülüklerinin anlaşılmasını ve idare ile olan iletişiminin kolaylaştırılmasını sağlamak suretiyle vergi uyumuna katkı sunma,
- İleriye yönelik tahminler ile vergi politikalarına yön verebilme.

Söz konusu fırsatlardan istifade etmek isteyen ülkeler, vergi yönetiminde yapay zekâ destekli uygulamaları aktif olarak kullanmaktadır. OECD tarafından 2024 yılında yayımlanan verilere bakıldığında; Belçika, Şili, Çekya, İzlanda, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Slovakya ve İsviçre'nin dışındaki diğer

Yeni Zelanda				✓		✓				✓
Yunanistan				✓		✓				
Türkiye		✓	✓							
OECD Genel	3	16	18	22	13	13	0	0	4	8

Kaynak: OECD, Vergi Teknolojileri Girişimi Envanteri (2024). <https://oe.cd/dx/ITTI2024> adresinde yer alan bilgilerden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1'e bakıldığında vergi yönetimi noktasında OECD ülkelerinin çeşitli yapay zekâ araçlarını kullandıkları görülmektedir. Özellikle vergi kaçakçılığının ve riskli mükelleflerin tespitinin bu noktada ön plana çıktığı görülmektedir. Vergi ile ilgili soruların yöneltildiği yapay zekâ destekli sohbet robotları da sıklıkla kullanılan diğer uygulamalar arasında yer almaktadır. Nihai karar alma noktasında kullanılmaması ise, bu teknolojinin henüz yardımcı bir aktör olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

Yaygın kullanım alanı ve sunmuş olduğu fırsatlara karşılık birçok vergi idaresinin bu uygulamaları kullanma noktasında tereddüt yaşadıkları da bilinmektedir. Önyargılı veriler veya kusurlu algoritmik süreçlerin yanlış sonuçlara yol açabilmesi, sonuçlara olan güven tereddüttü, yüksek uygulama maliyeti, siber saldırı riskleri vb. gibi geleneksel riskler vergileme alanında yapay zekanın kullanımına yönelik zorluklar arasında gösterilmektedir (Djellaba & Atrous, 2024: 8; Martinez, 2025: 3). Bununla birlikte; vergi kanunlarının sık değişmesine bağlı olarak sürekli güncelleme gerekliliği, kodlama ve vergi yönetimini birlikte anlayan uzman personel eksikliği, mükelleflerin ve vergi uzmanlarının yeni teknolojiyi benimseme konusundaki isteksizliği (Turan, 2020:63; Shakil & Tasnia 2022: 51; Yeğen, 2023: 150), vergi mükelleflerinin süreç hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması nedeniyle ortaya çıkan şeffaflık eksikliği (Djellaba & Atrous, 2024: 8) gibi vergilemeye özgü zorluklar da bu teknolojinin vergi idareleri tarafından kullanımının önündeki engeller arasında gösterilmektedir.

Söz konusu zorlukların yanı sıra sisteme yönelik en büyük endişelerden biri, mükellef bilgilerinin gizliliği ve güvenliği ile ilgilidir. Vergi dairelerinin büyük miktarda hassas ve kişisel veriye sahip olması (IBFD, 2025: 3) ve henüz yeterli donanıma sahip olmamaları nedeniyle veri yönetim sürecinin üçüncü taraflarla paylaşılabilmesi durumu, mahremiyet önündeki en büyük engeller arasında yer almaktadır (OECD, 2025b: 39). Bunun yanı sıra vergi mükelleflerinin yanlış veya önyargılı verilere dayalı olarak haksız bir şekilde hedef alınma ve buna bağlı olarak daha sık denetime tabi tutulabilme riski de yapay zekanın vergi idarelerinde kullanımını noktasında dikkatle ele alınması gereken konular arasında gösterilmektedir (IBFD, 2025: 3).

3. TÜRK VERGİ İDARESİNDE YAPAY ZEKA KULLANIMI

Türkiye’de vergi yönetimi, küresel ölçekte yaşanan yapay zekâ paradigması ile paralel bir şekilde dijital bir dönüşümden geçmektedir. Özellikle son yıllarda kamu mali yönetimi içerisinde yapay zekâ destekli uygulamaların ön plana çıktığı bilinmektedir (Karataş Durmuş & Arıtı Erdem, 2023: 242). Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB), Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) ve Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDK), vergi yönetiminde yapay zekâ uygulamalarını aktif olarak kullanan kurumlar arasında yer almaktadır. İlgili kurumlar; riskli mükelleflerin tespiti, vergi kaçakçılığının önlenmesi, denetim süreçlerinin hızlanması, vergi uyumunun artırılması başta olmak üzere vergi yönetiminin etkinliğini artırma noktasında yapay zekânın sunmuş olduğu fırsatlardan yararlanmaktadır (Demirkıran Ada, 2025: 217). HMB¹ ve GİB² faaliyet raporlarına bakıldığında, yapay zekâ alanına yönelik farkındalığın 2022 yılı sonrasında olgunlaştığı anlaşılmaktadır (Karataş Durmuş ve Arıtı Erdem, 2023: 242). Ayrıca ulusal strateji belgelerinde de yapay zekâyâ atfedilen önemin benzer tarihlere karşılık geldiği görülmektedir. Zira kalkınma planları içerisinde doğrudan ve kapsamlı olarak, On İkinci Kalkınma Planı’nda (2024-2028)³; orta vadeli programlar içerisinde 2025-2027 yılı Orta Vadeli Programı’nda⁴; Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları⁵ içerisinde ise 2023 yılı sonrası programlarda yapay zekâyâ yönelik politika ve hedeflere yer verildiği görülmektedir.

Uygulama boyutu ile Türk vergi yönetiminde yapay zekâ teknolojilerinin kullanımının başlangıcı 2010’lu yıllara dayanmakla birlikte sistemin altyapısına yönelik otomasyona geçiş sürecine değinmekte fayda bulunmaktadır.

1 HMB’nin faaliyet raporlarında yapay zekâyâ yer veren ilk rapor 2021 yılı raporudur. İlgili raporda, RADAR sistemine yönelik bilgi ve değerlendirmelere yer verilmekte (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2022: 115) olup yapay zekâyâ yönelik somut hedef ve politikalara yer verilmemektedir. Ancak 2022 yılı raporunda; yapay zeka alanında uluslararası iyi uygulama örneklerinin inceleneceği (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2023: 115) ifade edilmektedir. 2024 ve 2025 yılı raporlarına bakıldığında ise; veri analizinde, denetim birimlerinde, kayıp/kaçığın ve riskli mükelleflerin tespitinde yapay zekânın kullanımından faydalandığına yönelik somut sonuçlara yer verildiği görülmektedir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2024: 17-99; Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2025: 17-117).

2 GİB’in 2022 yılı sonrasındaki tüm faaliyet raporlarında GİBİ uygulamasına yönelik bilgilere yer verilmektedir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2023: 95; Gelir İdaresi Başkanlığı, 2024: 107; Gelir İdaresi Başkanlığı, 2025: 117). Bunun yanı sıra 2024 yılı faaliyet raporunda ise denetim faaliyetlerinde yapay zekanın kullanıldığına yönelik bilgilendirmeler mevcuttur (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2025: 141).

3 İlgili planda kayıt dışılıkla mücadelede yapay zekâdan faydalanılacağı ifade edilmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 75).

4 İlgili belgede; vergi kayıp ve kaçağı ve sahte belge kullanımı noktasında yapay zekanın önleyici bir politika aracı olarak kullanılacağına yer verilmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024: 60).

5 2023 yılı programında, kayıt dışılıkla mücadelede yapay zekâdan faydalanılacağı ifade edilmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022: 91). 2024 yılı programında ise hizmet kalitesinin artırılması ve kayıt dışılıkla mücadelede yapay zekâdan faydalanmaya devam edileceği, GİBİ uygulamasının etkinliğinin artırılacağı, RADAR vb. risk analizi temelli yapay zekâ uygulamalarının geliştirileceği (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 105-107) ifadeleri yer almaktadır. 2025 yılı programında ise kayıt dışılıkla mücadelede yapay zekâ kullanımına yönelik politika ve tedbirlerin tekrarlandığı görülmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024: 103).

Zira aşağıda örnekleri verilen dijital uygulamaların önemli bir kısmı doğrudan yapay zekâ destekli uygulamalar olmamakla birlikte, yapay zekâ kullanımına geçiş sürecinin ilk aşamaları ve altyapısı olması nedeniyle önemlidir. Bu bağlamda Türk vergi yönetiminin otomasyona geçiş sürecine yönelik ilk önemli adım, 1998 yılında uygulanmaya başlanan Vergi Dairesi Otomasyon Projesi (VEDOP)'dir. Gerekli altyapının kurulması ile başlayan süreç, elektronik vergi uygulamalarına geçiş ile devam etmiş ve ardından denetim başta olmak üzere sistemin önemli bir bölümünün elektronik ortamda gerçekleştirildiği reform haline bürünmüştür (Yıldız & Köşer, 2025: 10). Gelir İdaresinin dijitalleşme sürecine yönelik başlıca uygulamaları; e-defter, e-belge, e-kayıt (2001), e-beyanname (2004), e-tahsilat (2005), Vergi İletişim Merkezi (2006), e-haciz (2008), e-fatura (2010), e-defter (2011), Hazır Beyan Sistemi (2016), İnteraktif Vergi Dairesi (2018), Dijital Vergi Asistanı (2023) ve Dijital Vergi Dairesi (2023) şeklinde sıralamak mümkündür (Öz & Bozdoğan, 2012: 81; Cenikli & Şahin, 2013: 39; Demirkıran Ada, 2025: 214; Keskin Çakmak, 2025: 227).

Türk vergi yönetiminde yapay zekâ kullanımına yönelik ilk örnekler 2010'lu yıllara denk gelmektedir. İlgili uygulamaların büyük çoğunluğu risk analizine yöneliktir. Bu bağlamda VDK tarafından riskli mükellef tespitine yönelik Vergi Denetim ve Analiz Sistemi (VEDAS) adlı karar destek sistemi, yapay zekâ unsurları barındıran öncü uygulamalar arasında gösterilmektedir. 2016 yılında benzer amaçlara sahip olmakla birlikte daha güncel ve teknolojik olan Risk Analiz Sistemi (RAS) de VDK tarafından kullanılan ilk uygulamalar arasında kabul edilmektedir. Risk analizi kapsamında değerlendirilebilecek uygulamalardan biri de Sahte Belge Risk Analiz Programı (SARP)'dır. 2018 yılından itibaren kullanılan bu program ile Katma Değer Vergisi (KDV) mükelleflerinin sahte ve yanıltıcı belge düzenleme riski, akıllık dijital uygulamalar ile takip edilmekte ve potansiyel risklerin ortadan kaldırılmasına yönelik önlemler alınmaktadır (Akdoğan & Yavuz, 2022: 66).

Türk vergi yönetiminde yapay zekâ farkındalığının ve kullanımının gelişimine yönelik dönüm noktası 2020'li yılların başıdır. Bu doğrultuda GİB tarafından uygulamaya konulan Risk Analizi Değerlendirme ve Araştırma (RADAR) Sistemi, vergi yönetiminde üretken yapay zekaya geçişi temsil etmektedir. Söz konusu uygulama, farklı kaynaklardan elde edilen büyük verilerin elektronik ortama aktarıldığı, risk senaryoları yoluyla mükelleflerin vergiye uyumunun tespitinin yapılabildiği veri erişim sistemidir (Hazine ve Maliye Bakanlığı Risk Analizi Genel Müdürlüğü, 2025: 5). HMB faaliyet raporlarına bakıldığında 2024 yılında toplam 1.965.498 mükellefin, RADAR sistemi kapsamında risk analizine tabi tutulduğu görülmektedir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2025: 117). Vergi denetimine yeni bir bakış açısı kazandıran ve kayıt dışı ile mücadeleye önemli katkılar sunan bu uygulama ile denetim faaliyetleri, yüksek riskli mükellefler üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Uygulama sonucunda riskli mükellefler izaha davet edilmekte, izahın yeterli bulunmaması durumunda yaptırım uygulanmaktadır (Akdoğan, 2025: 1670). Bu dönemde vergi yönetimine entegre edilen bir başka uygulama ise mükellef hizmetlerine ve dolayısıyla vergi uyumuna yönelik yapay zekâ uygulaması olan GİBİ'dir.

Bir sohbet botu uygulaması olan GİBİ; kullanıcıların kişiye ve duruma özel olmayan genel nitelikteki sorularının cevaplandırıldığı ve elektronik vergi hizmetlerine hızlı erişime yönelik yönlendirme işlemlerinin yapıldığı yapay zekâ destekli bu uygulamadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2025: 117). Kullanılmaya başlandığı 2023 yılından günümüze kadar 500.000'in üzerindeki kullanıcının 1.000.000 sınırını aşan sayıda sorusuna cevap verilen bu uygulama, vergi yönetiminin en sık kullandığı yapay zekâ araçları arasında yer almaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2026).

2024-2025 dönemi vergi yönetiminde yapay zekâ kullanım örneklerinin arttığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda sisteme yeni entegre edilen uygulamalar; Kuruluş Gözetim Analizi (KURGAN), KAŞİF ve MEVA'dır. VDK tarafından 2025 yılında kullanılmaya başlanan KURGAN, mükellefiyetin kuruluş aşamasına odaklanan erken bir uyarı sistemidir. Sahte belge tespiti noktasında önemli bir işlev gören bu program aynı zamanda ilişkili mükellefler başta olmak üzere yapılan işlemlerin gerçekliğinin sorgulanmasına da imkân tanımaktadır (Vergi Denetim Kurulu, 2025: 13). HMB verilerine göre 2025 yılında bu uygulamaya dayalı olarak 24.899 mükellefe izaha davet yazısı gönderilmiş olup 8.287 mükellef hakkında çalışma yapılmıştır (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2026: 172). KAŞİF; sahte fatura, paravan şirketler ve KDV dolandırıcılığının tespiti noktasında vergi yönetimine destek sunmaktadır. Alışılmış kalıpların dışına çıkan davranışlar, sıra dışı işlem yoğunlukları ve istatistiksel sapmaları hızlı bir şekilde tespit eden uygulama, mükellefler arasındaki ilişki ağlarını da dikkate alarak risk tespitine imkan tanımaktadır (Bozdoğan, 2026). KURGAN ve KAŞİF'in yanı sıra MEVA'da yeni yapay zekâ uygulamaları arasında yer almaktadır. Gayrimenkullerin gerçek değerinin tespitine odaklanan bu uygulama, çalışmanın ana konusu olması itibarıyla aşağıdaki başlık altında detaylandırılmaktadır.

3.1. Mekânsal Veri Analizi (MEVA) Sistemi

Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından geliştirilen MEVA, mülklerin tapuya bildirilen işlem değerleri ile gerçek satış değerleri arasındaki uyumsuzluğu tespit etmeye yönelik yapay zekâ destekli dijital bir uygulamadır (Yıldız & Köşer, 2025: 8). GİB bünyesinde yer alan verilerin yanı sıra gayrimenkullere yönelik veri tutan diğer kamu kurum ve kuruluşlarından elde edilen verilerin birleştirilmesi, veri ambarındaki bilgilerin haritalar üzerinden gösterilmesi ve analizlerin haritalar üzerinden de yapılabilmesine olanak tanıyan bu uygulama, 2018 yılında geliştirilmiştir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2019: 122). İlk

olarak 2024 yılında pilot uygulama olarak denenmiş ve nihai aşamada 2025 yılından itibaren ise Türkiye genelinde kullanılmaya başlanmıştır.

Çok kaynaklı ve çapraz kontrollere imkân tanıyan bu uygulama, sınırlı veri kaynakları ve bunların manuel olarak işlenmesine dayalı olan geleneksel denetim yöntemlerinin yetersizliğine karşı tasarlanmıştır (Akın Basa, 2026: 57). MEVA'nın kullanmış olduğu temel veriler; beyannameler, mükellef bildirimleri, yoklama sonuçları, adres ve nüfus kayıtları, tapu ve kadastro kayıtları, mülke ilişkin iskan, imar ve yapı ruhsatı kayıtları, rayiç değerler, sosyal güvenlik ve istihdam durumları, gayrimenkul ilan sitelerinde yer alan fiyatlar, emsal değerler, emlak değerlendirme raporları, banka kredileri, para transferleri, uydu ve hava görüntüleri, bina yoğunlukları ve mekânsal dağılımlardır (Zülfiyar & Ertekin 2025: 62; Akın Basa, 2026: 57). Buradan hareketle sistemin kullanmış olduğu veri kaynaklarını, dörtlü bir sınıflandırma altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki, GİB'in kendi bünyesinde yer alan; beyanname, bildirim, yoklama vb. gibi mükellefiyete ilişkin verilerdir. İkinci veri kaynağı diğer kamu kuruluşlarından elde edilen verilerdir. Bu doğrultuda kullanılan veriler; adres ve nüfus kayıtları, tapu ve kadastro kayıtları, mülke ilişkin iskân, imar ve yapı ruhsatı kayıtları, mülklerin belediyeler tarafından sunulan rayiç değerleri, sosyal güvenlik ve istihdam durumlarıdır. Üçüncü ve en yoğun kullanılan veri kaynağı ise piyasa temelli verilerdir. Çevrimiçi gayrimenkul ilan sitelerinde yer alan fiyatlar, emsal gayrimenkul değerleri, emlak değerlendirme raporları, bankalardan çekilen krediler ve kişiler arası para transferleri, elektrik-su-doğalgaz vb. abonelikler ve bunlara yönelik tüketim miktarları, işletmeler için faaliyet alanları gibi verileri ise bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Son olarak sistemin kullanmış olduğu; uydu ve hava görüntüleri, bina yoğunlukları, mekânsal dağılımlar vb. ise coğrafi bilgi sistemleri (CBS) tabanlı veriler olarak sınıflandırmak mümkündür.

Verilerin elde edilmesi ve depolanmasının ardından, tapudaki alım-satım bedelleri/beyan bedelleri ile sistem tarafından tespit edilen alım-satım/beyan bedelleri karşılaştırılmaktadır. İki gösterge arasında bir farklılık bulunması durumunda ise uyarı niteliğindeki yazılar gönderilmekte ve 15 gün içerisinde söz konusu duruma ilişkin bir açıklama yapılması istenmektedir. Mükellefler tarafından söz konusu durumun aksini ispat etmeye yönelik delillerin ortaya konması halinde (imar sorunları, icra satışı, taşınmaz yıpranması, acil nakit ihtiyacı, çevresel sorunlar vb.) inceleme sürecine geçilmemektedir. Ayrıca mükellefin eksik matrahı kabul etmesi halinde ise pişmanlık hükümleri uygulanarak vergi ziyayı cezası kesilmemekte, pişmanlık zammı tahsil edilmektedir. Mükellefin gerekli açıklamayı yapmaması, açıklamaların yetersiz bulunması ve düzeltme beyannamesi verilmemesi durumunda ise Vergi Usul Kanunu'nun 3/B, 134 ve 370. maddeleri doğrultusunda vergi incelemesi süreci işletilerek vergi ziyayı cezası kesilmektedir (Özdemir, 2025; Höbek, 2026). Bu durumda uygulanacak ceza, ziyaya uğratılan tutarın bir katı kadardır.

Sonuç olarak MEVA ile denetim sürecinin ihtiyaca uygun ve efektif şekilde gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Elde edilen somut ve kapsamlı veriler ile vergi denetiminin, tesadüfi olmaktan çıkarılması amaçlanmakta ve risk odaklı denetime ağırlık verilerek sürecin etkinliğinin artırılması hedeflenmektedir (Akın Basa, 2026: 57). Bu suretle vergi kaybının önlenmesi ve kayıt dışılıkla mücadele noktasında etkin bir politika aracı olması beklenmektedir (Yıldız & Köşer, 2025: 11). Tüm bunlarla birlikte karar alma mekanizmasına yardımcı bir unsur olarak katkı sunması da amaçlanmaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2025: 137).

Henüz sistemin uygulama sonuçları ile ilgili resmi bir veri kaynağı olmamakla birlikte Hazine ve Maliye Bakanlığı kaynaklı olarak basına yansıyan haberlere bakıldığında⁶ söz konusu uygulamanın hali hazırda tapu harcı beyanlarının denetimi hususunda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda pilot yıl olan 2024 itibari ile 16.000'in üzerinde taşınmazın denetlendiği görülmektedir. İlgili denetimler sonucunda tapu ve gerçek alım satım bedeli arasında farklılık tespit edilen 9.150 mükellefe uyarı yazısı gönderilmiş; 2.475 mükellef de gönüllü uyum göstererek pişmanlık beyanında bulunmuştur. Netice itibari ile 2024 yılında MEVA ile 5,9 Milyar TL'lik ek matrah oluşturularak 113,9 Milyon TL'lik ek tapu harcı tahsilatı yapılmıştır. Türkiye genelinde uygulanmaya başlandığı 2025 yılı rakamlarına bakıldığında ise 78.317 taşınmazın denetlendiği, 40.800 mükellefin gönüllü uyum göstererek pişmanlık beyanında bulunduğu görülmektedir. Bu doğrultuda 58 Milyar TL'lik ek matrah tespiti sonucunda 1,2 Milyar TL harç tahsilatı gerçekleştirilmiştir (Özmen, 2026). Sonuç olarak MEVA, gayrimenkul vergilerinde şeffaflık, adalet ve eşitliğin artırılması ve kayıt dışılığın önlenmesinin yanı sıra önemli düzeylere varan mali kaynak yaratmaktadır. İlerleyen yıllarda tapu harcının yanı sıra diğer mülkiyet temelli vergiler için de sistemin kullanılması halinde kamuya aktarılacak olan ek kaynak miktarının önemli seviyelere ulaşacağı düşünülmektedir.

4. MEVA'NIN GAYRİMENKUL TEMELLİ VERGİLER VE HARÇLARDAKİ KAYIP VE KAÇAĞIN ÖNLENMESİ NOKTASINDA KULLANIMI

Gayrimenkul, gerek mülk sahipliğine bağlı servetin gerekse gelir kaynağı olması itibariyle gelirin temel göstergeleri arasında kabul edilmekte ve bu suretle önemli bir vergi kaynağı oluşturmaktadır. Türk vergi sistemine bakıldığında gayrimenkul sahipliğine bağlı vergilerin servet vergileri kapsamında değerlendirildiği görülmektedir. Emlak Vergisi ve Değerli Konut Vergisi, bu kapsamda yer alan vergilerdir. Türk vergi sisteminde gayrimenkul, servetin yanı sıra gelir vergilerinin de önemli bileşenleri arasında yer almaktadır.

6 AA (28.05.2025) "Gayrimenkuller üzerinden gelir elde edip vergisini vermeyenler MEVA'ya takıldı" <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/gayrimenkuller-uzerinden-gelir-elde-edip-vergisini-vermeyenler-mevaya-takildi/3581540> adresinden ulaşıldı.

Bu bağlamda gayrimenkulden elde edilen getiriye bağlı vergiler; değer artış kazancı (diğer kazanç ve iratlar) ve kira gelirlerinin (gayrimenkul sermaye iradı) vergilendirilmesinden oluşmaktadır. Vergilerin yanı sıra varlığını gayrimenkullerden alan çeşitli harçlar da bulunmaktadır. İnşaat harçları, imar harçları, kadastro harçları ve tapu harçları söz konusu yükümlülükler arasında yer almaktadır.

Servet vergileri kapsamındaki gayrimenkul vergilerine yönelik mevzuata bakıldığında vergi matrahının tespiti noktasında gayrimenkulün değerinin esas alındığı görülmektedir. Vergi Usul Kanunu'nun 258. maddesine göre değerlendirme; *vergi matrahının hesaplanmasına yönelik olarak iktisadi kıymetlerin takdir ve tespit edilmesidir*. Söz konusu kanunun 261. maddesine bakıldığında değerlemenin, iktisadi kıymetlerin türü ve mahiyetine göre farklılaştığı ve dokuz farklı değerlendirme ölçütüne yer verildiği görülmektedir. Bu doğrultuda yer alan değerlendirme ölçütlerinden biri olan ve gayrimenkul temelli vergilere esas teşkil eden vergi değerinin tespiti noktasında Emlak Vergisine atıf yapılmaktadır. Söz konusu kanunun 29. maddesine göre tespit edilen değer, vergi değeri olarak kabul edileceği hüküm altına alınmaktadır. İlgili madde gereğince aralarda vergi değeri, bölgeler itibarıyla takdir komisyonlarınca belirlenen değerlere göre; arazilerde ise arazinin cinsine göre takdir olunan birim değerlere göre belirlenmektedir. Binalarda ise vergi değeri; Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca ilan edilen bina metrekaresi inşaat maliyetleri, arsa payı değerleri esas alınarak Emlak Vergisine Matrah Olacak Vergi Değerlerinin Takdirine İlişkin Yönetmelikte yer alan (bazı tesislere uzaklık, mevki, belediye hizmetlerinin mevcudiyeti, büyüklük, kat sayısı, cephe, tesisat durumu, inşaatın türü, inşaatın sınıfı vb.) esaslara göre takdir edilmektedir. Bu doğrultuda belirlenen vergi değeri, dört yılda bir belirlenmekte ve ilgili süreç içerisinde ise her yıl yeniden değerlendirme oranının yarısı nispetinde (2027 yılı itibarı ile bu değer yeniden değerlendirme oranı olarak uygulanacaktır) artırılarak emlak vergisinin matrahına esas teşkil etmektedir.

Literatürde vergi değeri yaklaşımı ile ilgili temel tartışma konusu, mezkûr mevzuat hükümleri gereğince belirlenen vergi değerlerinin piyasadaki işlem değerlerinin oldukça altında belirlendiği ve bu durumun vergi kaybına neden olduğu yönündedir (Hacıköylü & Heper, 2010: 4). Söz konusu durum, daha çok tapu harcı bağlamında incelense de Emlak Vergisi özelinde de ele alınmaktadır (Karasu & Karakaş, 2012; Çiçek & Karaca, 2018; Küpeli & Saygın, 2019; İlhan & Öz, 2020). Emlak vergisinin yanı sıra değerli konut vergisi için de benzer durumun söz konusu olduğu bilinmektedir. 2021 yılı itibarı ile uygulanmaya başlanan bu vergi kapsamında değeri belirli bir tutarın üzerinde olan (2026 yılı için 17.711.000) konutlardan servet vergisi niteliğinde bir vergi tahsilatı yapılmaktadır. Ancak söz konusu sınırın vergi değerine bağlanması, bu verginin etkinliğini azaltan ana unsurlar arasında gösterilmektedir. Zira

2025 yılında 8 il dışında söz konusu vergiye yönelik bir tahsilat yapılmadığı, toplam tahsilatın ise piyasa rayiçlerinde lüks bir dairenin dahi altında kaldığı görülmektedir (Batı, 2026).

Vergi değeri, servet vergilerinin yanı sıra gelir vergisindeki kayıp açısından da dolaylı bir etkiye sahiptir. Gelir Vergisi Kanunu kapsamında beş yıl içerisinde elden çıkarılan bir gayrimenkulün (ivazsız intikaller hariç) alış ve satış bedeli arasındaki olumlu fark (enflasyona endekslenmiş şekilde) değer artış kazancı kapsamında vergiye tabi tutulmaktadır. Ancak uygulamaya bakıldığında genel itibari ile alış-satış bedellerinin piyasa değerinden ziyade vergi değeri esas alınarak beyan edildiği bilinmektedir. Bu durum idarenin vergi kaybına uğramasına yol açmaktadır. Gelir vergisi ile vergi değeri arasındaki bir diğer bağlantı kira gelirlerinin beyanı noktasında ortaya çıkmaktadır. GVK'nın 73. maddesinde emsal kira bedeli esas benimsenmekte ve bu doğrultuda kira bedelinin yetkili mercilerce takdir veya tespit edilen değerden veya bu durum mevcut değil ise vergi değerinin %5'i olarak alınacağı hüküm altına alınmaktadır. Vergi değerinin piyasa değerlerine nazaran düşüklüğü, bu noktada da belirleyici olmaktadır.

Vergi değeri, vergilerin yanı sıra tapu harcı içinde önemli bir belirleyici konumundadır. Esasında 492 sayılı Harçlar Kanununun 63. maddesinde “*gayrimenkul devir ve iktisaplarında tapu ve kadastro harcı, emlak vergisi değerinden az olmamak üzere, beyan edilen devir ve iktisap bedeli üzerinden hesaplanır*” hükmü yer almaktadır. Bu ibare gerçek-alım satım bedellerini ikinci plana atmamakta, asgari bir sınır belirlemektedir. Dolayısıyla tapu harçlarının gerçek alım-satım bedellerine göre yapılması kanun koyucunun da birincil amacıdır. Ancak uygulamaya bakıldığında tapuya bildirilen bedellerin vergi değeri dikkate alınarak beyan edildiği görülmekte ve bu durum toplum nezdinde yaygın bir uygulama olarak devam etmektedir (Çiçek ve Karaca, 2018: 1042). Söz konusu durumun alışlagelmiş bir uygulama olmasının arkasında, idari denetim mekanizmalarının etkisizliğinin de büyük önemi bulunmaktadır.

Yukarıda yer verilen bilgiler, gayrimenkul temelli vergi ve harçlardaki temel sorun alanlarından birinin emlak vergisi değeri yaklaşımı olduğunu göstermektedir. Bu aksaklık karşısında MEVA sisteminin etkinliğine bakıldığında; Emlak Vergisi, Değerli Konut Vergisi ve kira gelirlerinin vergilendirilmesindeki kaybın önlenmesi noktasında doğrudan bir araç olmadığı düşünülmektedir. Zira Emlak vergisinde matrah tespiti, idare tarafından yapılmaktadır (Akın Basa, 2026: 60). Emlak Vergisi Kanunu içerisinde düzenlenen Değerli Konut Vergisi için de benzer durum söz konusudur. Bu sorunun çözümü mevcut değerlendirme yaklaşımının revize edilmesi ve gerçek alım/satım bedellerine yaklaşacak uygulamalar ile mümkündür. Durum böyle iken 7566 sayılı Vergi Kanunları ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile emlak vergisi değerlerinin bir önceki

yıla göre üç kattan daha fazla artırılamamasına yönelik düzenlemenin yerinde olmadığı düşünülmektedir. Her ne kadar MEVA; Emlak Vergisi, Değerli Konut Vergisi ve kira gelirlerinin vergilendirilmesinde vergi değeri yaklaşımına bağlı kayıplar noktasında doğrudan bir araç olmasa da sahip olmuş olduğu coğrafi bilgi sistemleri alt yapısı ile söz konusu vergilerin etkinliğine yönelik bazı fırsatlar da sunmaktadır. Uydu ve hava görüntülemeleri ile yapının kullanım türünün tespiti (mesken/işyeri vb.), hatalı kullanım bildirimini, kaçak yapılaşma gibi durumların tespitinin vergi kaybının önlenmesine katkıda bulunma potansiyeli bulunmaktadır. Ancak Türkiye uygulamasında henüz bu imkânlardan faydalanılmadığı bilinmektedir. Bununla birlikte sistemin sahip olmuş olduğu veri ağı ile emlak vergisi bildirimini yapılmaması, eksik/hatalı bildirim tespiti, kira beyanlarının doğruluğu gibi durumların da tespit edilmesi mümkündür. İlerleyen dönemlerde MEVA ile bu tespitlerin de yapılması beklenmektedir (Akın Basa, 2026: 60-63).

Gayrimenkul temelli vergi ve harçlardaki temel sorun alanlarından bir diğeri, vergi değerleri ile de bağlantılı olarak tapuya bildirilen gayrimenkul alım-satım bedellerinin gerçek değerlerin altında olmasıdır. Konuyla ilgili alışlagelmiş uygulama, devir ve iktisap bedelinden ziyade emlak vergisi değerinin tercih edilmesi ve bu durumun da idare tarafından etkin bir şekilde denetlenmemesi/sorgulanmamasıdır (Höbek, 2026). Söz konusu durum Tapu Harcına yönelik kayıp ve kaçığın ana unsuru olmakla birlikte gayrimenkul değer artış kazançlarının vergilendirilmesi noktasında da etkilidir. MEVA, daha çok tapu harçları özelindeki bu soruna yönelik bir araç olarak tasarlanmıştır. Zira Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yayımlanan veriler bu durumu doğrulamakta; sistemin sahip olmuş olduğu verilerden hareketle tapu harçlarındaki gerçek dışı beyanların yakinen izlendiği görülmektedir. Bu doğrultuda mükelleflere gönderilen uyarı yazıları ile riskli durumlar karşısında açıklama beklenmekte ve gerekli durumlarda izaha davet müessesesi kullanılarak aradaki farkın tahsil edilmesi amaçlanmaktadır. Mükellef tarafından eksik beyanın giderilmesi durumunda aynı zamanda gayrimenkul değer artış kazançlarının vergilendirilmesi noktasında da ek matrahlar üzerinden tarhiyat yapılması imkânı doğmaktadır.

MEVA, tapu harçlarının etkin yönetimi karşısında sunmuş olduğu fırsatlara karşı sistemin hukuksal altyapısından kaynaklı bazı riskleri de barındırmaktadır. Buradaki öncelikli sorun alanı, MEVA ile yapılan tespitin geçerliliği ve hukuki dayanağıdır. VUK'un *Vergi Kanunlarının Uygulanması ve İspat* başlıklı 3. maddesinde yer alan “...Vergilendirmede vergiyi doğuran olay ve bu olaya ilişkin muamelelerin gerçek mahiyeti esastır. Vergiyi doğuran olay ve bu olaya ilişkin muamelelerin gerçek mahiyeti yemin hariç her türlü delille ispatlanabilir...” hükmü, yapay zekânın da bir ispat aracı olarak kullanılabilceği yorumunu doğurmaktadır. Aynı maddenin devamında ise “... İktisadi, ticari ve teknik icaplara uymayan veya olayın özelliğine göre normal ve mutad

olmayan bir durumun iddia olunması halinde ispat külfeti bunu iddia eden tarafa aittir” hükmü yer almaktadır. İlgili madde MEVA sistemi ile ilgili iki temel sorunu gündeme getirmektedir. Bunlardan ilki sistem tarafından elde edilen verilerin delil olarak kullanılıp kullanılmayacağıdır. İkinci sorun ise ispat külfetinin kimde olacağıdır. MEVA’dan elde edilen bilgilerin bir delil aracı olması mümkündür. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, söz konusu bilgilerin tek başına delil oluşturma kabiliyetidir. Her ne kadar henüz MEVA ile ilgili yargı kararları oluşmasa da dijital şüphenin somut maddi delillerle desteklenmemesi durumunda ek matrah oluşturulamayacağı düşünülmektedir (Aras, 2026). Bu noktada yargı süreçlerinde haksız çıkan idarelerin yargı masrafları nedeniyle kayba uğraması da muhtemel görünmektedir. Dolayısıyla MEVA’dan elde edilen verilerin daha çok riskli durumların tespitine yardımcı olacağı ancak sürecin devamı için somut delillerle desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir. İspat külfeti noktasında ise gönüllü uyum ve izaha davet ile idarenin ispat külfetini hafifletme potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte söz konusu külfetin tamamen mükellefe geçmeyeceği de açıktır (Özdemir, 2025).

SONUÇ

Kamu idarelerinde, elektronik uygulamaların geleneksel süreçlere dahil edilmesiyle başlayan dijitalleşme süreci, yapay zeka ile birlikte her geçen gün farklı boyutlara ulaşmaktadır. Rutin işlemlerin yanı sıra büyük ölçüde veriye dayalı olan vergi yönetimi, yapay zekânın sıklıkla kullanıldığı alanların başında gelmektedir. Konuya Türk vergi idaresi özelinde bakıldığında, yapay zekânın daha çok vergi denetiminde kullanıldığı görülmektedir. Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından geliştirilen MEVA, tapu harcının yanı sıra gayrimenkul temelli vergilerdeki matrahın gerçek mahiyetinin tespitine yönelik yapay zekâ destekli bir uygulamadır. Gelir İdaresi Başkanlığının bu alana münhasır bir uygulamayı devreye koyması, uzun zamandır süregelen vergi değeri yaklaşımına bağlı eksik beyan durumundan kaynaklanmaktadır. MEVA’nın vergi yönetimine sunmuş olduğu katkılardan önce idarenin uzun süredir tartışılmalı gayrimenkul kaynaklı yükümlülüklerdeki vergi kaybını önlemeye yönelik bu iradesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Kaldı ki sistemin kısmi olarak uygulanmaya başlandığı 2024 yılı ve akabinde aktif bir şekilde kullanıldığı 2025 yılındaki çıktılara bakıldığında tapu harcı özelinde kararlı adımların atıldığı ve bunun da müspet sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Ancak sistemin başarısı ve sürdürülebilirliği noktasında konunun hukuki boyutunun ve uygulama alanının irdelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Mevcut Vergi Usul Kanunu, yapay zekânın bir delil ve ispat aracı olması noktasında herhangi bir engel teşkil etmemektedir. Bununla birlikte MEVA aracılığı ile elde edilen verilerin hukuki bir dayanak oluşturması noktasında verinin somut maddi delillere dayanması gerektiği göz ardı edilmemelidir. Gayrimenkul ilan sitelerinde yer alan tutarlar, emsal satışlar, değerlendirme

raporları gibi sistemin kullanmış olduğu verilerin bir karine olması mümkündür. Ancak salt bu verilere dayalı olarak mükelleflere uyarı yazılarının gönderilmesi ve bu doğrultuda işlemler yapılmasının hukuki açıdan sorunlu olduğu düşünülmektedir. Mükellef boyutu itibari ile bakıldığında vergi okuryazarlığı düşük olan mükelleflerin cezai işlemlere katlanmamak adına söz konusu bedeli kabullenmelerine karşılık; beyan değerleri gerçeği yansıtmamakla birlikte delil/tespit eksikliğine bağlı boşluğu kullanmak isteyen diğer mükellefler arasında haksız uygulamalara neden olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra idarenin izahı yeterli görmemesi ve sisteme dayalı matrah üzerinden işlem yapması durumunda ise yargı organlarıncı haksız bulunması halinde ortaya çıkacak olan kayıp da göz ardı edilmemelidir. Sonuç olarak MEVA'nın, tapudaki beyan ile geçek işlem değeri arasındaki farkı tespit etme noktasında önemli bir fırsat sunduğu, ancak tek başına yeterli bir delil aracı olma işlevinin yeterli olmadığı düşünülmektedir. Bu noktada vergi yönetiminin temkinli olması ve sistemden elde edilen verilerin de denetim tabi tutulmaksızın kullanılmaması önerilmektedir. Aksi durumda kamu kaynağında artışı hedefleyen bu uygulamanın tam tersi bir durumla sonuçlanması muhtemel görünmektedir.

MEVA sistemi ile ilgili önemli bir diğer husus, sistemin uygulama alanına ilişkindir. Hali hazırda sistem, tapu harçları özelinde uygulanmaktadır. Ancak gayrimenkul değer artış kazançlarının vergilendirilmesi başta olmak üzere konunun diğer boyutları göz ardı edilmektedir. Denetimin kapsam alanının genişletilmesine yönelik hukuki bir engel olmamakla birlikte iradenin bu noktaya sirayet etmediği görülmektedir. Ayrıca gayrimenkul temelli vergilerden Emlak Vergisi ve Değerli Konut Vergisindeki temel sorun alanı olan vergi değeri yaklaşımı göz önüne alındığında MEVA'nın bu soruna karşı etkili bir sonuç doğurmayacağı aşikârdır. Zira buradaki sorun mükellef beyanından kaynaklanmadığı için değerlendirme sistemine yönelik yeni bir yaklaşıma ve bu bağlamda hukuki bir düzenlemeye ihtiyaç bulunmaktadır. Dolayısıyla MEVA'nın, gayrimenkul temelli vergilerdeki kayıp ve kaçığı önleme noktasında bütüncül bir çözüm sunmamakla birlikte tapu harcı ve gayrimenkul değer artış kazançlarındaki vergi kaybının önlenmesi noktasında önemli fırsatlar sunduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adelekan, O. A., Adisa, O., Ilugbusi, B. S., Obi, O. C., Awonuga, K. F., Asuzu, O. F., & Ndubuisi, N. L. (2024). Evolving tax compliance in the digital era: a comparative analysis of ai-driven models and blockchain technology in US tax administration. *Computer Science & IT Research Journal*, 5(2), 311-335.
- Akdoğan, İ. (2025). Türkiye'de vergi denetim süreçlerinde yaşanan gelişmeler. *Mali Çözüm Dergisi*, 35(191), 1657-1683.
- Akdoğan, T., & Yavuz, H. (2022). Dijitalleşme perspektifinden vergi uyumu. *Ankara: İksad Publishing House*.
- Akın Basa, Y. N. (2026). Türk vergi denetiminde mekânsal veri analizi (MEVA) sistemi uygulaması. *Mali Hukuk Dergisi*, 22(253) 47-74.
- Anadolu Ajansı (2025, 28 Mayıs). Gayrimenkuller üzerinden gelir elde edip vergisini vermeyenler MEVA'ya takıldı. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/gayrimenkuller-uzerinden-gelir-elde-edip-vergisini-vermeyenler-mevaya-takildi/3581540>
- Aras, F. (2026, 1 Şubat). MEVA sistemi ve tapu harcı cezası. Erişim Adresi: <https://www.fatiharas.com/meva-sistemi-ve-tapu-harci-cezasi/>
- Aydın, M. S. (2024). Kamu hizmetlerinin sunumunda yapay zekâ kullanımı. *Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 171-186.
- Batı, M. (2026, 21 Ocak). Değerli Konut Vergisi'nde tahsilat: 73 ilde sıfır lira, toplam tahsilat Boğaz'da bir daire fiyatından az. Erişim Adresi: <https://t24.com.tr/yazarlar/murat-bati/degerli-konut-vergisinde-tahsilat-73-ilde-sifir-lira-toplam-tahsilat-bogazda-bir-daire-fiyatindan-az,53431>
- Bhbosale, S., Pujari, V., & Multani, Z. (2020). Advantages and disadvantages of artificial intelligence. *Aayushi International Interdisciplinary Research Journal*, 77(1), 227-230.
- Bozdoğan, D. (2026). KAŞİF biliyor ama anlatabiliyor mu? <https://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/doganbozdogan/027/>
- Bozdoğanoglu, B., & Yücel, A. (2025). Use of artificial intelligence technology in tax management: Evaluation of the principle of transparency within the framework of international legislation provisions. *International Journal of Public Finance*, 10(1), 1-20.
- Cenikli, E., & Şahin, D. (2013). Türk gelir idaresinde otomasyon projeleri. *Journal of Internet Applications and Management*, 4(1), 37-52.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2022). 2023 yılı Cumhurbaşkanlığı yıllık programı. <https://www.sbb.gov.tr/yillik-programlar/>
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). 2024 yılı Cumhurbaşkanlığı yıllık programı. <https://www.sbb.gov.tr/yillik-programlar/>
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). On ikinci kalkınma planı. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>

- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2024). 2025 yılı Cumhurbaşkanlığı yıllık programı. <https://www.sbb.gov.tr/yillik-programlar/>
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2024). Orta vadeli program (2025-2027). <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- Çiçek, S., & Karaca, C. (2018). Gayrimenkul değerlendirme sistemi ile tapu harcı ve emlak vergisi kaybının önlenmesi. *I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi* (ss. 1039-1046) . https://indexive.com/uploads/papers/pap_indexive15944028792147483647.pdf
- Dei, H. (2025). Artificial intelligence in public administration: benefits and risks. *Management (Montevideo)*, 3, 137-137.
- Demirkıran Ada, E. (2025). Vergilendirme süreçlerinde yapay zekâ uygulamaları: Gelir İdaresi Başkanlığı'nın dijital dönüşümü. *Uluslararası İleri Doğa Bilimleri ve Mühendislik Araştırmaları Dergisi*, 9, 212-217.
- Djellaba, A. & Atrous, S. (2024). Artificial intelligence in tax administration: benefits and challenges. https://www.researchgate.net/publication/386166608_Artificial_intelligence_in_tax_administration_benefits_and_challenges
- EC (2018). Artificial intelligence - A European perspective, EUR 29425 EN, Publications Office, Luxembourg, 2018, doi:10.2760/11251
- Emlak Vergisi Kanunu (1970, 29 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı: 13576). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1319&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Emlak Vergisine Matrah Olacak Vergi Değerlerinin Takdirine İlişkin Yönetmelik (1972, 29 Şubat). Resmi Gazete (Sayı: 14129). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.5.73995.pdf>
- Faúndez Ugalde, A., Mellado-Silva, R., & Aldunate-Lizana, E. (2020). Use of artificial intelligence by tax administrations: An analysis regarding taxpayers' rights in Latin American countries. *Computer Law & Security Review*, 38, 105441.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2019). 2018 yılı faaliyet raporu. <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari>
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2023). 2022 yılı faaliyet raporu. <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari>
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2024). 2023 yılı faaliyet raporu. <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari>
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2025). 2024 yılı faaliyet raporu. <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari>
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2026). Dijital vergi asistanı GİBİ. <https://www.gib.gov.tr/iletisim/dijital-vergi-asistani-gibi>
- Gelir Vergisi Kanunu. (1960, 31 Aralık). Resmi Gazete (Sayı: 10700). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.193.pdf>

- Hacıköylü, C., & Heper, F. (2010). Emlak vergisinde matrah tespitine ilişkin sorunlar ve çözüm önerileri. *Maliye Dergisi*, 158, 1-14.
- Harçlar Kanunu (1964, 2 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı: 11756). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.492.pdf>
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2022). 2021 yılı faaliyet raporu. <https://www.hmb.gov.tr/faaliyet-raporu>
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2023). 2022 yılı faaliyet raporu. <https://www.hmb.gov.tr/faaliyet-raporu>
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2024). 2023 yılı faaliyet raporu. <https://www.hmb.gov.tr/faaliyet-raporu>
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2025). 2024 yılı faaliyet raporu. <https://www.hmb.gov.tr/faaliyet-raporu>
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2026). 2025 yılı faaliyet raporu. <https://www.hmb.gov.tr/faaliyet-raporu>
- Hazine ve Maliye Bakanlığı Risk Analizi Genel Müdürlüğü (2025). Birim Faaliyet Raporu 2024. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2025/02/2024-Yili-Birim-Faaliyet-Raporu.pdf>
- Höbek. Ö. (2026, 27 Şubat). Tapu harcının eksik beyanı ve MEVA sisteminden gelen yazılar hakkında dikkat edilmesi gereken konular. Erişim Adresi: <https://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/ozgulhobek/011/>
- IBFD (2025). Artificial intelligence usage in EU tax administrations. <https://www.ibfd.org/sites/default/files/2025-01/artificial-intelligence-usage-in-eu-tax-administrationsv7.pdf>
- İlhan, A.T., & Öz, N.S. (2020). Türkiye'de emlak vergi değerinin toplu değerlendirme sistemi ile belirlenmesi. *Maliye Çalışmaları Dergisi*, 64, 73-92.
- Karasu, M. A. & Karakaş, M. (2012). Belediyelerin emlak vergisindeki gelir kaybı: Şanlıurfa belediyesi örneği. *Maliye Dergisi*, 163, 431-445.
- Karataş Durmuş, N., & Arıtı Erdem, İ. (2023). Vergi İdaresi 3.0: Yapay zekâ perspektifinden bir inceleme. *Maliye Dergisi*, 184, 225-253.
- Keskin Çakmak, E. (2025). Dijital çağda vergi idareleri: Türk vergi idaresinin dijital dönüşüm olgunluğu. *Maliye Dergisi*, 188, 215-250.
- Khazode, K. C. A., & Sarode, R. D. (2020). Advantages and disadvantages of artificial intelligence and machine learning: A literature review. *International Journal of Library & Information Science (IJLIS)*, 9(1), 3.
- Küpeli, İ. & Saygın, Ö. (2019), Emlak vergisi değeri ve piyasa değeri arasındaki farka bağlı vergi kayıpları: Gebze örneği, *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(5), 2372-2384. <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v7i5.1369>
- Martinez, A. L. (2025). Artificial intelligence in tax administration: Enhancing compliance, transparency, and ethical governance. *Transparency, and Ethical Governance (June 08, 2025)*.

- McCarthy, J. (2004). What is artificial intelligence? <https://www.formal.stanford.edu/jmc/whatisai.pdf>
- OECD (2016). Technologies for better tax administration: A practical guide for revenue bodies, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264256439-en>
- OECD (2019). Artificial intelligence in society, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/eedfee77-en>
- OECD (2020). Tax administration 3.0: The digital transformation of tax administration. OECD, Paris. <http://www.oecd.org/tax/forum-on-tax-administration/publications-and-products/tax-administration-3-0-the-digital-transformation-of-tax-administration.htm>
- OECD (2024). Inventory of tax technology initiatives. <https://oe.cd/dx/ITTI2024>
- OECD (2025a). Governing with artificial intelligence the state of play and way forward in core government functions. OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/795de142-en>
- OECD (2025b). Tax administration digitalisation and digital transformation initiatives. OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/c076d776-en>
- Öz, E., & Bozdoğan, D. (2012). Türk vergi sisteminde e-maliye uygulamaları. *Süleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 17(2), 67-92.
- Özdemir, B. Ş. (2025, 18 Eylül). MEVA Tespitleri ve İzaha Davet. Erişim Adresi: <https://suleozdemir.com/meva-tespitleri-ve-izaha-davet/>
- Özmen, E. (2026, 18 Ocak). Tapu harçlarında yeni dönem: MEVA ile gerçek değer dönemi başladı. Erişim Adresi: <https://evrenozmen.com.tr/tapu-harclarinda-yeni-donem-meva-ile-gercek-deger-donemi-basladi>
- Pirim, H. (2006). Yapay zekâ. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 1(1), 81-93.
- Rai, D. H. (2024). Artificial intelligence through time: A comprehensive historical review. https://www.researchgate.net/publication/385939923_Artificial_Intelligence_Through_Time_A_Comprehensive_Historical_Review
- Rastrollo Suárez, J. J., & Ferraro Cibelli, A. E. (2024). How to employ artificial intelligence in public administration? Analysis and discussion of the Ibero American charter on artificial intelligence in civil service. *Eastern Journal of European Studies*, 15(2), 127-146.
- Rekunenko, I., Kobushko, I., Dzydyguri, O., Balahurovska, I., Yurynets, O., & Zhuk, O. (2025). The use of artificial intelligence in public administration: Bibliometric analysis. *Problems and Perspectives in Management*, 23(1), 209.
- Russell, S. & Norvig, P. (2010). Artificial intelligence a modern approach (third edition). Pearson Education, New Jersey.
- Shakil, M. H., & Tasnia, M. (2022). Artificial intelligence and tax administration in Asia and the Pacific. In *Taxation in the digital economy* (pp. 45-55). Routledge.
- TDK (2026). Yapay zekâ. <https://sozluk.gov.tr/>

- Turan, D. (2020). Yapay zekâ ve vergi uygulamalarına etkisi. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 55-70.
- Valle-Cruz, D., Alejandro Ruvalcaba-Gomez, E., Sandoval-Almazan, R., & Ignacio Criado, J. (2019). A review of artificial intelligence in government and its potential from a public policy perspective. In Proceedings of the 20th annual international conference on digital government research (pp. 91-99). <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3325112.3325242>
- Vatamanu, A. F., & Tofan, M. (2025). Integrating artificial intelligence into public administration: Challenges and vulnerabilities. *Administrative Sciences*, 15(4), 149.
- Vergi Denetim Kurulu (2025). 1 Ekim 2025 sahte belgeyle mücadele stratejisi – kuruluş gözetimli analiz (KURGAN) mükellef ve meslek Mensupları rehberi. <https://vdk.hmb.gov.tr/duyuru/sahte-belge-ile-mucadele-stratejisi-ve-kurgan-rehberi>
- Vergi Kanunları ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2025, 4 Aralık). Resmi Gazete (Sayı: 33112). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2025/12/20251219-1.htm>
- Vergi Usul Kanunu (1961, 10 Ocak). Resmi Gazete (Sayı: 10703). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.213.pdf>
- Yegen, B. (2023). Vergilemede yeni bir yaklaşım: Yapay zekâ. *Politik Ekonomik Kuram*, 7(2), 140-154.
- Yelman E., Torusdağ M. & Tekşan E. (2025). Yapay zekâ ve robot hâkimler: Vergi mahkemelerinin iş yüküne yenilikçi çözümler, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34 (Özel Sayı), 65-93.
- Yıldız, F., & Köşer, Ö. (2025). Yapay zekâ uygulamalarının vergi gelirlerine etkisi. *Vergi Raporu*, 313, 7-23.
- Zhu, X. (2025). Public administration with, of, and through AI: toward a new paradigm in the era of intelligence. *Journal of Chinese Governance*, 1-28. <https://doi.org/10.1080/23812346.2025.2578589>
- Zülfikar, F. & Ertekin H. (2025). Vergi incelemelerinde yeni dönem- KURGAN, VEDAS ve şüpheli işlem bildirim uygulamaları kapsamında meslek mensuplarının rolü ve sorumlulukları. <https://www.bbdas.com.tr/2025-14-vergi-incelemelerinde-yeni-donem-b-2817>

Bölüm

4

**ABD-ÇİN TİCARET SAVAŞININ
TÜRKİYE EKONOMİSİNE
YANSIMALARI: DIŞ TİCARET
VE SEKTÖREL PERSPEKTİF**

Hayal Zelal ŞİMŞEK¹

Dilek GÖZE KAYA²

¹ Hayal Zelal ŞİMŞEK, Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0000-0002-1714-8138.

² Dilek GÖZE KAYA, Doçent Doktor, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, 0000-0003-3477-1877

1. Giriş

Küresel ticaret hacmindeki genişleme, bireylerin mal ve hizmetlere daha kolay erişmesini sağlarken, ülkeler arasında ekonomik ilişkiler açısından bir bağımlılık ilişkisi doğurmuştur. Bu karşılıklı bağımlılık, bazı ülkeler dış ticaret fazlası verirken, bazı ülkelerin ise dış ticaret açığıyla karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Artan rekabet ortamında ülkeler, dış açıklarını sınırlandırmak amacıyla çeşitli koruyucu önlemler almaya yönelmektedir. Genellikle ithalat vergilerinin artması veya miktar sınırlamaları şeklinde uygulanmakta ve yerli üreticiyi korumayı amaçlayan bu tür korumacı politikalar, uluslararası ticareti belirli alanlarda kısıtlayarak ülkeler arasında gerilim yaratmakta ve sonuç olarak ticaret savaşlarının zeminini hazırlamaktadır (Köse ve Ay, 2020: 126). Temel bir ihtiyaç olan ticaret yoluyla bireylerin ihtiyaç duydukları ve istedikleri ürünlere ulaşma arzusu ülkeler arasında ekonomik bağımlılığı arttırmakla birlikte dış ticaret dengelerinde açık ya da fazla verme gibi sonuçların doğmasına neden olmuştur. Dolayısıyla dış ticaret açığı veren ülkelerin bu durumun önüne geçmek için uygulamış olduğu çeşitli ticari kısıtlamalar hem diğer ülkelerle olan ekonomik bağımlılığı zedelemekte hem de küresel ticaretin akışını bozmaktadır. Bir ülkedeki ekonomik yaptırımlar, karşı tarafın benzer fiyat artışlarıyla karşılık vermesine neden olmakta ve bu karşılıklı tepkiler ise ülkeler arasında ticari uyumsuzluklar ve gerilimlerin artmasına yol açmaktadır.

Uluslararası ticaretin ülkelerin iç piyasalarında refah artışı sağladığı ve bu nedenle devletlerin dış ticaret politikalarına yöneldiği ifade edilmiştir. Ekonomik kriz ve belirsizlik dönemlerinde rekabet avantajı elde etmek amacıyla döviz kurlarına müdahale edilmesi ve rekabetçi devalüasyon uygulamalarına başvurulması gerekmektedir. Bu süreçte ulusal paranın değerinin düşürülmesi ihracatı, üretimi ve istihdamı destekleyici etkiler yaratırken, ticaret partnerlerinin dış ticaret dengeleri üzerinde olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında kur savaşlarının küresel anlaşmalarla sınırlandırılması amaçlanmış olsa da büyük ekonomilerin döviz politikaları üzerinden rekabetçi stratejilere yönelmesi kur savaşlarını yeniden gündeme getirmekte ve ABD-Çin gerilimi ticaret savaşları tartışmalarını güçlendirmektedir (Kızıldere: 2018: 1065).

Ticaret savaşlarının ortaya çıkmasında gümrük vergileri, kota uygulamaları ve diğer ticaret kısıtlamaları belirleyici rol oynamaktadır. Nitekim ülkeler arasındaki karşılıklı korumacı önlemler zamanla misilleme politikalarına dönüşmekte ve bu durum ticaret savaşlarını tetiklemektedir. ABD'nin Çin'e yönelik tarife artışları ve Çin'in karşılık vermesi bu sürecin en belirgin örneklerinden biri olarak gösterilmektedir (Batbaylı ve Doğan, 2020: 18). Ticaret savaşları yalnızca doğrudan taraf olan ülkeleri değil, küresel değer zincirleri üzerinden diğer ekonomileri de etkilemektedir. Karşılıklı tarifeler üretim maliyetlerini artırmakta, tüketici refahını azaltmakta ve uluslararası

ticaret hacminde daralmaya neden olmaktadır. Bu süreç özellikle ABD-Çin ticaret savaşında belirgin şekilde görülmüş ve hem üreticiler hem de tüketiciler üzerinde olumsuz ekonomik sonuçlar doğurmuştur (Karaş ve Kara, 2024: 346). Son dönemde literatür, ticaret savaşlarının küresel ekonomi üzerindeki etkilerinin yalnızca ticaret hacmi ile sınırlı olmadığını, aynı zamanda jeopolitik rekabet, tedarik zinciri dönüşümü ve ekonomik belirsizlik artışı gibi yapısal sonuçlar ürettiğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede ticaret savaşları, küresel ekonomik sistemde güç dengelerinin yeniden şekillenmesine yol açan çok boyutlu bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Değirmenci, 2025: 478).

2. ABD ve Çin'in Dış Ticaret Durumu ve 2018 Gümrük Vergisi Krizinin Değerlendirilmesi

Çin'in küresel ekonomik sistemde büyük bir güç olarak ortaya çıkması, dünya ticaret yapısında köklü bir dönüşüm yaratmıştır. Çin'in üretim kapasitesindeki hızlı artış ve küresel pazarlara entegrasyonu, ticaret akımlarının yönünü değiştirerek imalat sanayiinde rekabet dinamiklerini yeniden şekillendirmiştir. Bu süreç, yalnızca uluslararası ticaret hacmini artırmakla kalmamış, aynı zamanda ülkelerin işgücü piyasaları üzerinde önemli uyum baskıları oluşturmuştur (Autor, Dorn ve Hanson, 2016: 205). Çin'in düşük maliyetli üretim avantajı ve ihracat odaklı büyüme stratejisi, özellikle gelişmiş ekonomilerde yerel sanayi yapısını ve istihdam dağılımını doğrudan etkilemiştir. Çin kaynaklı ithalat artışı, bazı bölgelerde üretim kayıpları ve işgücü piyasasında kalıcı dönüşümlere yol açmış; bu durum literatürde "China shock" olarak adlandırılan ticaret şokunun temel unsurlarından biri olarak değerlendirilmiştir (Autor, Dorn ve Hanson, 2016: 206).

Son yirmi yılda Çin'in küresel ticaretteki rolü önemli ölçüde artmış, 1990-2010 döneminde dünya ithalatındaki payı %2'den %11'e yükselmiştir. Bu artış özellikle ABD'yi etkilemiş, Çin'den yapılan ABD ithalatı %3'ten %19'a çıkmıştır. 2001 yılında Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne katılması bu süreci hızlandırmış; ticaret maliyetlerini azaltarak Çinli ihracatçılara önemli avantajlar sağlamıştır. Bu gelişmeler, ABD'de üretim maliyetlerinde düşüşe, imalat sektöründe istihdam kaybına ve ücretlerin gerilemesine yol açmıştır (Handley ve Limão, 2017: 2731).

2016 başkanlık seçimlerinde Donald Trump'ın ön plana çıkardığı iki temel politika alanı, göçmen karşıtlığı ve uluslararası ticaretteki "adil olmayan" uygulamalara karşı duruşuydu. Trump, küreselleşmenin Amerika'daki ekonomik kayıpların başlıca nedeni olduğunu savunarak, bu süreçten zarar gören kitlelere hitap etmiştir. Seçim kampanyalarında sıkça dile getirdiği "Make America Great Again" (Amerika'yı Yeniden Büyük Yap) ve "America First" (Önce Amerika) sloganları, yalnızca ekonomik korumacılığın değil, aynı zamanda ABD'nin küresel hegemonik gücünde meydana gelen erozyona karşı bir tepki niteliği taşımaktadır. Bu söylemler, Amerika'nın uluslararası

sistemdeki göreceli üstünlüğünü kaybettiği yönündeki algının hem iç politika- da hem de dış ticaret stratejilerinde belirleyici hale geldiğini göstermektedir. (Bergsten, 2018: 14). Trump, seçim kampanyası sürecinde, Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumunda olan Çin'i, para politikasını manipüle ederek küresel ticarete haksız avantaj elde etmekle suçlamıştır. Özellikle Çin'in ulusal para birimi olan yuanı ABD doları karşısında kasıtlı olarak devalüe ettiğini savunmuş; bu durumun Amerikan üreticilerine zarar verdiğini ve dış ticaret dengesizliğini derinleştirdiğini öne sürmüştür. Trump, bu çerçevede Çin'i ekonomik yaptırımlarla tehdit etmiş ve küreselleşme sürecinin Çin lehine, ABD aleyhine işlediğini vurgulayarak Amerikan kamuoyunda milliyetçi ve korumacı bir ekonomik söylem inşa etmeye çalışmıştır. Bu söylem, aynı zamanda ABD'nin uluslararası ticaret politikalarında daha agresif ve içe dönük bir stratejiye yönelmesinin zeminini oluşturmuştur. (Chow, McGuire ve Sheldon, 2017: 207-208).

23 Mart 2018, küresel ticaret sisteminde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu tarihte, ABD Başkanı Donald J. Trump, Çin'in ekonomik uygulamalarına karşı sert önlemler almaya karar vererek Çin'in fikri mülkiyet hakları ihlalleri, zorunlu teknoloji transferi uygulamaları ve dengesiz ticaret fazlası gibi ekonomik uygulamalarına karşı resmi bir duruş sergilemiştir. Aynı gün, ABD yönetimi çelik ve alüminyum ithalatına yönelik ek gümrük vergileri uygulamaya başlamış, bu karar Çin başta olmak üzere birçok ülkeyi doğrudan etkisiyle küresel ölçekte ticaret savaşının resmen başladığı tarih olarak kabul edilmektedir. Bu gelişme, ABD'nin dış ticaret politikalarında korumacılığa yöneldiği ve Çin ile olan ekonomik ilişkilerde daha sert bir tutum benimsediği dönemin başlangıcını temsil etmektedir (Vinogradov, Salitsky ve Semenova, 2019: 38). Ancak, ABD ile Çin arasındaki ekonomik ilişkilerdeki gerilimler, daha önce de ortaya çıkmış ve 2017 yılında, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından Çin'e piyasa ekonomisi statüsünün verilmesi, özellikle ABD tarafından yoğun eleştirilerle karşılanmıştır. ABD, bu kararın, Çin menşeli şirketlere yönelik korumacı önlemlerin uygulanmasını zorlaştıracığını savunmuştur. Washington yönetimi, Çin'in ekonomik yapısını ve devlet müdahalesini göz önünde bulundurarak, Çin'i bir piyasa ekonomisi olarak tanımayı reddetmiştir. Bu durum, ticaret savaşının daha geniş bir çerçevede şekillenmesinin temel nedenlerinden biri olarak değerlendirilmiştir (Dolgov ve Savinov, 2018: 10).

2018 yılından itibaren ABD ile Çin arasında ticaret akımlarını sınırlayan çeşitli politika önlemleri uygulanmaya başlanmış ve bu süreçte gümrük tarifelerindeki artışlar ticaret geriliminin en belirgin unsuru haline gelmiştir. ABD'nin Çin menşeli ürünlere yönelik tarife artışlarına Çin'in benzer biçimde karşılık vermesi karşılıklı misilleme sürecini hızlandırmıştır. 2019 yılı sonbaharında yeni tarife artışlarıyla gerilimin tırmanması beklenmiş; ancak yıl sonunda taraflar ateşkes üzerinde uzlaşarak bazı planlanan artışları iptal

etmiş ve mevcut tarifelerin bir kısmını geri çekmiştir. Bu süreç Ocak 2020’de imzalanan Birinci Aşama Anlaşması ile kurumsal bir çerçeveye kavuşmuştur (Bekkers ve Schroeter, 2020: 3).

2018 yılında ABD’nin uygulamaya koyduğu yeni ticaret politikaları, küresel ölçekte korumacılık eğilimlerinin güçlenmesine yol açmıştır. Bu süreçte ABD, yaklaşık 303 milyar dolarlık ithalatı kapsayan 12.000’e yakın üründe gümrük tarifelerini önemli ölçüde artırarak ortalama tarife oranını %2,6’dan %16,6’ya yükseltmiştir. ABD’nin bu adımlarına ticaret ortakları misilleme niteliğinde karşılık vermiş; yaklaşık 127 milyar dolarlık ABD ihracatını etkileyen 8.073 üründe uygulanan tarifeler ortalama %7,3’ten %20,4’e çıkmıştır. Bu gelişmeler, küresel ticaret sisteminde korumacılığın yeniden yükseldiğini gösteren önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir (Fajgelbaum, Goldberg, Kennedy ve Khandelwal, 2019: 1). 2018 ve 2019 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri ile Çin arasında yaşanan karşılıklı gümrük tarifesi artışları, yaklaşık 450 milyar dolarlık bir ticaret hacmini etkileyerek küresel ticaret sisteminde önemli bir kırılmaya yol açmıştır. Bu politikalar, onlarca yıldır süregelen ticaret liberalleşmesi eğilimini tersine çevirmiş ve iki ülke arasındaki ticaretin belirgin şekilde azalmasına neden olmuştur değerlendirilmektedir (Fajgelbaum, Goldberg, Kennedy ve Khandelwal, 2019: 2). Uygulanan tarifelerin etkileri günümüzde de sürerken, söz konusu ticaret savaşı yalnızca küreselleşme çağında bir dönüm noktası oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda üçüncü ülkeler açısından da hem ABD ve Çin pazarlarına hem de birbirlerine yönelik ihracatlarını artıracabilecekleri stratejik fırsatlar sunmuştur.

Tablo 1. ABD-Çin Ticaret Savaşının Dönüm Noktaları

Kronolojik Eylemler	ABD Eylemleri	Çin Eylemleri
2017 Nisan Mayıs: Ticaret Dengesizliklerini Gidermeye Yönelik 100 Günlük Plan ve Üst Düzey Görüşmeler	Çelik ve Alüminyum İthalatına Yönelik Soruşturma Başlatıldı. ABD, Çin’in Pişmiş Tavuk Satışına İzin Verdi.	ABD Şirketlerine Çin’in Tarım, Enerji ve Finans Piyasalarına Daha Fazla Erişim İzni Verildi.
Şubat – Nisan 2018: Çin’in Teknoloji Transferi, Fikri Mülkiyet ve Yenilik Politikalarına Yönelik Soruşturma; ABD, Çin’e Karşı WTO Davası Açmıştır ve Resmî Açıklama (Mayıs 2018)	Küresel Koruma Tarife Önlemleri ve Çin’e Yönelik Tedbirler (2018): Solar Panellerde %30, Çamaşır Makinelerinde %20, Çelik İthalatında %25, Alüminyum İthalatında %10 Tarife; Anahtar Teknoloji Sektörlerine Yatırım Kısıtlamaları; Havaçılık, IT, İletişim ve Makine Sektörlerine İthalat Vergileri; ZTE’nin Entity List’e Dahil Edilmesi	%15-%25 Tarife Uygulaması: 128 Ürün Kategorisi (Meyve, Şarap, Kaynaksız Çelik Borular, Domuz Eti ve Geri Dönüştürülmüş Alüminyum) Üzerinde; ABD’den Gelen Sorgum İthalatına %178,6 Antidamping Vergisi

1 ZTE (Zhongxing Telecommunications Equipment Corporation), Çin merkezli bir telekomünikasyon şirkettir. Şirket, mobil telefonlar, ağ ekipmanları ve telekomünikasyon cihazları üretmektedir. ZTE, Çin’in en büyük telekomünikasyon ekipmanı üreticilerinden biri olup, dünya çapında da faaliyet göstermektedir.

Temmuz 2018: Devam Eden Müzakereler ve Yeni Kısıtlama Listelerinin İç Tartışması	18 Ürün Üzerine %25 Tarife (İthalat Değeri 34 Milyar dolar)	545 Ürün Üzerine %25 Tarife (İthalat Değeri 34 milyar dolar), Tarım Ürünleri, Otomobiller ve Su Ürünleri Dahil
Ağustos 2018: Tarafların Ön Listeyi Değiştirmesi; Çin, ABD'ye Karşı WTO Başvurusu ve Şikâyeti Sunmuştur	279 Ürün Üzerine %25 Tarife (İthalat Değeri 16 Milyar dolar), Yarı İletkenler, Kimyasallar, Plastik, Motosikletler ve Elektrikli Scooterlar Dahil	333 Ürün Üzerine %25 Tarife (İthalat Değeri 16 milyar dolar), Kömür, Bakır Hurda, Yakıt, Otobüsler ve Medikal Ekipmanlar Dahil
Eylül 2018: Çin, Ticaret Müzakerelerini İptal Eder ve Resmi Pozisyonunu Belirten Beyaz Kitap Yayınlar	Çin'den Gelen 200 Milyar dolar Değerindeki İthalatlar Üzerine %10 Tarife (2019'da %25'e Kadar Artışa Tabidir)	60 milyar dolar Değerindeki İthalatlar Üzerine %5 ve %10 Tarife
Aralık 2018: Buenos Aires'te G20 Zirvesi	ABD ve Çin, Tarife Artışlarını 90 Gün Süreyle Ertelemeye Karar Verdi; ABD Yeni Tarife Listesinin Ertelenmesini Açıklamıştır	Çin, Tarım ve Enerji Ürünlerinin İthalatını Artırmıştır; Otomobiller ve Otomotiv Ürünlerindeki Tarife Oranını %25'ten %15'e Düşürmüştür
Mayıs – Haziran 2019: G20 Zirvesi Öncesi Devam Eden Ticaret Müzakereleri	200 Milyar dolar Değerindeki İthalatlar Üzerine %25 Tarife (%10'dan Artış); Huawei ve diğer 5 Çinli Şirket Entity List'e Dahil Edilmiştir	60 milyar dolar Değerindeki İthalatlar Üzerine %25-%20-%10 Tarife Uygulandı (Sırasıyla %10-%10-%5'ten Artırıldı)
Haziran 2019: Osaka'da G20 Zirvesi; Tarife Artışlarını Önlemek İçin Taraflar Anlaşmaya Vardı	Huawei ile Yapılacak Anlaşmaların Yasaklanması Gözden Geçirildi; 110 Ürün %25 Tarifelerden Muaf Tutulmuştur	Çin, Tarım Ürünleri İthalatını Artırma Planlarını Açıklamıştır.

Kaynak: Kapustina, Lipková, Silin ve Drevalev (2020)'den uyarlanmıştır.

2025 yılında ABD ile Çin arasındaki ticaret gerilimi, karşılıklı tarife artışlarının kademeli biçimde genişlemesiyle yeni bir aşamaya taşınmıştır. Özellikle yılın ilk yarısında uygulanan tarife kararları, ticaret savaşının ikinci dalgasını oluşturan kronolojik bir politika dizisi ortaya koymuştur. Bu süreçte yürütme kararları ve Federal Register belgeleri, tarife artışlarının kapsamını ve zamanlamasını açık biçimde göstermektedir. Bu gelişmeler Tablo 2'de kronolojik olarak sunulmaktadır.

Tablo 2. ABD-Çin Ticaret Savaşı Kronolojisi (2025)

Tarih	Olay / Karar	Oran / Kapsam	Kaynak
1 Şubat 2025	Çin menşeli ithalata ek vergi kararı (sentetik opioid tedarik zinciri gerekeşi) alınmıştır.	Ek %10 ad valorem tarife öngörülmüştür.	Federal Register Executive Order 14195 (2025)
4 Şubat 2025	Ek %10 tarife fiilen yürürlüğe girmiştir.	Çin (Hong Kong dâhil) menşeli ürünlere %10 ek vergi uygulanmıştır.	Federal Register (2025)
3 Mart 2025	Ek vergiler yeniden düzenlenmiş; oran yükseltilmiştir.	Ek tarife %10'dan %20'ye çıkarılmıştır.	Federal Register (2025)
4 Mart 2025	%20 ek tarife yürürlüğe girmiştir.	Çin menşeli ithalata %20 ek vergi uygulanmaya başlanmıştır.	Federal Register (2025)
2 Nisan 2025	"Reciprocal tariff" çerçevesinde ulusal acil durum ilan edilmiş; küresel ek tarife mimarisi kurulmuştur.	Tüm ülkeler için ek tarife %10 ile başlamış; Annex I'deki ülkelere ülke-özel oranlar getirilmiştir.	Executive Order 14257 (2025)
5 Nisan 2025	Küresel %10 ek tarife yürürlüğe girmiştir.	Tüm ithalata %10 ek vergi uygulanmıştır (istisnalar hariç).	Executive Order 14257 (2025)
9 Nisan 2025	Annex I ülke-özel oranlar yürürlüğe girmiştir.	Çin için Annex I oranı %34 olarak tarifelenmiştir.	Executive Order 14257 (2025)
9 Nisan 2025	Çin tarafının ABD ürünlerine misilleme kararı duyurulmuştur.	Çin, ABD menşeli ürünlere %84 tarife uygulayacağını açıklamıştır.	Executive Order 14266 (2025)
10 Nisan 2025	ABD, Çin'e yönelik oranı sert şekilde artırmıştır.	HTSUS'ta "84%" ibaresi "125%" olarak değiştirilmiştir.	Executive Order 14266 (2025)
12 Mayıs 2025	ABD-Çin görüşmeleri gerekeşiyle geçici indirim/ suspansiyon yapılmıştır.	Çin'e uygulanan oran %10 olacak şekilde 90 gün süreyle düzenlenmiş; metinde "%125 → %34" dönüşü açıkça yazılmıştır.	Executive Order 14298 (2025)

Kaynak: Federal Register ve ABD Başkanlık yürütme kararlarından derlenmiştir (Executive Order 14195; Executive Order 14257; Executive Order 14266; Executive Order 14298, 2025).

Tablo 2 incelendiğinde, 2025 yılında ABD'nin Çin'e yönelik ticaret politikalarının kademeli ve artan bir tarife stratejisi çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Yılın başında %10 düzeyinde uygulamaya konulan ek tarifeler kısa sürede %20'ye yükselmiş, Nisan ayında karşılıklılık esaslı tarife yaklaşımının benimsenmesiyle birlikte Çin'e yönelik oran %34'e ulaşmıştır. Çin'in misilleme adımları sonrasında ABD'nin tarifeleri %125'e kadar artırması, ticaret geriliminin hızlı biçimde tırmandığını göstermektedir. Ancak Mayıs ayında gerçekleştirilen geçici düzenleme ile tarifelerin düşürülmesi, sürecin yalnızca çatışma değil aynı zamanda müzakere dinamikleriyle

de şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede 2025 yılı, ABD-Çin ticaret savaşının ikinci dalgasında tarifelerin temel politika aracı olarak yeniden merkezi bir rol üstlendiği bir dönem olarak değerlendirilmektedir.

3. Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi ve ABD-Çin Savaşı Etkisi

Türkiye'nin tarihsel olarak dış ticaret açığı veren bir ekonomi olduğu, 1930-1937 ve 1939-1946 dönemleri dışında bu eğilimin süreklilik gösterdiği ifade edilmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında üretim yapısının büyük ölçüde tarıma dayanması, sanayi üretiminin sınırlı olması ve doğal kaynak yetersizliği dış ticaret açığını yapısal bir özellik haline getirmiştir. 1929 Büyük Buhranı sonrasında uygulanan korumacı ve ithal ikameci politikalar Türkiye'nin geçici olarak dış ticaret fazlası vermesine imkân tanımış; ancak 1946 sonrasında dış ticaret açığı yeniden kalıcı bir özellik kazanmıştır. 1980 öncesinde ithal ikameci politikalar nedeniyle nispeten kapalı bir ekonomik yapı söz konusu olurken, 24 Ocak 1980 kararları ile başlayan dışa açılma süreci, 1990'da sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve 1996 Gümrük Birliği ile derinleşmiş; bu gelişmeler dış ticaret hacminin ekonomi içindeki payını önemli ölçüde artırmıştır. Bu çerçevede dış ticaret hacmi/GSYH oranının 2005 sonrasında %40'ın altına düşmediği ve 2022 itibarıyla %60'ı aşarak gelişmekte olan ülkeler ortalamasının üzerine çıktığı belirtilmektedir. Dışa açıklığın artmasıyla birlikte ithalatın ihracattan daha hızlı büyümesi kronik dış ticaret açığını güçlendirmiş; bu açığın finansmanında yabancı sermaye girişleri belirleyici olurken, özellikle 2016 sonrasında finansman koşullarının zorlaşması Türk lirasında belirgin değer kayıplarına yol açmıştır ve dış ticaret açığının makroekonomik kırılğanlıklarla doğrudan ilişkili olduğu görülmüştür (Yazgan ve Derici Şengül, 2023: 2-5). Bu çerçevede Türkiye'de dış ticaret açığı, yalnızca ticaret dengesine ilişkin bir sorun değil, aynı zamanda makroekonomik istikrar ve finansman sürdürülebilirliği açısından kritik bir araştırma alanı olarak ele alınmaktadır.

2011-2023 döneminde Türkiye'nin dış ticaretinde belirgin dalgalanmalar yaşandığı görülmektedir. 2008 küresel krizinin ardından dünya ticaretinin 2010 yılından itibaren toparlanmasıyla birlikte Türkiye'nin ihracat ve ithalatında da artış eğilimi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ihracatın ortalama artış oranı %6,44, ithalatın ortalama artış oranı ise %5,98 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte dış ticaret açığında özellikle 2022 ve 2023 yıllarında dikkat çekici bir sıçrama yaşanmış; 2021 yılında 46 milyar dolar düzeyinde olan açık 2022 yılında 109 milyar dolar seviyesine çıkarak Cumhuriyet tarihinde ilk kez 100 milyar dolar eşliğini aşmıştır. 2023 yılında ihracatta sınırlı artış ve ithalatta kısmi gerileme görülmesine rağmen dış ticaret açığı yüksek seviyesini koruyarak 106 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu süreçte ihracatın ithalatı karşılama oranının 2021 yılında %83 iken 2022 yılında %69,9'a düştüğü, 2023 yılında ise %70,6'ya yükselerek sınırlı bir toparlanma sergilediği ifade edilmektedir (Ketboğa, 2025: 344).

Tablo 3. Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri ve Ticaret Savaşı Bağlantılı Gelişmeler (2016-2024)

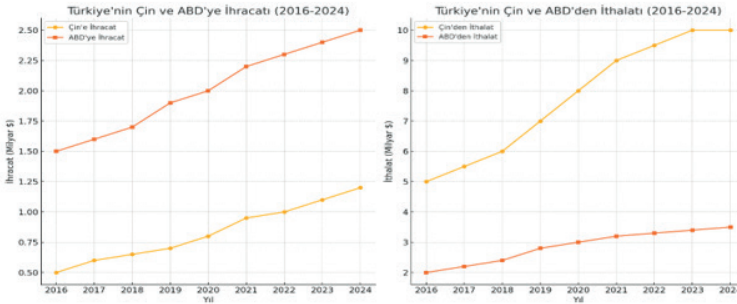
Yıl	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyar \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	Ticaret Savaşıyla İlişkili Gelişmeler / Etkiler
2016	142,5	198,6	-56,1	Küresel ticaret sisteminde belirgin bir ticaret savaşı dinamiği henüz ortaya çıkmamış olup Türkiye'nin dış ticaret yapısında ithalat ağırlıklı bir görünüm sürmüştür.
2017	157,0	233,8	-76,8	Uluslararası ticaret sisteminde korumacılık tartışmalarının artması ve ABD-Çin geriliminin belirginleşmesi küresel ticaret ortamında belirsizlik yaratmaya başlamıştır.
2018	168,0	223,0	-55,0	ABD ile Çin arasında karşılıklı tarife artışlarıyla ticaret savaşının başlaması küresel ticaret akımlarını etkilemiş; Türkiye açısından sınırlı düzeyde talep yönlü fırsatlar ortaya çıkmıştır.
2019	180,8	210,3	-29,5	Küresel üretim ağlarında Çin'e alternatif tedarik arayışlarının güçlenmesi Türkiye'nin ihracat performansını desteklemiş ve dış ticaret açığında görece daralma görülmüştür.
2020	169,5	219,4	-50,0	COVID-19 pandemisi küresel tedarik zincirlerinde kırılmalara yol açmış, ticaret savaşlarının etkisi pandemi kaynaklı şoklarla birlikte değerlendirilmiştir.
2021	225,3	271,4	-46,1	Küresel tedarik zinciri yeniden yapılanması sürecinde Türkiye'ye yönelen sipariş ve yatırım akımlarının artması ihracat performansını desteklemiştir.
2022	254,2	364,4	-110,2	Enerji fiyatlarındaki artış, jeopolitik riskler ve küresel rekabet baskısı ithalat maliyetlerini yükseltmiş; bu durum ticaret savaşlarının yarattığı maliyet baskılarıyla birlikte dış ticaret açığının büyümesine katkı sağlamıştır.
2023	251,0	337,3	-86,3	Çin ürünlerinin Avrupa pazarına yönelmesi rekabet baskısını artırırken, ABD ile ticari ilişkilerde ortaya çıkan fırsatlar Türkiye'nin ihracatını kısmen desteklemiştir.
2024	262,0	344,1	-82,1	İhracatta yüksek seviyelerin korunması ve bazı pazarlarda Türkiye'ye yönelik görece düşük tarife uygulamaları rekabet avantajı yaratmış; küresel ticaret savaşlarının dolaylı etkileri fırsat ve rekabet baskısını birlikte üretmiştir.

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı (2025) dış ticaret veri bülteni ve TÜİK dış ticaret istatistiklerinden yararlanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Not: Veriler TÜİK ve T.C. Ticaret Bakanlığı istatistiklerinden elde edilmiş olup bazı yıllarda revizyon ve yuvarlama farklılıkları görülebilmektedir.

Tablo 3 incelendiğinde Türkiye'nin 2016-2024 döneminde dış ticaret hacminin genel olarak artış eğiliminde olduğu, ancak bu artışın ithalat lehine gerçekleşmesi nedeniyle dış ticaret açığının yapısal olarak sürdüğü görülmektedir. 2016-2019 döneminde ihracatta istikrarlı artış ve dış ticaret açığında görece daralma dikkat çekerken, 2020 yılında pandemi kaynaklı küresel tedarik zinciri aksaklıkları dış ticaret dengesinde yeniden bozulmaya yol açmıştır. 2021 yılında ihracatta güçlü artış yaşanmasına rağmen ithalatın daha hızlı genişlemesi açık sorununu ortadan kaldırmamış, özellikle 2022 yılında enerji fiyatları ve küresel belirsizlikler nedeniyle dış ticaret açığı tarihsel olarak en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2023 ve 2024 yıllarında ihracatta yüksek seviyelerin korunması ve ithalatta görece yavaşlama dış ticaret açığında sınırlı bir iyileşme yaratmış olsa da Türkiye'nin ithalat bağımlı üretim yapısı nedeniyle dış ticaret açığının kalıcı bir özellik göstermeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu bulgular, Türkiye'nin küresel ticaret şoklarına ve ticaret savaşlarının yarattığı maliyet baskılarına duyarlı bir dış ticaret yapısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin dış ticaretinde ABD pazarı son yıllarda artan önem taşımış ve ihracatın ülke çeşitlendirmesi açısından stratejik bir rol üstlenmiştir. Nitekim 2024 yılında Türkiye'nin ABD'ye ihracatının yaklaşık 16,3 milyar dolar düzeyine ulaştığı ve ABD'nin Türkiye'nin başlıca ihracat pazarlarından biri olmaya devam ettiği görülmektedir (UN Comtrade, 2025). Bu gelişme, küresel ticaret savaşları ve tedarik zinciri yeniden yapılanması sürecinde Türkiye'nin alternatif üretim ve tedarik merkezi olarak öne çıkmasıyla ilişkilendirilmektedir. Bu çerçevede 2025 yılında Türkiye ile Birleşik Krallık arasında Serbest Ticaret Anlaşması'nın modernizasyonuna yönelik görüşmelerin başlatılması, Türkiye'nin ihracat pazarlarını çeşitlendirme ve ticari entegrasyonu derinleştirme stratejisinin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir (Reuters, 2025). Böylece Türkiye'nin dış ticaret performansında yalnızca hacim artışının değil, aynı zamanda pazar çeşitlendirmesine dayalı daha dirençli bir ihracat yapısına yönelimin belirginleştiği anlaşılmaktadır.

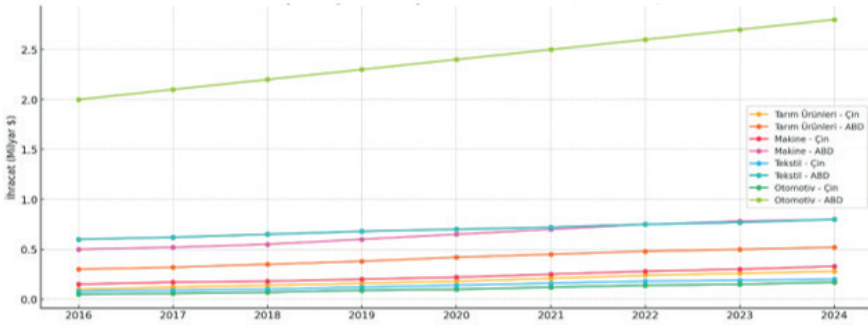

Grafik 1. Türkiye'nin Çin ve ABD'ye İhracat / İthalat Eğilimleri (2016-2024)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Dış Ticaret İstatistikleri (2016-2024) verileri esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafiğe göre ihracat cephesinde Türkiye'nin hem Çin'e hem de ABD'ye ihracatının dönem boyunca artış eğilimi gösterdiği, özellikle ABD'ye ihracatın 2016-2024 arasında daha yüksek seviyelerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu eğilim, küresel ticaret savaşları ve tedarik zinciri yeniden yapılanması süreci ile eş zamanlı bir gelişme olarak Türkiye açısından ortaya çıkan ihracat fırsatlarıyla ilişkilendirilebilmektedir. İthalat tarafında ise Çin'den yapılan ithalatın ABD'ye kıyasla belirgin biçimde daha yüksek olduğu ve özellikle 2020 sonrasında güçlü bir artış sergilediği görülmektedir. Bu durum, Türkiye'nin üretim yapısında Çin'e yönelik ara malı ve hammadde bağımlılığının sürdüğünü göstermektedir.

Ayrıca grafikte gözlenen ihracat eğilimi, küresel ticaret savaşları sürecinde üretim ve tedarik ağlarında yaşanan yeniden yapılanma ile değerlendirildiğinde anlam kazanmaktadır. ABD ile Çin arasında artan ticaret gerilimleri, firmaların alternatif tedarik ve üretim merkezlerine yönelmesine yol açmış; bu süreç Türkiye gibi üretim kapasitesi yüksek ve coğrafi olarak avantajlı ülkeler açısından ihracat fırsatları yaratmıştır. Nitekim Türkiye'nin ABD'ye ihracatındaki istikrarlı artış, küresel ticaret savaşlarının yol açtığı ticaret sapması (trade diversion) etkisi ile ilişkilendirilebilmektedir. Buna karşılık ithalat tarafında Çin'in belirgin ağırlığını koruması, ticaret savaşlarının Türkiye'nin üretim yapısındaki ithalat bağımlılığını ortadan kaldırmadığını göstermektedir.

Grafik 2. Türkiye'nin Çin ve ABD'ye Sektör Bazında İhracat Eğilimleri (2016-2024)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Dış Ticaret İstatistikleri (2016-2024) verileri esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik incelendiğinde Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatında ABD pazarının Çin'e kıyasla daha yüksek seviyede gerçekleştiği ve dönem boyunca istikrarlı bir artış eğilimi gösterdiği görülmektedir. Bu eğilim, 2018 sonrası küresel ticaret savaşları sürecinde tarım ticaretinde yaşanan yön değişimleri ile eş zamanlı olarak ortaya çıkan pazar çeşitlenmesi dinamikleriyle ilişkilendirilebilmektedir. Türkiye'nin bu süreçte tarımsal ihracatını farklı pazarlara yönlendirme kapasitesinin arttığı anlaşılmaktadır. Benzer biçimde makine ve ekipman ihracatında her iki ülkeye yönelik artış gözlemlenmekle birlikte ABD pazarının daha güçlü bir büyüme sergilediği dikkat çekmektedir. Bu durum, Türkiye'nin sanayi ürünlerinde rekabet gücünün artması ve ticaret savaşlarının doğrudan tarafı olmamasının sağladığı dolaylı ticaret sapması etkilerinin değerlendirilebildiğini göstermektedir.

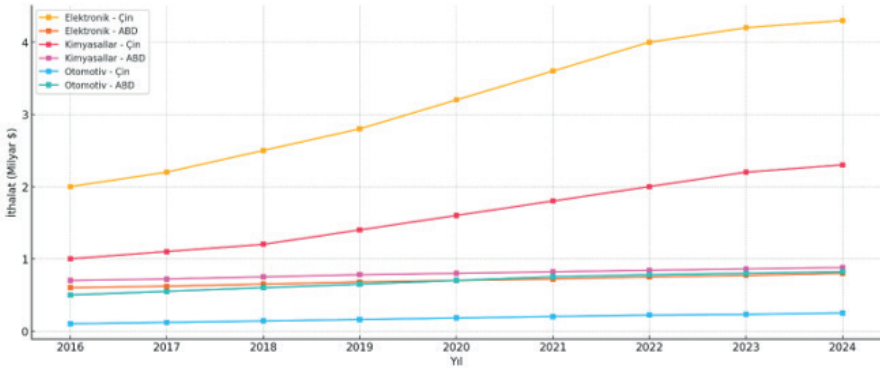
Grafik sektör bazında incelendiğinde ise Türkiye'nin tarım, makine, tekstil ve otomotiv ihracatının hem Çin hem de ABD pazarında dönem boyunca artış eğilimi gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte ABD pazarına yönelik ihracatın özellikle tarım ve makine sektörlerinde Çin'e kıyasla daha yüksek seviyelerde gerçekleştiği dikkat çekmektedir. Tarım ürünlerinde ABD'ye ihracatın istikrarlı biçimde artması, Türkiye'nin küresel tarım ticaretindeki konumunun güçlendiğine işaret ederken; makine ve sanayi ürünlerinde gözlenen artış Türkiye'nin üretim kapasitesi ve rekabet gücündeki gelişimle ilişkilendirilmektedir. Tekstil ve otomotiv sektörlerinde ise her iki pazarda artış görülmekle birlikte ABD pazarındaki büyümenin daha istikrarlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgular, küresel ticaret savaşları ve tedarik zinciri yeniden yapılanması sürecinde Türkiye'nin farklı sektörlerde ihracatını çeşitlendirebildiğini ve özellikle ABD pazarında sektörler arası ihracat derinleşmesinin güçlendiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Türkiye'nin Çin ve ABD'ye Yönelik Sektörel İhracat Karşılaştırması (2016-2024)

Ürün Grubu	Çin'e (2016 → 2024)	ABD'ye (2016 → 2024)	Değişim	Değerlendirme
Tarım Ürünleri	0,10 → 0,28 milyar \$	0,30 → 0,52 milyar \$	+180 % / +73 %	ABD pazarında ihracat hacminin daha yüksek olduğu, Çin pazarında ise görece daha sınırlı ancak artan bir büyüme eğilimi bulunduğu görülmektedir.
Makine ve Aksamları	0,15 → 0,33 milyar \$	0,50 → 0,80 milyar \$	+120 % / +60 %	Her iki pazarda ihracat artışı gözlenmekle birlikte ABD pazarında talebin hacim bakımından daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır.
Tekstil	0,08 → 0,20 milyar \$	0,60 → 0,80 milyar \$	+150 % / +33 %	Çin pazarına yönelik ihracat artış eğilimi gösterirken, ABD'nin sektör açısından temel ve istikrarlı pazar konumunu koruduğu görülmektedir.
Otomotiv	0,05 → 0,17 milyar \$	2,00 → 2,80 milyar \$	+240 % / +40 %	ABD pazarına yönelik ihracatın yüksek hacimli ve istikrarlı artış sergilediği, Çin pazarında ise görece düşük fakat artan bir eğilim bulunduğu anlaşılmaktadır.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Dış Ticaret İstatistikleri (2016-2024) esas alınarak yazar tarafından hesaplanmış ve derlenmiştir.

Tablo 4 sektör bazında değerlendirildiğinde Türkiye'nin Çin ve ABD pazarlarına yönelik ihracatının tüm ürün gruplarında artış eğilimi gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte ABD pazarının özellikle tarım, makine ve otomotiv sektörlerinde daha yüksek hacim ve daha istikrarlı bir büyüme sergilediği dikkat çekmektedir. Tarım ürünlerinde Çin'e yönelik ihracatın daha hızlı oransal artış göstermesine rağmen mutlak değer bakımından ABD pazarının daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Makine ve aksamlarında her iki pazarda da belirgin büyüme görülmekte, ancak ABD talebinin daha yüksek hacimli olduğu görülmektedir. Tekstil sektöründe Çin'e ihracatın artması pazar çeşitlenmesine işaret ederken, ABD'nin sektör açısından temel pazar konumunu koruduğu anlaşılmaktadır. Otomotiv sektöründe ise ABD'ye yönelik ihracatın yüksek hacimli ve istikrarlı artış sergilemesi Türkiye'nin sanayi ürünlerinde rekabet gücünün bu pazarda daha belirgin olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, Türkiye'nin sektörler itibarıyla ihracat yapısını çeşitlendirdiğini ve küresel ticaret savaşları ile şekillenen tedarik zinciri dönüşümü sürecinde ABD pazarında görece bir derinleşme yaşandığını ortaya koymaktadır.

Grafik 3. Türkiye'nin Çin ve ABD'den Sektör Bazında İthalat Eğilimleri (2016-2024)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Dış Ticaret İstatistikleri (2016-2024) verileri esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik sektör bazında değerlendirildiğinde Türkiye'nin elektronik, kimyasallar ve otomotiv ithalatında Çin'in belirgin biçimde baskın bir tedarikçi konumunda olduğu görülmektedir. Elektronik sektöründe Çin'den yapılan ithalatın dönem boyunca güçlü ve kesintisiz bir artış sergilemesi, teknoloji yoğun ürünlerde Çin'e yönelik tedarik bağımlılığının derinleştiğine işaret etmektedir. ABD'den yapılan elektronik ithalatı da artış göstermesine rağmen bu artışın daha sınırlı kaldığı ve Çin ile aradaki farkın giderek açıldığı anlaşılmaktadır. Kimyasallar sektöründe benzer bir yapı gözlenmekte; Çin'den yapılan ithalat istikrarlı biçimde artarken ABD'den yapılan ithalatın daha düşük seviyelerde ve görece sınırlı bir büyüme sergilediği dikkat çekmektedir. Otomotiv ithalatında ise Çin'in payının artış eğilimi göstermesi Türkiye'nin üretim süreçlerinde alternatif tedarik kanallarının genişlediğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, Türkiye'nin sanayi üretiminde kullanılan ara malları ve teknoloji yoğun girdilerde Çin'in kritik bir tedarikçi konumunu güçlendirdiğini ve küresel ticaret savaşları ile şekillenen tedarik zinciri dönüşümünün ithalat yapısına yansımalarını göstermektedir.

Tablo 5. Türkiye'nin Çin ve ABD'ye Yönelik Sektörel İthalat Karşılaştırması (2016-2024)

Ürün Grubu	Çin'den (2016 → 2024)	ABD'den (2016 → 2024)	Değişim	Değerlendirme
Elektronik	2,00 → 4,30 milyar \$	0,60 → 0,80 milyar \$	% +115 / % +33	Çin'den elektronik bağımlılığı güçlü şekilde artmıştır.
Kimyasallar	1,00 → 2,30 milyar \$	0,70 → 0,88 milyar \$	% +130 / % +26	Kimyasal ara mal ithalatı da Çin ağırlıklı büyümüştür.
Otomotiv	0,10 → 0,25 milyar \$	0,50 → 0,82 milyar \$	% +150 / % +64	Otomotiv ithalatı her iki kaynaktan da artmış; ABD'den daha yüksek başlangıç ve artış görülmüştür.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Dış Ticaret İstatistikleri (2016-2024) esas alınarak yazar tarafından hesaplanmış ve derlenmiştir.

Not: Değerler TÜİK dış ticaret istatistiklerinden yararlanılarak sektör bazında hesaplanmış olup yuvarlama farklılıkları içerebilir.

Tablo incelendiğinde Türkiye'nin elektronik ve kimyasallar ithalatında Çin'in belirgin biçimde baskın bir tedarikçi konumuna ulaştığı görülmektedir. Elektronik sektöründe Çin'den yapılan ithalatın dönem boyunca güçlü ve kesintisiz bir artış sergilemesi, teknoloji yoğun ürünlerde Çin'e yönelik bağımlılığın derinleştiğine işaret etmektedir. Kimyasallar sektöründe de benzer bir yapı söz konusu olup, Çin'den yapılan ithalatın ABD'ye kıyasla daha hızlı büyümesi Türkiye'nin sanayi üretiminde kullanılan ara mallarda Çin ağırlıklı bir tedarik yapısının güçlendiğini göstermektedir. Otomotiv ithalatında ise her iki ülkeden yapılan alımların artış eğilimi sergilediği, ancak ABD'nin daha yüksek başlangıç seviyesine sahip olduğu ve dönem boyunca istikrarlı bir artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Bu bulgular, Türkiye'nin üretim süreçlerinde özellikle teknoloji ve ara malı ithalatında Çin'in kritik bir tedarikçi konumunu pekiştirdiğini, ithalat yapısının ise küresel tedarik zinciri dönüşümüne paralel olarak çeşitlenmekle birlikte Çin merkezli bir ağırlık taşımaya devam ettiğini ortaya koymaktadır.

2 **Not:** Tablo 5'te yer alan "Değişim" sütunu, 2016 ve 2024 yılları arasındaki ihracat ve ithalat değerlerinin yüzdesel değişimini göstermektedir. Oranlar, ilgili yılın değerlerinin birbirine göre farkının yüzde cinsinden ifadesiyle hesaplanmıştır. Pozitif değerler artışı, negatif değerler azalışı ifade etmektedir. Değerler milyar Amerikan doları (USD) cinsindedir. Veriler TÜİK ve T.C. Ticaret Bakanlığı istatistiklerinden derlenmiş, yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 6. 2025 Mart Ayı Dış Ticaret Verileri (milyon dolar)

Dış Ticaret		İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi	İhr./ İth. (%)
Mart	2024	22.650	29.952	52.602	-7.303	75,6
	2025	23.385	30.652	54.036	-7.267	76,3
	Değişim %	3,2	2,3	2,7	-0,5	.
Ocak-Mart	2024	63.743	83.998	147.741	-20.255	75,9
	2025	65.306	87.886	153.192	-22.581	74,3
	Değişim %	2,5	4,6	3,7	11,5	.
Son 12 Ay Yıllıklandırılmış	04.2023-03.2024	257.910	349.708	. 607.619	-91.798	73,8
	04.2024-03.2025	263.364	347.906	611.270	-84.542	75,7
	Değişim %	2,1	-0,5	-0,6	-7,9	.

Kaynak: (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025).

2025 yılının mart ayında, Türkiye'nin dış ticaret performansında sınırlı bir artış gözlemlenmiştir. Geçen yılın aynı ayına kıyasla ihracat %3,2 oranında artarak 23 milyar 385 milyon dolara ulaşırken, ithalat %2,3 oranında artış göstererek 30 milyar 652 milyon dolara yükselmiştir. Yılın ilk çeyreğini kapsayan Ocak-Mart döneminde ise ihracat %2,5 oranında artışla 65 milyar 306 milyon dolar, ithalat ise %4,6 oranında yükselerek 87 milyar 886 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu veriler, ithalat artış hızının ihracatın üzerinde seyrettiğini ve dış ticaret açığının sürdüğünü göstermektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025: 1).

2025 yılı mart ayında Türkiye'nin ihracatı geçen yılın aynı ayına göre %3,2 artarak 23,4 milyar dolara, ithalatı ise %2,3 artarak 30,7 milyar dolara yükselmiştir. Bu dönemde dış ticaret hacmi %2,7 oranında artışla 54 milyar doları aşmıştır. 2025 yılı Ocak-Mart döneminde ise ihracat %2,5 artarak 65,3 milyar dolar, ithalat %4,6 artarak 87,9 milyar dolar olmuştur. Aynı dönemde dış ticaret hacmi %3,7 oranında büyüyerek 153,2 milyar dolara ulaşmıştır. Mart ayında ihracatın ithalatı karşılama oranı %76,3'e yükselmiş; enerji hariç tutulduğunda bu oran %89,1, enerji ve altın hariç tutulduğunda ise %93,3 olmuştur. Buna karşılık yıllıklandırılmış veriler, ithalattaki sınırlı gerileme ile dış ticaret açığında azalma eğiliminin ortaya çıktığını göstermektedir. Bu durum kısa vadede ithalat baskısının devam ettiğini, ancak orta vadede dış ticaret dengesinde kademeli bir iyileşme sürecinin başladığına işaret etmektedir.

Ayrıca tablo verileri Türkiye'nin kısa vadede dış ticaret hacmini artırmaya devam ettiğini, ancak bu artışın ithalat ağırlıklı bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Özellikle yılın ilk çeyreğinde ithalat artışının ihracat artışını aşması dış ticaret açığının genişlemesine yol açmış; bu durum Türkiye'nin dış ticaret dengesindeki kırılganlığın sürdüğünü göstermiştir. Bununla birlikte yıllıklandırılmış verilerde ithalattaki sınırlı gerilemeye bağlı olarak dış ticaret açığında azalma eğiliminin ortaya çıkması, dış ticaret dengesinde ka-

demeli bir iyileşme olasılığına işaret etmektedir. Bu bulgular, Türkiye'nin dış ticaret performansının kısa vadede küresel talep ve maliyet şoklarına duyarlı olmaya devam ettiğini, orta vadede ise ithalat bağımlılığının azaltılmasına yönelik yapısal dönüşümlerin belirleyici olacağını göstermektedir.

2025 yılı dış ticaret verileri değerlendirildiğinde Türkiye'nin ihracatının bir önceki yıla göre yaklaşık %4 civarında artarak 260 milyar doların üzerine çıktığı, ithalatın ise daha yüksek bir artışla %6 dolayında yükselerek 350 milyar dolar seviyesine yaklaştığı görülmektedir. Bu gelişme sonucunda dış ticaret hacmi büyümeye devam etmiş, ancak ithalat artışının ihracat artışını aşması nedeniyle dış ticaret açığı genişleme eğilimini sürdürmüştür. Bu çerçevede ihracatın ithalatı karşılama oranında sınırlı bir gerileme yaşandığı anlaşılmaktadır (TÜİK, 2025). Ülke bazlı yapı incelendiğinde Türkiye'nin ithalatında Çin'in üst sıralardaki konumunu koruduğu, özellikle ara malı ve teknoloji yoğun ürünlerde Çin kaynaklı ithalatın belirleyici olduğu görülmektedir. Buna karşılık ihracatta ABD'nin başlıca pazarlardan biri olmaya devam etmesi, Türkiye'nin ticaret savaşlarından doğrudan ziyade dolaylı biçimde etkilendiğini göstermektedir. Dolayısıyla 2025 verileri, Türkiye'nin dış ticaret performansının Çin'e yönelik girdi bağımlılığı ile ABD pazarındaki ihracat fırsatları arasında şekillenmeye devam ettiğini ortaya koymaktadır (TÜİK, 2025).

Son olarak, ABD ve Çin arasındaki gümrük tarifelerinin 2025'teki indrimi, Türkiye'nin dış ticaretini olumlu yönde etkileyebilir. Çin'in ABD yerine alternatif pazarlar arayarak Türkiye'ye yönelmesi, Türk ihracatçılarının Çin pazarındaki fırsatları artırabilir. Ayrıca, Türkiye'nin Çin ve ABD arasındaki ticaret politikalarındaki değişikliklere adaptasyonu, özellikle gümrük tarifelerinin düşmesiyle, Türk ürünlerinin rekabet gücünü artırabilir. ABD'nin Çin'e uyguladığı tarifelerin azalması, Türk çelik ve alüminyum sektöründe fırsatlar yaratabilirken, Türkiye'nin finansal piyasalarına yabancı yatırımların artması beklenebilir. Ayrıca, Türkiye, bu ticaret değişiminden yararlanarak küresel tedarik zincirlerine daha iyi entegre olabilir ve yeni pazarlar oluşturabilir. Ancak, bu fırsatlar ile, Türkiye'nin küresel ticaretin yeniden şekillenmesindeki etkileri dikkatlice analiz ederek stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.

SONUÇ

ABD-Çin ticaret savaşı, küresel ticaret düzeninde yalnızca tarifeler üzerinden değil, tedarik zinciri yeniden yapılanması, jeoekonomik rekabet ve üretim coğrafyasının dönüşümü üzerinden çok boyutlu etkiler yaratmıştır. Bu süreç, ticaret akımlarında sapma (trade diversion) ve üretim kayması (production relocation) dinamiklerini güçlendirerek üçüncü ülkeler açısından hem fırsat hem de risk içeren yeni bir ticaret ortamı ortaya çıkarmıştır. Özellikle orta ölçekli ve dışa açık ekonomiler açısından bu dönüşüm, küresel

değer zincirlerinde konumlanma kapasitesinin belirleyici hale geldiğini göstermektedir.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde, ABD'nin Çin'e yönelik tarifeleri kısa vadede Türkiye'ye ikame tedarikçi olma fırsatı sunmuş ve özellikle ABD pazarında bazı sektörlerde görece rekabet avantajı yaratmıştır. Nitekim ihracat verileri, ABD pazarında sektörler arası bir derinleşmenin ortaya çıktığını göstermektedir. Bununla birlikte Çin'in alternatif pazarlara yönelmesi Türkiye'nin hem Avrupa hem de bölgesel pazarlarda artan rekabet baskısıyla karşılaşmasına yol açmıştır. Bu durum ticaret savaşlarının Türkiye'ye etkisinin tek yönlü olmadığını, fırsat ve rekabet baskısının eş zamanlı gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular, Türkiye'nin dış ticaret performansının yapısal olarak ithalat bağımlılığı tarafından sınırlandırıldığını göstermektedir. Özellikle elektronik, kimyasal ve ara malı ithalatında Çin'in güçlü konumu, üretim süreçlerinde dış girdi bağımlılığının devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bu yapı, ticaret savaşları kaynaklı fırsatların dış ticaret dengesi üzerindeki etkisini sınırlayan temel faktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, ihracat tarafında ticaret sapması avantajı elde ederken ithalat tarafında maliyet kanalı üzerinden ticaret savaşlarının dolaylı etkilerine maruz kalmaktadır.

2024 ve 2025 verileri birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'nin ihracatını artırma yönünde ilerleme kaydettiği ancak ithalat artışının devam etmesi nedeniyle dış ticaret açığının yapısal niteliğini koruduğu görülmektedir. Bu bulgu, ticaret savaşlarının Türkiye açısından kısa vadede ihracat fırsatları üretmesine rağmen orta ve uzun vadede üretim yapısı ve girdi bağımlılığı üzerinden daha karmaşık etkiler yarattığını göstermektedir. Özellikle tedarik zinciri dönüşümünün kalıcı hale gelmesi, Türkiye'nin küresel değer zincirlerinde üst basamaklara çıkma gerekliliğini daha belirgin hale getirmektedir.

2025 yılında ABD ile Çin arasında gümrük tarifeleri üzerinden yaşanabilecek yeni gerilimlerin Türkiye üzerindeki etkileri büyük ölçüde dolaylı kanallar üzerinden ortaya çıkacaktır. İlk olarak ticaret engellerinin artması küresel üretim ağlarında yeniden yönelmeye yol açabilir ve Türkiye belirli sektörlerde alternatif tedarikçi konumunu güçlendirebilir. Ancak aynı süreç Çin'in üçüncü pazarlara yönelmesini hızlandırarak Türkiye'nin ihracat pazarlarında fiyat rekabetini artırabilir. Bu durum özellikle tekstil, makine ve otomotiv gibi sektörlerde rekabet baskısının artabileceğine işaret etmektedir.

Bunun yanı sıra ticaret savaşlarının maliyet kanalı üzerinden etkileri Türkiye açısından kritik görünmektedir. Çin'den ithal edilen ara mallarına yönelik fiyat artışları üretim maliyetlerini yükselterek enflasyon, döviz kuru ve dış ticaret dengesi üzerinde baskı yaratabilir. Bu çerçevede ticaret savaşlarının Türkiye ekonomisine etkisi yalnızca ticaret hacmi üzerinden değil,

maliyet enflasyonu ve makro finansal kırılganlıklar üzerinden de değerlendirilmelidir.

Çalışmanın özgün bulguları, Türkiye'nin ticaret savaşlarından doğrudan taraf olmadığı halde tedarik zinciri konumu nedeniyle sistemik biçimde etkilendiğini göstermektedir. Türkiye'nin ABD pazarında fırsatlar yakalayabilmesi, Çin'e olan ithalat bağımlılığı nedeniyle eş zamanlı bir kırılganlık üretmektedir. Bu ikili yapı, Türkiye'nin ticaret savaşları bağlamındaki konumunun "fırsat-kırılganlık dengesi" olarak tanımlanabileceğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, ABD-Çin ticaret gerilimi Türkiye için kısa vadede ticaret sapması kaynaklı ihracat fırsatları üretirken uzun vadede rekabet baskısı, maliyet artışı ve dış ticaret açığı üzerinden sınırlayıcı etkiler yaratmaktadır. Türkiye'nin bu süreçten kalıcı kazanımlar elde edebilmesi, ara malı bağımlılığını azaltan sanayi politikalarına, tedarik zinciri çeşitlendirmesine ve yüksek katma değerli üretime yönelmesine bağlıdır. Bu bağlamda çalışmanın temel çıkarımı, ticaret savaşlarının Türkiye açısından bir fırsat penceresi sunduğu ancak bu fırsatın yapısal dönüşüm gerçekleşmediği sürece sürdürülebilir bir avantaja dönüşmeyeceğidir. Türkiye'nin küresel ticaret sistemindeki konumunu güçlendirmesi, ticaret savaşlarının yarattığı geçici avantajları stratejik sanayi dönüşümüne çevirebilme kapasitesiyle doğrudan ilişkilidir.

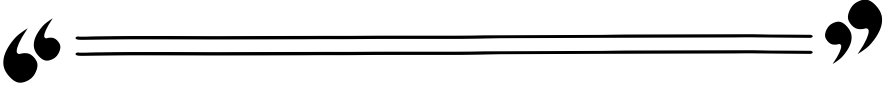
KAYNAKÇA

- Autor, D. H., Dorn, D. ve Hanson, G. H. (2016). The China Shock: Learning from Labor-Market Adjustment to Large Changes in Trade. *Annual Review of Economics*, 8(1), 205-240.
- Batbaylı, Ş. ve Özarslan Doğan, B. (2021). Ticaret Savaşlarının Ekonomik Yansımaları Üzerine Ampirik Bir Analiz: ABD-Çin Örneği. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 17-36.
- Bekkers, E. ve Schroeter, S. (2020). *An Economic Analysis of The US-China Trade Conflict*. WTO Economic Research Working Paper ERSD-2020-04.
- Bergsten, C. F. (2018). China and the United States: The Contest for Global Economic Leadership. *China ve World Economy*, 26(5), 12-37.
- Chow, D. C. K., McGuire, W. ve Sheldon, I. (2017). A Legal and Economic Critique of President Trump's China Trade Policies. *University of Pittsburgh Law Review*, 79, 205-240.
- Değirmenci, B. (2025). Küresel Ticaret Savaşları: Türkiye'nin Ekonomik Stratejileri Ve Fırsatları. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi (PIAR)*, 12(2), 477-496.
- Dolgov, S. I. ve Savinov, Y. A. (2018). International trade: USA on the warpath. *Russian Foreign Economic Bulletin*, (9), 7-21.
- Fajgelbaum, P. D., Goldberg, P. K., Kennedy, P. J. ve Khandelwal, A. K. (2019). The Return To Protectionism. *The Quarterly Journal of Economics*, 135(1), 1-55.
- FederalRegister. (2025a). *Implementation of additional duties on products of the People's Republic of China pursuant to the President's February 1, 2025 executive order imposing duties to address the synthetic opioid supply chain in the People's Republic of China*. <https://public-inspection.federalregister.gov/2025-02293.pdf>
- Federal Register. (2025b). *Further amended notice of implementation of additional duties on products of the People's Republic of China pursuant to the President's Executive Order 14195*. <https://public-inspection.federalregister.gov/2025-03677.pdf>
- Handley, K. ve Limão, N. (2017). Policy Uncertainty, Trade, and Welfare: Theory and Evidence for China and the United States. *American Economic Review*, 107(9), 2731-2783.
- Kapustina, L., Lipková, L., Silin, Y. ve Drevalov, A. (2020). US-China Trade War: Causes and Outcomes. *SHS Web of Conferences*, 73, 01016.
- Karaş, Z. ve Kara, Ö. (2024). Ticaret Savaşlarının ABD Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(91), 344-352.
- Ketboğa, M. (2025). Liberalleşmeye Yönelik Hareketlerin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisinin Yıllara Göre Karşılaştırılmalı Analizi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 10(26), 333-348.

- Kızıldere, C. (2018). 21. Yüzyılda Yeni Bir Savaş Türü: Ticaret Savaşları Ve Yeni Korumacılık. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 4(14), 1065-1071.
- Köse, Z. ve Ay, M. K. (2020). Ticaret Savaşlarının Lojistik Sektörüne Yansımaları. *RveS-Research Studies Anatolia Journal*, 3(2), 121-130.
- Reuters. (2025, May 7). *Turkey, Britain to Hold Free Trade Agreement Modernisation Talks by End-July, Trade Minister Says*. <https://www.reuters.com/world/turkey-britain-hold-free-trade-agreement-modernisation-talks-by-end-july-trade-2025-05-07/>
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2025). *Dış ticaret veri bülteni: Mart 2025*. https://ticaret.gov.tr/data/67ef8bb213b8767308ecee9e/Aylık%20Dış%20Ticaret%20Veri%20Bülteni_Mart.pdf
- Trump, D. J. (2025). *Executive Order 14257: Regulating imports with a reciprocal tariff to rectify trade practices that contribute to large and persistent annual United States goods trade deficits*. Federal Register. <https://public-inspection.federalregister.gov/2025-06063.pdf>
- Trump, D. J. (2025). *Executive Order 14266: Modifying reciprocal tariff rates to reflect trading partner retaliation and alignment*. Federal Register. <https://public-inspection.federalregister.gov/2025-06462.pdf>
- Trump, D. J. (2025). *Executive Order 14298: Modifying reciprocal tariff rates to reflect discussions with the People's Republic of China*. https://www.macmap.org/OfflineDocument/TradeRemedy/InternalLink/USA/CHN_20250512_Reciprocal-LowerTariff.pdf
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2025). *Aylık Dış Ticaret Veri Bülteni: Kasım 2025*. https://ticaret.gov.tr/data/6931416313b876eb1804493a/Aylık%20Dış%20Ticaret%20Veri%20Bülteni_Kasım.pdf
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025). *Dış Ticaret İstatistikleri (Bülten No: 53908)*. <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/53908>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025). *Dış Ticaret İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/>
- United Nations. (2025). *UN Comtrade Database: Turkey Exports to United States*. <https://comtrade.un.org/>
- Vinogradov, A. O., Salitsky, A. I., ve Semenova, N. K. (2019). US-China Economic Confrontation: Ideology, Chronology, Meaning. *Vestnik RUDN. International Relations*, 19(1), 35-46.
- Yazgan, M. E., ve Derici Şengül, Ö. (2023). *Türkiye'nin Dış Ticaret Macerası*. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/365737085_Turkiye%27nin_Dis_Ticaret_Macerasi

MALİ KARARLARDA RASYONELLİK VE BİLİNÇ SORUNSALININ TOPLUMSAL BOYUTLARINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Ulvi SANDALCI¹

İnci SANDALCI²

1 Doç. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü, ulvi.sandalci@dpu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1527-0815

2 Doç. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü, inci.agacan@dpu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4995-8482

1. GİRİŞ

Kamu maliyesi, devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesinin en temel araçlarından biri olup kamu harcamaları, kamu gelirleri, borçlanma, bütçe ve maliye politikası gibi birbirini tamamlayan unsurlardan oluşan bütüncül bir yapıyı ifade etmektedir. Bu yapı içerisinde maliye politikası; ekonomik istikrarın sağlanması, sürdürülebilir büyümenin gerçekleştirilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi, fiyat istikrarının korunması, işsizliğin azaltılması ve mali disiplinin tesis edilmesi gibi çok boyutlu amaçlara hizmet eden stratejik bir politika alanı olarak öne çıkmaktadır. Maliye politikalarının etkinliği yalnızca teknik düzenlemelerle değil, aynı zamanda bu politikaların toplumsal düzeyde anlaşılması ve benimsenmesiyle doğrudan ilişkilidir.

Devletin mali araçlar yoluyla ekonomiye müdahalesi, bireylerin ekonomik kararlarını ve toplumsal refah düzeyini etkilediğinden, maliye politikalarına yönelik toplumsal algı ve güven büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda mali bilinç, yalnızca ekonomik bir kavram değil; aynı zamanda demokratik katılımı, hesap verebilirliği ve bütçe hakkının etkin kullanımını destekleyen toplumsal bir değer niteliği taşımaktadır. Türkiye’de kamu mali yönetimi, özellikle 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Stratejik yönetim, performans esaslı bütçeleme, mali saydamlık, hesap verebilirlik ve risk temelli iç kontrol mekanizmaları gibi çağdaş yönetim ilkelerinin sisteme entegre edilmesiyle birlikte mali yönetim anlayışı yeniden yapılandırılmıştır. Bu dönüşüm, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanımını esas alan; Parlamento’nun bütçe hakkını güçlendiren ve yönetim ilkelerini merkeze alan bir mali mimari ortaya koymuştur. Ancak söz konusu reformların başarısı, yalnızca mevzuat düzenlemeleriyle değil, bu ilkelerin toplum nezdindeki algısı ve benimsenme düzeyiyle de yakından ilişkilidir. Bu çerçevede, bireylerin kamu gelirleri, borçlanma, bütçe, maliye politikası ve kamu harcamaları ile ilgili bilgi sahibi olması önem arz etmektedir. Türkiye’de mali bilincin tespitine yönelik alan araştırmanın yapıldığı bu çalışmada öncelikle bilinç ve mali bilinç kavramı teorik temelde ele alınmıştır. Sonrasında ise anket yöntemiyle bireylerin kamu harcama, maliye politikası, borçlanma, kamu gelirleri ve bütçeden oluşan mali bilinç düzeyleri analiz edilmiştir.

2. BİLİNÇ KAVRAMI

Bilinç, insan zihninin en temel ve aynı zamanda en karmaşık problemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. İnsan, düşünme, algılama, duygusal yaşantı ve farkındalık gibi çeşitli zihinsel süreçler aracılığıyla hem kendisiyle hem de çevresiyle sürekli bir etkileşim içerisinde. Bununla birlikte, bilincin mahiyeti ve nasıl ortaya çıktığı hususu literatürde hâlen yoğun tartışmalara konu olmaktadır. Genel anlamda bilinç, bireyin hem kendisinin hem de dış dünyanın farkında olması ve bu farkındalığı anlamlandırabilmesi olarak

tanımlanmaktadır. Bireyin düşünce, duygu ve algılarını bilinçli bir biçimde deneyimlemesi, bilinç kavramının temelini oluşturmaktadır (Tülüce, 2023: 332-333).Bilinç, bireyin farkında olduğu deneyimlerin bütününe ifade eden zihinsel bir kavramdır. Bu deneyimler hem içsel süreçlere (düşünce, duygu, hatırlama vb.) hem de dışsal uyaranlara ilişkin olabilir. Bu yönüyle bilinç, yalnızca “farkında olma” durumunu değil, aynı zamanda “farkında olduğunun farkında olma” şeklinde daha üst düzey bilişsel ve duygusal süreçleri de kapsamaktadır. Örneğin, bireyin bir metni okuduğunu deneyimlemesi bilinçli bir farkındalık düzeyine işaret ederken; bu okuma eylemini gerçekleştirdiğinin bilincinde olması ise üstbilişsel (metabilişsel) mekanizmaların devreye girdiğini göstermektedir. Dolayısıyla bilinç, algısal deneyimler aracılığıyla bildiğimiz ve aynı zamanda bildiğimizin farkında olduğumuz tüm yaşantıları içeren çok katmanlı bir zihinsel yapıyı ifade etmektedir (Ar, 2022).

İnsan, beden ve bilinçten oluşan bütüncül bir varlık olarak değerlendirilmektedir. Bedensel yönüyle biyolojik doğaya ait olan insan, bilinç boyutuyla psikolojik ve sosyolojik gerçeklikler, başka bir ifadeyle değerler alanı ile ilişki içerisinde. Bu bağlamda ekonomi, teknik, örf ve adet, hukuk, ahlak, dil, din ve sanat gibi kolektif bilinç tezahürleri ya da değer alanları ortaya çıkmaktadır. Nitekim ekonomi bilimi, teknoloji çalışmaları, hukuk, ahlak felsefesi, dil bilimi, dinler tarihi ve sanat tarihi gibi özel sosyal bilim dalları bu kolektif bilinç olgularını inceleme konusu yapmaktadır. Ancak söz konusu özel sosyal bilimler, bu olguları toplum bütünlüğünden soyutlayarak ya da bağımsız varlık alanlarıymış gibi ele alma eğilimindedir. Oysa bilinç olguları, ister bireysel (psikolojik) ister kolektif nitelikte olsun, dışsallaşmaya ve nesnelleşmeye, başka bir ifadeyle maddi formlara bürünerek somutlaşmaya yönelim göstermektedir. Bu yönüyle bilinç, yalnızca öznel bir deneyim alanı değil, aynı zamanda toplumsal ve maddi dünyada karşılık bulan dinamik bir süreçtir (Köseihal, 2014: 175-178). Bilince ilişkin literatürde yer alan ortak tespitlerden biri, bir zihinsel durumu bilinç olarak nitelendiren temel özelliğin “farkındalık” olmasıdır. Başka bir ifadeyle, farkında olunmayan ya da farkına varılması mümkün olmayan bir zihinsel süreç, ürün veya sonuç genellikle bilinçli bir edim olarak kabul edilmemektedir. Bu çerçevede farkındalığın bilinç kavramının ayırt edici unsuru olduğu yönünde güçlü bir uzlaşma bulunmaktadır. Bununla birlikte, içinde farkındalık unsuru barındırmayan bir zihinsel durumun bilinçli olmadığını ileri sürmek görece kolay iken; bilinçli bir durumda farkındalık içermeyen herhangi bir sürecin bulunmadığını kesin biçimde söylemek daha güçtür. Dolayısıyla bilinç ile farkındalık arasındaki ilişki açık olmakla birlikte, bu ilişkinin kapsamı ve sınırları teorik tartışmalara açık bir alan olarak varlığını sürdürmektedir (Düzen, 2006: 16-17). Bilince ilişkin bu kuramsal çerçevede, kavramın yalnızca bireysel zihinsel süreçlerle sınırlı olmadığını; aynı zamanda toplumsal, kültürel ve kurumsal alanlarda da tezahür eden bir olgu olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda

ekonomik ilişkiler, değer yargıları ve kamusal düzenlemeler de belirli bir bilinç düzeyinin yansımaları olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim bireylerin vergi, kamu harcaması, bütçe hakkı ve kamusal sorumluluklara ilişkin algı ve tutumları, genel bilinç yapısının mali alandaki görünümünü oluşturmaktadır. Bu noktada “mali bilinç”, bireyin ve toplumun kamu maliyesine ilişkin farkındalık, değerlendirme ve sorumluluk düzeyini ifade eden özel bir bilinç kategorisi olarak önem kazanmaktadır.

3. MALİ BİLİNÇ KAVRAMI VE UNSURLARI

Bireylerin toplu halde yaşamalarının bir gereği olarak ortaya çıkan toplumsal ihtiyaçların karşılanması görevini üstelenen devletin söz konusu ihtiyaçları karşılamak için çeşitli ekonomik faaliyetler yürütmesi kaçınılmazdır. Devletler kamu maliyesi araçları ile toplam ekonomide bazen daraltıcı bazen ise genişletici rol üstelenerek mali ve mali olmayan amaçlara ulaşmaya çalışmaktadır. Bu nedenle başta vergiler olmak üzere kamu harcamaları, bütçe, borçlanma gibi araçlar kullanılarak kamu maliyesinde etkinlik sağlama hedef edinilmiştir. Söz konusu hedefler kapsamında denk bütçenin sağlanması, kamu borcunun sürdürülebilir olması, kamu gelirlerindeki tahsilatın zamanında ve tam olarak yapılabilmesi, kamu harcamalarında etkinlik ve verimliliğin sağlanması gibi hususlar yer almaktadır. Kamu maliyesinde disiplin, şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanması ekonomik büyüme ve kalkınmaya da katkı sağlayacaktır. Bu amaca ulaşmak için devletin kamu maliyesine ilişkin karar ve uygulamalarının hizmet etmekle görevli olduğu toplum tarafından dikkatle ve tam bir bilgi ile takip edilebilir olması gerekmektedir. Nitekim toplum tarafından takip edilen, sorgulanan, denetlenen, hesap sorulabilen kamu maliyesine ilişkin kararlar daha etkin, verimli ve başarılı bir şekilde alınarak uygulamaya konulacaktır. Bunun tersine toplumun sorgulamayıp takip etmediği kamu maliyesine ilişkin kararların alındığı ülkelerde ise kamu ekonomisi özel ekonomiye de zarar vererek toplumsal refahın azalmasına neden olacaktır. Toplumun devletin mali alanında alınan kararların neler olduğunu, uygulama süreci ve sonuçları ile ilgili tam ve doğru olarak bilince sahip olması dünyada kamu maliyesi alanında ortaya çıkan hesap verebilirlik, şeffaflık ve mali disiplin açısından son derece kritiktir. Bunu sağlayacak olan da mali bilinçtir.

Mali bilinç, mali ilişkilerin tarafı olan kişi ve kurumların, içinde yer aldıkları mali iş, işlem ve olayları neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde kavrayabilmeleri, bu süreçleri anlamlandırabilmeleri ve söz konusu durumlara karşı uygun tutum ve davranışları geliştirebilmeleri olarak tanımlanmaktadır (Temel, 2022). Mali bilinç, maliye politikası araçlarına ve uygulanan maliye politikalarına yönelik toplumsal algıyı ifade etmektedir. Devletin maliye politikası amaçlarına ulaşmak amacıyla kullandığı mali araçlar aracılığıyla ekonomiye müdahalesinin birey ve toplum üzerindeki etkileri, söz konusu müdahalenin niteliğini ve biçimini de etkilemektedir. Bu bağlamda, uygula-

nan maliye politikaları ile maliye politikası araçlarına ilişkin toplumsal algının güçlendirilmesi ve farkındalığın artırılması, politika etkinliği açısından önem taşımaktadır (Erdal, 2024: 163). Mali bilincin bir başka ifade ile vergi ve kamu harcamaları bilinci (Arıman, 2020: 927) olarak tanımlayabiliriz. Buna göre bireylerin devletin yapmış olduğu kamu harcamaları, tahsil etmiş olduğu başta vergiler olmak üzere diğer tüm gelirler, borçlanma, bütçe ve maliye politikasına ilişkin tam ve doğru bilgiye sahip olabilmelerini mali bilinç olarak ifade edebiliriz. Bireyler yapılan kamu harcamalarının ne ölçüde etkin ve verimli yapıldığı, kamu harcamalarında israf ve savurganlığın olup olmadığı, vergilerin adalet, eşitlik, ödeme gücü gibi ilkelere göre tahsil edilip edilmediğiyle vergi sistemin ne ölçüde adaletli olduğu konularda değerlendirebilme, sorgulayabilme, denetleyebilme, sonuçlarını analiz edebilme kabiliyetleri ve bilgi düzeylerini mali bilinci sağlamış toplumlarda görülmektedir. Bununla birlikte kamu maliyesinin bir diğer önemli ayakları olan kamu borçlanması yapısı, işlevi, boyutu gibi hususlar ile bütçeleme sürecinin her aşaması ile bireylere olan yansımalarının da tam ve doğru olarak analiz edilebildiği ve sonuçlarının görülebildiği aşamaya mali bilinç ile ulaşılmaktadır. Buna göre mali bilince sahip olan toplumlar kamunun mali yönüne ilişkin tüm araçlar ile söz konusu araçların uygulama süreçleri ve çıktıları hakkında tam ve doğru bilgi düzeyine sahip toplumlardır. Mali bilinç kavramını kapsayan temel hususlar aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- Mali konular ve olaylara ilişkin temel ve güncel bilgi sahibi olunması
- Kamu maliyesinin işleyişine ilişkin ilgi ve farkındalığın yüksek tutulması
- Kamu maliyesi araçlarının uygulama sonuçlarının analiz edilebilmesi
- Kamu maliyesine ilişkin işleyişin sorgulanabilme ve denetlenebilmesi
- Kamu maliyesine ilişkin kararlarda vatandaşın aktif rol üstlenmesi
- Kamu mali işlemlerinin kanunilik ilkesine uygunluğunun takip edilmesi
- Kamu harcamalarında ekonomiklik ve verimlilik ilkesinin gözetilmesi
- Mali uygulamaların mali denetim ilkelerine göre değerlendirilmesi
- Hesap verebilirlik ilkesinin kamu maliyesinde ne ölçüde uygulandığının izlenmesi
- Mali şeffaflık düzeyinin takip edilmesi
- Mali disiplinin korunup korunmadığının izlenmesi
- Kamu mali sürecine ilişkin hak ve yükümlülüklerin bilinmesi
- Vergi bilincinin geliştirilmesi

- Kamu mali sürecine ilişkin hak ve yükümlülüklerle ait bilgi sahibi olunması
- Kamu gelirlerinin yapısının ve dağılımının anlaşılması
- Kamu harcamalarının toplumsal ihtiyaçlara uygunluğunun değerlendirilmesi
- Borçlanma politikalarının sürdürülebilirliğinin farkında olunması
- Mali politikaların gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin izlenmesi
- Vatandaş odaklı mali rapor ve rehberlerin takip edilmesi
- Kamu kaynaklarının israfına karşı duyarlılık geliştirilmesi
- Mali konularda medya ve kamuoyunu bilinçli şekilde takip etme

Devlet bütçeleri hazırlanırken öncelikle giderler belirlenmekte, ardından bu giderlere göre gelir tahminleri yapılmakta; gerekli görüldüğü takdirde aradaki fark borçlanma yoluyla finanse edilmektedir. Bir başka ifadeyle devlet, gelire göre gider belirlememekte; tam tersine, giderlerine uygun gelir kaynakları oluşturma yoluna gitmektedir. Bu gelir kaynakları içerisinde ise en büyük paya sahip olanı vergilerdir (Saygın, 2018: 1). Vergiler, kamu harcaması, bütçe, borçlanma ve maliye politikası gibi kamunun mali alana ilişkin karara ve uygulama sonuçlarıyla ilgili tam ve doğru bilgi düzeyine sahip olmayı ifade eden mali bilincin vergilere ilişkin alanını oluşturan vergi bilinci, vergi mükelleflerinin vergi mevzuatına uygun biçimde yükümlülüklerini yerine getirmeleri olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, mükelleflerin vergisel konulara ilişkin bilgi düzeyleri ve vergi uygulamalarına dair hâkimiyetleri de vergi bilinci kapsamında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla vergi mevzuatı hakkında yeterli bilgiye sahip olunmaması, vergi bilincinin düşük düzeyde olduğuna işaret etmektedir (Alabede vd., 2011). Vergi bilinci kavramına ilişkin literatürde çok sayıda tanım bulunmakla birlikte, üzerinde uzlaşa sağlanmış ortak bir tanıma henüz ulaşılamamıştır. Bununla birlikte, kavram genel olarak bireylerin vergiyi algılama biçimleri ile bu algının davranışlarına yansıma düzeyi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda, kamusal mal ve hizmetlerin sunumunda verginin taşıdığı önemin farkında olan mükelleflerin, vergiye ilişkin ödev ve yükümlülüklerini yerine getirme konusundaki istek ve gönüllülük düzeyi vergi bilinci olarak tanımlanmaktadır (Teyyare ve Kumbaşı, 2016: 4). Vergi bilinci ile vergiye uyum arasında da güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Vergi bilinci yüksek olan mükelleflerin, vergiye gönüllü uyum konusunda daha duyarlı davrandıkları ifade edilmektedir (Savitri ve Musfialdy, 2015: 683). Nitekim bu kişiler, ödedikleri vergilerin devletin büyüme ve kalkınmasına katkı sağladığının farkındadır. Bu bağlamda, toplumsal düzeyde vergi bilincinin artması, kamu hizmetlerinin etkin sunumuna ve devletin mali kapasitesinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır (Sandalcı ve

Sandalcı, 2020: 46-47).

Mali bilincin bütçeye ilişkin alanını oluşturan bütçe bilinci; siyasal iktidarların kamu finansman kaynaklarını hangi yollarla topladığı ve bu kaynakların ne zaman, nereye ve ne ölçüde harcandığı konusunda vatandaşların bilgi sahibi olması şeklinde tanımlanmaktadır (Barut ve Türkal, 2024: 1056). Bu kavram aynı zamanda, bireylerin anayasa ve ilgili mevzuat çerçevesinde devlet bütçesine ilişkin konulara ilgi duyması, kamu gelirlerinin hangi hizmet alanlarına tahsis edildiğini bilmesi ve bütçe süreçlerini yakından takip etmesini ifade etmektedir. Bütçe bilincinin temel unsurları arasında; bütçe hakkının vatandaşlara ait olduğunun benimsenmesi, bütçeye ilişkin yasal düzenlemeler hakkında yeterli bilgiye sahip olunması, kamu gelir ve harcamalarının izlenmesi ile bütçenin görüşülmesi, onaylanması, uygulanması ve denetlenmesi aşamalarının takip edilmesi yer almaktadır. Ayrıca vatandaş bütçe rehberi veya kesin hesap raporu gibi katılımcılığı artıran uygulamaların izlenmesi de bu bilincin bir parçasıdır. Vatandaşların bütçe konusundaki bilgi ve farkındalık düzeyinin yüksek olması, demokratik hesap verebilirlik açısından önem taşımaktadır. Zira seçmenler, yetki verdikleri siyasetçilerin toplumsal ihtiyaçları bütçe aracılığıyla karşılamasını beklemekte; siyasal aktörler ise kamu kaynaklarını yine bütçe mekanizması üzerinden kullanmaktadır (Güngör Göksu, 2020: 127-128).

Mali bilincin kamu harcamalarına ilişkin alanını oluşturan kamu harcama bilinci, vergi bilinci kavramından hareketle, mükelleflerin kamu harcamalarının niteliği, kapsamı ve amacı hakkında bilgi sahibi olmaları şeklinde tanımlanabilir. Bu bilinç düzeyi, yalnızca harcama kalemlerinin varlığından haberdar olmayı değil; söz konusu harcamaların toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik olarak gerçekleştirildiğinin farkında olunmasını da içermektedir. Bu çerçevede mükelleflerin, kamu harcamalarını fonksiyonel sınıflandırma (eğitim, sağlık, savunma vb.) ve ekonomik sınıflandırma (cari harcamalar, yatırım harcamaları, transferler vb.) bakımından değerlendirebilecek düzeyde bilgi sahibi olmaları gerekmektedir (Arıman, 2020: 928). Kamu harcama bilinci, vatandaşların bütçe öncelikleri konusunda daha bilinçli değerlendirmeler yapmasına imkân tanımaktadır. Kamu harcama bilinci ve bütçe bilincinin temel amacı; bireylerin kamu harcamalarının etkinliğini, verimliliğini ve şeffaflığını anlayabilmesi ve bu süreçleri sorgulayabilmesidir. Kamu harcama bilinci, vatandaşların kamu kaynaklarının hangi alanlara ve hangi ölçütlere göre tahsis edildiği konusunda bilgi sahibi olmasını sağlarken; bütçe bilinci ise bütçe sürecinin işleyişini, bütçe politikalarının belirlenme ve uygulanma aşamalarını kavrama ve bu politikalara eleştirel yaklaşabilme kapasitesini geliştirmeyi hedeflemektedir. Kamu harcama bilincine sahip bireyler, kamu harcamalarının toplumsal taleplere ne ölçüde cevap verdiğini, kaynak dağılımının adil olup olmadığını ve önceliklendirme sürecinin rasyonelliğini değerlendirebilme yeteneğine sahiptir. Bu durum, kamusal kaynakların et-

kin ve verimli kullanımını zorunlu kılmakta; aynı zamanda mali yönetim üzerinde dolaylı bir toplumsal denetim mekanizması oluşturmaktadır. Vandaşların hangi sektörlerin önceliklendirildiğini, bütçenin genel yapısını ve kamusal hizmetlerin finansman sürecini anlaması, bütçe politikalarına yönelik daha bilinçli ve eleştirel bir tutum geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Sonuç olarak, kamu harcama bilinci ile bütçe bilincinin birlikte gelişmesi, kamu mali yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlenmesine ve devlete duyulan güvenin artmasına zemin hazırlamaktadır. Bu bilinç düzeyi, kamu harcamalarının toplumsal ihtiyaçlara azami fayda sağlayacak biçimde etkin ve verimli yönetilmesine katkıda bulunmaktadır (Beydemir, 2024: 75-76).

Mali bilincin borçlanmaya ilişkin alanını oluşturan kamu borçlanma bilinci; vergi bilinci veya kamu harcama bilincinde ifade edilen temel hususlar kapsamında bireylerin kamu tarafından borçlanılan kaynağın tür, tutar, vade, yapı gibi esas unsurları ile ilgili tam ve doğru bilgiye sahip olmaları ve bu bilgi yoluyla kamu borçlanmasına ilişkin değerlendirme, analiz etme, denetleme ve sorgulayabilme yeteneklerini ifade etmektedir. Buna göre bireyler kamu tarafından borçlanma yoluyla elde edilen kaynağın kendileri üzerinde nasıl bir yük getireceği veya refahlarını nasıl etkileyeceği gibi avantaj ve dezavantajlar konusunda bilgi sahibi olmaktadır. Nitekim borçlanma yapısına, türüne ve etkin kullanılıp kullanılmadığına bağlı olarak bireyler üzerinde negatif veya pozitif etikler oluşturmaktadır. Borçlanma politikasına açık finansman yöntemi olarak başvurulması, mali sürdürülebilirlik açısından son derece riskli bir yapı olarak değerlendirilmektedir (Bıyık, 2025: 98). Özellikle kamu harcamalarının sürekli biçimde borçlanma yoluyla finanse edilmesi, bütçe dengeleri üzerinde baskı oluşturmakta ve mali disiplinin zayıflamasına neden olabilmektedir. Borçlanma yoluyla yerine getirilen kamu hizmetlerinin maliyeti ise çoğu zaman gelecek kuşaklara aktarılmaktadır. Nitekim alınan borçların anapara ve faiz yükümlülükleri, ilerleyen dönemlerde vergi ve benzeri kamu gelirleriyle karşılanmak zorundadır (Çataloluk, 2009: 241). Ancak iç veya dış borçlanma kaynaklarının etkin ve verimli alanlara kanalize edilmesi neticesinde daha fazla bir artı değer ortaya çıkarılması söz konusu riskler ile bireyler üzerindeki gelecek yükü ortadan kaldıracaktır. Bunu sağlamanın en önemli yolu da bireylerin kamu tarafından sağlanan borçlanmayı hangi alanlarda ve ne şekilde kullandığının takip edilmesi, denetlenmesi ve çıktılarının analiz edilebilmesi bilgisine sahip olunmasıdır. Bu da borçlanma bilincinin hem kamu ekonomisi hem de birey ve toplum refahı için önemini ortaya koymaktadır.

Mali bilincin maliye politikasına ilişkin alanını oluşturan maliye politikası bilinci; bireylerin uygulanan maliye politikaları ve söz konusu politikaların birey, toplum, özel ve kamu kurum ve kuruluşları üzerindeki etkisini görebilme ve denetleyebilmeyi ifade eder. Maliye politikası; bir ekonomide

makroekonomik istikrarın sağlanması ve sürdürülebilir büyümenin temin edilmesi amacıyla kullanılan temel politika araçlarından biridir. Bu politika çerçevesinde; ülkenin potansiyeline uygun bir büyüme performansının yakalanması, bütçe dengesinin gözetilmesi, fiyat istikrarının sağlanması ve yüksek istihdam düzeyine ulaşılması ya da işsizliğin düşük seviyelerde tutulması hedeflenmektedir. Bununla birlikte maliye politikası; cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliğinin korunması, iç ve dış finansman yapısının dengeli biçimde yönetilmesi, tasarrufların artırılması ve yatırımların teşvik edilmesi gibi amaçlara da hizmet etmektedir. Ayrıca gelir dağılımının iyileştirilmesi ve sosyal adaletin güçlendirilmesi de maliye politikasının önemli hedefleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla maliye politikası, ekonomik ve sosyal hedefleri birlikte gözeten çok boyutlu ve etkili bir politika aracı niteliği taşımaktadır (Tarım ve Tuncer, 2022: 34). Devletin maliye politikası amaçlarına ulaşabilmek için kullandığı mali araçlarla ekonomiye müdahale etmesi, bireyler ve toplum üzerinde çeşitli etkiler doğurmaktadır. Bu etkilerin niteliği ve toplumsal yansımaları, devletin ekonomiye müdahale biçimini de şekillendirmektedir. Bu nedenle uygulanan maliye politikaları ile kullanılan araçlara ilişkin toplumsal algının güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Maliye politikası amaç ve araçlarının toplum tarafından anlaşılması ve benimsenmesi, mali kültürün gelişimi açısından belirleyici bir unsurdur. Bu bağlamda, maliye politikalarının her ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal yapısıyla birlikte kültürel dinamikleriyle uyumlu olması gerekmektedir. Aynı şekilde hem bireylerin hem de politika yapıcıların maliye politikası hedefleri ve araçları konusunda bilinçli olması, toplumsal farkındalığın artmasına katkı sağlamaktadır. Toplumsal algının güçlenmesi ise uygulanacak maliye politikalarının başarı düzeyini artırmakta ve toplumun bu politikaları benimseme sürecini kolaylaştırmaktadır (Erdal, 2024: 163).

Devletin mali araçlarını oluşturan vergi, kamu harcaması, bütçe, borçlanma ve bunların uygulanması olan maliye politikası hakkında tam ve doğru bilgi sahibi olunması ve bu bilgileri doğru bir şekilde okuyup analiz edebilme kabiliyetine sahip olma olarak ifade edilebilen mali bilincin geliştirilmesi toplumsal refahın önemli katkı sağlayıcılarından biridir. Bugün okul sıralarında bulunan öğrencilerin gelecekte birer mükellef olacakları dikkate alındığında, erken yaşlarda mali bilinç kazanmalarının önemi daha açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Geleceğin mükelleflerinin toplum-devlet ilişkisini ve kamusal hizmetlerin finansman yapısını kavramaları, ilerleyen dönemlerde vergisel yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirmelerine katkı sağlayacaktır. Bu çerçevede, çocukların aile ve sosyal çevrelerinden kaynaklanabilecek yanlış ya da eksik mali algılara karşı bilinçlendirilmesi; okulun ilk yıllarından itibaren vergi ve kamu harcamaları konusunda sistemli bir eğitim verilmesi önem taşımaktadır. Erken yaşta kazandırılacak bu farkındalık, bireylerin mali bağlantıyı doğru kurmalarını sağlayacak ve uzun vadede vergi-

ye gönüllü uyum düzeyinin artmasına katkıda bulunacaktır (Arıman, 2020: 930). Bu çerçevede mali bilinç ve mali bilgi düzeyinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların aile ortamında başlaması; ardından ilk, orta ve lise eğitim kademelerinde, her düzeyin pedagojik gereklilikleri dikkate alınarak sistematik biçimde sürdürülmesi gerekmektedir. Eğitim sürecinin yaş ve gelişim özelliklerine uygun olarak kurgulanması, mali kavramların doğru ve kalıcı biçimde içselleştirilmesini sağlayacaktır. Mali bilgi düzeyindeki artış, doğal olarak mali bilincin güçlenmesine katkıda bulunacak; bu durum ise bireyin ekonomik ve mali ilişkilerini daha rasyonel, planlı ve sorumluluk bilinci içerisinde yönetmesine imkân tanıyacaktır (Temel, 2022).

4. MALİ BİLİNCİN KAMU MALİYESİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Türkiye’de kamu mali yönetimi, özellikle 2000’li yıllardan itibaren kapsamlı bir reform sürecine girmiş ve bu dönüşüm 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK) ile kurumsal bir çerçeveye kavuşturulmuştur. Söz konusu Kanun, geleneksel bütçe ve muhasebe odaklı mali yönetim anlayışından uzaklaşarak; stratejik yönetim, performans esaslı bütçeleme, mali saydamlık, hesap verebilirlik ve risk temelli iç kontrol mekanizmalarını kamu yönetimi sistemine entegre etmiştir. Böylece mali yönetim, yalnızca teknik ve bürokratik bir faaliyet alanı olmaktan çıkmış; kamu politikalarının hazırlanması, uygulanması ve sonuçlarının değerlendirilmesini kapsayan bütüncül bir yönetsel sürecin temel unsuru hâline gelmiştir. Uluslararası normlarla uyumun sağlanması, yönetişim ilkelerinin güçlendirilmesi ve kamu idarelerinde kurumsal performansın artırılması hedefleri doğrultusunda gerçekleştirilen bu dönüşüm, kamu mali yönetimine ilişkin toplumsal algının önemini daha görünür kılmıştır. Zira mali reformların başarısı yalnızca yasal düzenlemelere değil, aynı zamanda bu ilkelerin uygulamadaki etkinliğine ve toplum tarafından nasıl değerlendirildiğine bağlıdır. Şeffaflık, hesap verebilirlik, mali disiplin, etkinlik ve denetim gibi ilkelerin vatandaş nezdindeki algısı; kamu harcamalarının rasyonelliğine, maliye politikalarının güvenilirliğine ve bütçe sürecine yönelik toplumsal tutumlara doğrudan etki etmektedir (Sandalcı ve Sandalcı, 2025: 238). Reformun bir diğer önemli boyutu, kamu mali yönetiminde görev, yetki ve sorumluluk dengelerinin açık biçimde tanımlanmasıdır. Bu çerçevede yönetime ve kamuoyuna düzenli bilgi ve rapor sunan bir muhasebe sisteminin kurulması, uluslararası standartlarla uyumlu konsolide kamu hesaplarının oluşturulması ve karşılaştırılabilir mali istatistiklerin üretilmesi hedeflenmiştir. Bunun yanında faaliyet sonuçlarına ve mali işlemlere ilişkin raporlama mekanizmaları güçlendirilmiş; iç ve dış denetimi kapsayan güvence sağlayıcı kontrol sistemleri etkinleştirilmiş ve süreçlerin standartlara uygunluğunu gözeten merkezi uyumlaştırma birimleri tesis edilmiştir. Tüm bu düzenlemeler, bütçe hakkını esas alan ve Parlamento’yu mali yönetim sürecinin merkezine yerleştirerek güçlendiren bir anlayışı yansıtmaktadır. Böylece kamu mali yönetiminde şeffaflık, hesap

verebilirlik ve demokratik denetim mekanizmalarının kurumsal temelleri güçlendirilmiştir (Candan, 2012: 33-34).

Mali bilincin yüksek olduğu toplumlarda devletler vergileri tahsil ederken adalet, kanunilik, genellik, eşitlik gibi temel vergileme ilkelerine göre hareket edecek ve vergi kayıp ve kaçakçılığı, kayıt dışı ekonomi gibi vergi erozyonuna sebebiyet verecek davranışlar en az seviyeye inecektir. Bununla birlikte devletin vergiler yoluyla elde etmiş olduğu kaynağın hangi kalemlere ve ne miktarda aktarıldığı da denetlenerek etkin bir gelir-gider mekanizması işleyecektir. Kamu harcamaları açısından bakıldığında ise israf ve savurganlığın önüne geçilerek harcamalar halkın istek ve ihtiyaçlarına göre yapılarak hangi harcamaya ne miktarda kaynak aktarıldığı sorgulanabilecektir. Aynı zamanda kamu harcamalarının büyüklüğü, yapısı ve niteliği göz önüne alınarak harcamalarda verimliliğin oluşması sağlanacaktır. Bütçe açısından konu değerlendirildiğinde, denk bütçe, adem-i tahsis, birlik ve genellik gibi bütçenin temel ilkeleri kapsamında hareket edilerek şeffaflık, hesap verebilirlik ve mali disiplinin uygulanması gerçekleştirilecektir. Bütçeleme sürecinde etkin bir mali denetim ile bütçe kalemlerinin ve uygulama alanının daha etkin ve verimli oluşturulması sağlanacaktır. Borçlanma açısından değerlendirildiğinde mali bilinç düzeyi yüksek toplumlarda kamunun borçlanma yapısı ayrıntılı bir şekilde analiz edilerek sağlanan kaynağın olumlu ve olumsuz yönleri tartışılabilecektir. Alınan borcun uzun vadede ortaya çıkaracağı riskler ve yükler ile avantajları değerlendirilerek kamu mali yönetiminin sürdürülebilir bir borçlanma politikası oluşturması sağlanacaktır. Maliye politikası açısından konu ele alındığında devletin mali araçları en uygun yer ve zamanda kullanılarak ekonomik büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirmesi sağlanacaktır. Daralama dönemlerinde ekonomiyi teşvik edici, genişleme dönemlerinde ise yeterli ölçüde daraltıcı politikalara başvurarak ekonomik, mali, sosyal, siyasi vb. hedefler kapsamında bir maliye politikasının uygulanması gerçekleştirilecektir. Netice itibarıyla mali bilincin kamu maliyesi açısından önemi, vergi, borçlanma, bütçe, kamu harcamaları ve maliye politikası alanında devletin şeffaflık, hesap verebilirlik, saydamlık, disiplin ve denetim ilkeleri kapsamında kararlar alması ve uygulamasını sağlayarak etkin, etkili ve verimli çıktılara ulaşılmasıdır. Verimli çıktılar da ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlayarak toplumsal refahın artmasına katkı sunacaktır. Bu nedenle mali bilinç, yalnızca bireysel bir farkındalık alanı değil, aynı zamanda kamu maliyesinin kurumsal kalitesini güçlendiren bir unsur olarak önem kazanmaktadır.

5. MALİ BİLİNCE İLİŞKİN ALAN ARAŞTIRMASI

5.1. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket, “cevaplandırıcının daha önce belirlenmiş bir sıralama ve yapıya sahip sorulara yanıt vermesi yoluyla veri elde etme yöntemi” olarak tanımlanmak-

tadır (Atunışık vd., 2010: 78). Sosyal bilimlerde, gözlemleri standartlaştırmak ve karşılaştırılabilir veri toplamak amacıyla anketler yaygın olarak kullanılmaktadır. Anketler, araştırma kapsamındaki bireylerin doğrudan okuyup yanıtlayabilecekleri bir araç olduğundan, katılımcıların okur-yazar olması gerekmektedir. Bu nedenle, anketler yazılı veri toplama aracı olarak değerlendirilmektedir (Balcı, 2013: 148).

Araştırmacının çalışmasında kullanacağı anketin uygulanma süreci, nicel araştırma yöntemlerinde en kritik aşamalardan biridir. Zira bu aşamada yapılacak hatalar, elde edilen verilerin doğruluğunu ve dolayısıyla sonuçların güvenilirliğini doğrudan etkileyebilir. Anket uygulama sürecinde dikkate alınması gereken unsurlar arasında; anketörlerin yeterlilikleri, deneklerin doğru bir biçimde seçilmesi ve özelliklerinin uygunluğu, anket formunun özenle hazırlanması, anketin doğrudan katılımcılar tarafından doldurulması, soruların anlaşılır olması ve verilerin sağlıklı bir biçimde kodlanması gibi birçok faktör bulunmaktadır. Bu hususların titizlikle uygulanması, araştırmanın bilimsel geçerliliğini sağlamada ve elde edilen bilgilerin güvenilirliğini temin etmede temel bir rol oynamaktadır (Demir, 2008: 136). Anket formunun hazırlanmasında kapsamlı yerli ve yabancı literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Yapılan literatür taraması ile genel kavramsal çerçeve oluşturulmuş ve ankette kullanacağımız sorular belirlenmiştir. Ankette yer alan ifadeler Erdal, (2024); Ömürbek vd., (2007) ve Güngör Göksu, (2020) çalışmalarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Anket formu, soruların anlaşılabilirliğini test etmek ve güvenilirliğe bakmak amacıyla öncelikle 51 pilot kişiye uygulanmıştır. Pilot çalışma sonucunda verilen cevaplar doğrultusunda anlaşılması güç olan ifadeler hem düzeltilmiş hem de bazı soru ve kavramlar anketten çıkartılarak ankete son şekli verilmiştir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bireylerin yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyi gibi demografik özelliklerine ilişkin sorulara; ikinci bölümde ise bireylerin mali bilinç kapsamında yer verilen vergi bilinci, devlet borçlanma bilinci, kamu harcama bilinci, maliye politikası bilinci ve bütçe bilincine ait 50 soruya yer verilmiştir. Anket uygulanacak bireyler, ulaşılan ana kütlenin bütün özelliklerini yansıtmada homojenlik sağlamak amacıyla tesadüfi yöntemle tespit edilmiştir. Anket formunda R. Likert tarafından geliştirilmiş 5'li Likert ölçeğine uygun 43 soru yer almaktadır. Buna göre katılımcılara olumsuzdan olumluya doğru; 1- "Kesinlikle Katılmıyorum", 2-"Katılmıyorum", 3-"Kararsızım", 4-"Katılıyorum", 5-"Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde cevap seçenekleri sunulmuştur. Kullanılmayacak durumda olan anketler çıkarıldıktan sonra anketlerden elde edilen veriler 'SPSS for Windows' (22.0) programları kullanılarak sayısal verilere dönüştürülmüş. Daha sonra bu veriler sonucunda yapılan analizler aracılığıyla yorum yapılarak öneriler oluşturulmaya çalışılmıştır.

5.2. Araştırmanın Ana Kütlesi ve Örnek Kütlesi

Çalışmanın ana kütlesini İstanbul ilinde ikamet eden 20 yaş üzeri bireyler oluşturmaktadır. İstanbul ilinin seçilme nedeni hem oldukça heterojen bir yapıya sahip olması hem de bu itibarla Türkiye'nin bir özeti niteliğine sahip olmasıdır. Genel itibarıyla 20 yaş ve üstü bireylerin sosyal, ekonomik, politik, kültürel vb. durumları daha net olduğundan ve mali ve ekonomik yükümlülükleri genel itibarıyla bu yaşlardan itibaren netlik kazandığından yaş demografik değişkenine bir sınırlama getirilmiştir. Çalışmada kaynakların kısıtlı olması ve ana kütlelerin tamamına ulaşmanın zorluğu gereğince ile örneklem tipi olarak Random olmayan örneklem tiplerinden olan Kota örnekleme seçilmiştir. Zaman ve kaynak kısıtlılığının fazla olduğu durumlarda başvurulan Kota örnekleme; inceleme ve araştırmaya konu olan topluluğun belli özelliklerini yansıtabilmek amacıyla, topluluktan yalnız belli özelliklere sahip örneklerin alınması gerektiğini belirten araştırma yöntemidir. Özellikler genel itibarıyla coğrafi bölge, cinsiyet, yaş, sosyal sınıf gibi kriterlere bakılarak oluşturulmaktadır. Fakat seçilen örneklerin belirlenmesi olasılıklı olmadan araştırmacı tarafından belirlenen sayıda bireyin seçilmesi ile olmaktadır (Kılıç, 2013: 44). Örneklem hatasının %5 olduğu göz önüne alındığında ana kütle 10.000.000 kişiden oluşan kütle için en az 384 kişilik bir örneklem büyüklüğü temsil edecektir (Saunders ve diğ., 2000: 1). İstanbul'da ikamet eden 20 yaş ve üzeri bireylerin sayısı 2025 yılı itibarı ile yaklaşık 11-12 milyon arasındadır. %95 güven aralığında örneklem büyüklüğü en az 384 olarak hesaplanmış olmasına rağmen, çalışmada ulaşılan sonuçların güvenilirliğini artırmak amacıyla 401 bireye anket uygulanmıştır.

5.3. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Mali bilincin anket yöntemiyle araştırma konusu edinildiği bu çalışmada katılımcıların yaş, cinsiyet gibi demografik bilgileri araştırmanın çıktıları açısından oldukça önem taşımaktadır. Söz konusu demografik bilgiler ışığında yapılan analiz neticesinde ortaya konan sonuçlar konunun toplumun farklı kesimleri tarafından nasıl anlaşıldığı veya benimsendiğine işaret etmektedir. Araştırma kapsamında ulaşılan katılımcılara ait demografik özellikler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Demografik Özellikler

Yaş	Frekans	Cinsiyet	Frekans
20-30	105	Erkek	242
31-40	111	Kadın	159
41-50	98	Medeni Durum	Frekans
51+	87	Evli	263
Eğitim Düzeyi	Frekans	Bekâr	107
İlköğretim	116	Boşanmış/Dul	31
Lise	149	Ortalama Gelir	Frekans
Üniversite	101	0 - 28.075	124
Lisansüstü	35	28.076 - 50.000	95
Meslek	Frekans	50.001 - 70.000	101
Çalışmıyor	72	70.001 – TL ve üstü	81
Bağımsız Kendi İşinde Çalışan	64	Kamu mali yönetim ile İlgili Bilgi	
Ücretli[Özel sektör]	126	Geleneksel medya	101
Ücretli[Kamu]	91	Sosyal Medya, İnternet	218
Emekli	48	Ekonomi uzman	39
		Aile ve Çevre	24
		Diğer	19
Toplam			401

Tablo 1, araştırmaya katılan bireylerin demografik özelliklerine ilişkin bulguları ortaya koymaktadır. Buna göre araştırma toplam 401 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Yaş dağılımı incelendiğinde, 31-40 yaş grubu (111 kişi) en yüksek frekansa sahipken, bunu 20-30 yaş grubu (105 kişi) izlemektedir. 41-50 yaş grubu (98 kişi) ve 51 yaş ve üzeri grup (87 kişi) ise görece daha düşük oranlarla temsil edilmiştir. Cinsiyet dağılımı açısından değerlendirildiğinde, katılımcıların 242'sinin erkek, 159'unun kadın olduğu görülmektedir. Bu durum, örnekleme erkek katılımcıların sayısal olarak daha fazla temsil edildiğine işaret etmektedir. Medeni durum bakımından ise katılımcıların büyük çoğunluğunun evli (263 kişi) olduğu, bekârların (107 kişi) ikinci sırada yer aldığı ve boşanmış/dul bireylerin (31 kişi) daha sınırlı bir grubu oluşturduğu anlaşılmaktadır. Eğitim düzeyi incelendiğinde, katılımcıların önemli bir kısmının lise (149 kişi) ve ilköğretim (116 kişi) mezunu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte üniversite mezunlarının (101 kişi) kayda değer bir orana sahip olması, örneklemin eğitim düzeyi bakımından heterojen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Lisansüstü eğitim düzeyine sahip katılımcı sayısı (35 kişi) ise görece düşüktür. Meslek dağılımı açısından bakıldığında, en yüksek frekansın ücretli özel sektör çalışanlarında (126 kişi) olduğu görülmektedir. Bunu ücretli kamu çalışanları (91 kişi) ve çalışmayan bireyler (72 kişi) izlemektedir. Bağımsız kendi işinde çalışanlar (64 kişi) ve emekliler (48 kişi) ise daha sınırlı oranlarda temsil edilmiştir. Bu bulgu, örneklemin ağırlıklı olarak aktif çalışma hayatı içinde yer alan bireylerden oluştuğunu ortaya koymaktadır. Ortalama gelir düzeyine ilişkin veriler incelendiğinde,

katılımcıların en fazla 0–28.075 TL gelir grubunda (124 kişi) yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte 50.001-70.000 TL gelir aralığı (101 kişi) ve 28.076-50.000 TL aralığı (95 kişi) de önemli bir paya sahiptir. 70.001 TL ve üzeri gelir grubunda yer alan katılımcı sayısı (81 kişi) ise görece daha düşüktür. Bu dağılım, araştırma grubunun farklı gelir düzeylerinden bireyleri kapsadığını göstermektedir. Son olarak, katılımcıların kamu mali yönetimi ile ilgili bilgi kaynakları değerlendirildiğinde, en yaygın bilginin sosyal medya ve internet (218 kişi) aracılığıyla edinildiği görülmektedir. Bunu geleneksel medya (101 kişi) takip ederken, ekonomi uzmanları (39 kişi), aile ve çevre (24 kişi) ve diğer kaynaklar (19 kişi) daha sınırlı düzeyde bilgi edinme kanalı olarak öne çıkmaktadır. Bu bulgu, dijital mecraların kamu mali yönetimi konularında bireylerin bilgi edinme süreçlerinde belirleyici bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır.

5.4. Güvenilirlik Analizi

Sosyal bilimler alanındaki araştırmalarda, veri toplama sürecinde sıklıkla çeşitli ölçme araçlarından yararlanılmaktadır. Bu araçların etkin bir biçimde kullanılabilmesi için sahip olmaları gereken temel özellikler arasında geçerlilik ve güvenilirlik ön plana çıkmaktadır (Kırcaali,1999). Güvenirlik, araştırmada kullanılan ölçeğin ölçmeyi amaçladığı veriyi tutarlı ve istikrarlı bir biçimde ölçüp ölçmediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, araştırmada kullanılan ölçekten elde edilen verilerin, benzer koşullar altında tekrar uygulandığında benzer sonuçlar vermesi beklenmektedir. Özetle, araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirliği ne kadar yüksekse, söz konusu ölçekten elde edilen veri ve bulguların güvenilirliği de o denli artacaktır (Karagöz, 2016:939). Likert tipi anketlerle veri toplanan çalışmalarda, ölçek güvenilirliğinin test edilmesinde en yaygın olarak kullanılan yöntem Cronbach's Alpha katsayısıdır. Bu katsayı, ölçeğin maddelerinin iç tutarlılığını ölçerek, ölçekten elde edilen verilerin güvenilirliğini değerlendirmeye imkân sağlar (Bademci, 2011). 0 ile 1 arasında değer alan Cronbach Alpha katsayısının negatif olması, ölçekte güvenilirliğin bulunmadığını gösterir (Karagöz, 2016: 939). Analiz sonuçlarına göre, birbirleriyle yüksek ilişkili ifadelerden oluşan bir ölçeğin Cronbach Alpha katsayısının yüksek olması, ifadelerin tutarlılığının güçlü olduğuna işaret etmektedir (Tavşancıl, 2010: 152). Cronbach Alpha katsayısının alt ve üst değerlerine göre yorumu Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Cronbach's Alpha Değerleri

Cronbach's alpha Değeri	Değerlendirme
$0,9 < \alpha$	Mükemmel
$0,8 < \alpha$	İyi
$0,7 < \alpha$	Kabul edilebilir
$0,6 < \alpha$	Tartışmalı
$0,5 < \alpha$	Zayıf
$0,5 > \alpha$	Kabul edilemez

Kaynak: George ve Mallery (2003: 231)

Tablo 2' deki ölçek güven aralıklarına baktığımızda Cronbach's Alpha Değeri 0,7 ve üzerinde olan ölçeğin güvenilir olduğu ve ölçekte bulunan ifadelerin birbirleri ile tutarlı oldukları kabul edilmektedir. Cronbach's Alpha değeri 0,7 nin altında hesaplandığı durumlarda ise ölçekte bulunan ifadelerin birbirleri ile tutarlı olmadıkları ve kullanılan ölçeğin güvenilir olmadığı ortaya çıkmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçeğe ilişkin Cronbach's Alpha değerine Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3: Güvenilirlik Analizi

Gözlem Sayısı	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
N=401	,805	43

Tablo 3'te sunulan güvenilirlik analizi sonuçlarına göre, kullanılan ölçeğin iç tutarlılık düzeyi Cronbach's Alpha katsayısı ile değerlendirilmiştir. Analiz, N=401 katılımcıdan oluşan örneklem üzerinde ve 43 madde ile gerçekleştirilmiş olup, elde edilen Cronbach's Alpha değeri ,805 olarak bulunmuştur. Bu değer, ölçeğin yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğunu ve sosyal bilimlerde yaygın kabul gören ,70 eşik değerini oldukça aştığını göstermektedir. Dolayısıyla, ölçeğin güvenilir bir veri toplama aracı olarak kullanılabileceği ve elde edilen veriler üzerinden yapılacak istatistiksel analizlerin geçerli bir temele dayandığı sonucuna varılmıştır.

5.5. Araştırma Sonucu Elde Edilen Bulgular

Verilerin analizinde katılımcıların mali bilince ilişkin; vergi bilinci, devlet borçlanma bilinci, kamu harcama bilinci, maliye politikası bilinci ve bütçe bilinç görüşlerinin dağılımında aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri kullanılmıştır. Günlük yaşamda en yaygın biçimde kullanılan merkezî eğilim ölçüsü olan aritmetik ortalama, bir veri serisini oluşturan tüm gözlem değerlerinin toplamının gözlem sayısına bölünmesiyle elde edilir. Aritmetik ortalama, serideki değerlerin hangi merkez etrafında yoğunlaştığını veya toplandığını nicel olarak ifade eden temel bir konum ölçüsüdür (YAZICI, 2018: 33). Bir çalışma grubundaki her bir gözlem değerinin aritmetik ortalamaya

göre ne ölçüde sapma gösterdiğini, bir başka ifadeyle dağılımın ne kadar yaygın olduğunu belirleyen ölçüt varyans ve onun karekökü olan standart sapmadır. Alternatif bir tanımla, varyans ve standart sapma, belirli bir popülasyonda incelenen özelliğin veya ilgili ölçümlerin dar ya da geniş bir aralıkta nasıl dağıldığını nicel olarak gösterir. Bu ölçüler, verilerin merkezden sapma düzeyini değerlendirerek dağılımın homojenlik ya da heterojenlik derecesi hakkında bilgi sunar (Özbek ve Keskin, 2007: 65). Araştırma kapsamında yer alan ifadeler ile ölçülmeye çalışılan bireylerin mali bilince ilişkin; vergi bilinci, devlet borçlanma bilinci, kamu harcama bilinci, maliye politikası bilinci ve bütçe bilincine ait bulgulara alt başlıklar altında yer verilmiştir.

3.5.1. Bireylerin Vergi Bilincine İlişkin Görüşleri

Bireylerin vergi bilincine ilişkin görüşlerinin ortaya konulduğu bu başlık altında ölçekte yer alan 11 ifade ile tanımlayıcı istatistikler yapılmıştır. Söz konusu istatistikler bireylerin vergi bilincine ilişkin düşünceleri sayısal verilere dönüştürülüp analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde bireylerin vergi bilincine ilişkin görüşlerinin aritmetik ortalaması ve standart sapma değerleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Vergi Bilincine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı İstatistikler					
	N	Min.	Max.	Ort.	Std. Sapma
Vergilerin büyüklüğü ve yapısı hakkında yeterli bilgiye sahibim.	401	1	5	3,70	1,291
Bir Mükellef Olarak Ödediğim Vergilerin Tamamının Farkındayım	401	1	5	3,37	1,389
Vergi Mevzuatı Hakkında Yeterince Bilgi Sahibiyim	401	1	5	1,39	,847
Kamu gelirleri içinde vergilerin payının ne oranda olduğunu biliyorum.	401	1	5	1,32	,748
Vergileme süreci ile ilgili tüm bilgilere sahibim.	401	1	5	2,09	1,296
Vergi cezalarının neler olduğunu biliyorum.	401	1	5	2,15	1,351
Vergi uyumsuzluğuyla karşılaştığımda ne tür yollara baş vurmam gerektiğini biliyorum.	401	1	5	2,72	1,406
Vergi denetimi sürecinde hak ve yükümlülüklerimin neler olduğunu bilmiyorum.	401	1	5	3,12	1,529
Devlet bütçesinde kamu gelirlerinin payı hakkında bilgi sahibiyim..	401	1	5	2,86	1,662
Kamu gelirlerinin hangi kaynaktan elde edildiği hakkında bilgi sahibi değilim.	401	1	5	3,93	1,198
Devletin vatandaşlardan tahsil ettiği gelirlerin, hangi kamu harcamalarına tahsis edildiği hakkında bilgi sahibiyim.	401	1	5	2,25	1,130
Valid N (listwise)	401				

Tablo 4, katılımcıların vergi bilincine yönelik algılarını ölçmeye yönelik ifadelerin aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerini içermektedir. Ortalama değerlerin 3'ün üzerinde olması ilgili ifadeye yönelik katılımı, 3'ün altında olması ise katılımın zayıf olduğunu göstermektedir. Standart sapma değerleri ise görüşlerdeki homojenlik veya heterojenlik düzeyi hakkında bilgi sunmaktadır. Tablo 4'te yer alan katılımcıların vergi bilincine ilişkin ifadelere verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde;

- “Vergilerin büyüklüğü ve yapısı hakkında yeterli bilgiye sahibim” ifadesi 3,70 ortalama ile görece yüksek bir değere sahiptir. Bu sonuç, katılımcıların vergi sisteminin genel çerçevesine ilişkin öznel bilgi algılarının güçlü olduğunu göstermektedir. Ancak bu bulgu, teknik bilgi düzeyinden ziyade genel bir farkındalık düzeyine işaret etmektedir.

- “Bir mükellef olarak ödediğim vergilerin tamamının farkındayım” ifadesinin ortalaması 3,37'dir. Katılımcılar kendi vergi yüklerine ilişkin belirli bir bilinç düzeyine sahip olduklarını düşünmektedir. Bu durum, bireysel düzeyde vergi farkındalığının mevcut olduğunu, ancak sistemsel boyutla kıyaslandığında sınırlı kalabileceğini düşündürmektedir.

- “Vergi mevzuatı hakkında yeterince bilgi sahibiyim” ifadesi 1,39 ortalama ile tablonun en düşük değerlerinden birine sahiptir. Bu sonuç, vergi bilincinin mevzuat ve hukuki altyapı boyutunun oldukça zayıf olduğunu göstermektedir. Vergi sisteminin teknik ve normatif çerçevesi mükellefler tarafından yeterince bilinmemektedir.

- “Kamu gelirleri içinde vergilerin payının ne oranda olduğunu biliyorum” ifadesinin ortalaması 1,32'dir. Bu bulgu, katılımcıların makro mali yapı hakkında bilgi düzeylerinin son derece sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Vergi bilinci, sistemin bütünü yerine daha çok bireysel düzeyde şekillenmektedir.

- “Vergileme süreci ile ilgili tüm bilgilere sahibim” ifadesi 2,09 ortalama ile düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Katılımcılar vergileme sürecinin işleyişine ilişkin kapsamlı bir bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmektedir. Bu durum, süreç odaklı mali okuryazarlığın geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

- “Vergi cezalarının neler olduğunu biliyorum” ifadesinin ortalaması 2,15'tir. Yaptırım mekanizmasına ilişkin bilgi düzeyinin sınırlı olması, vergi uyum davranışı açısından önemli bir eksiklik alanı olarak değerlendirilebilir.

- “Vergi uyuşmazlığıyla karşılaştığımda ne tür yollara başvurmam gerektiğini biliyorum” ifadesi 2,72 ortalama ile orta düzeye yakın bir değere sahiptir. Bu sonuç, hak arama yollarına ilişkin bilincin belirli bir düzeyde bulunduğunu; ancak yeterince güçlü olmadığını göstermektedir.

· “Vergi denetimi sürecinde hak ve yükümlülüklerimin neler olduğunu bilmiyorum” ifadesinin ortalaması 3,12’dir. Olumsuz yapı dikkate alındığında bu sonuç, denetim sürecine ilişkin hak ve sorumluluk bilgisinin yeterince gelişmediğini göstermektedir. Bu durum, mükellef hakları bilincinin güçlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

· “Devlet bütçesinde kamu gelirlerinin payı hakkında bilgi sahibiyim” ifadesi 2,86 ortalama ile orta düzeyin altında kalmıştır. Katılımcıların bütçe yapısına ilişkin bilgi düzeyleri sınırlıdır ve bu alanda belirgin bir heterojenlik bulunmaktadır.

· “Kamu gelirlerinin hangi kaynaktan elde edildiği hakkında bilgi sahibi değilim” ifadesi 3,93 ortalama ile yüksek bir değere sahiptir. Olumsuz ifade yapısı dikkate alındığında, kamu gelir kaynaklarına ilişkin bilgi eksikliğinin yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, mali sistemin gelir tarafına yönelik bilinç düzeyinin zayıf olduğunu göstermektedir.

· “Devletin vatandaşlardan tahsil ettiği gelirlerin hangi kamu harcamalarına tahsis edildiği hakkında bilgi sahibiyim” ifadesi 2,25 ortalama ile düşük düzeydedir. Vergi-harcama bağlantısına ilişkin bilinç yeterince gelişmemiştir. Bu bulgu, mali saydamlık ve hesap verebilirlik algısının sınırlı düzeyde kaldığını düşündürmektedir.

Bulgular bütüncül olarak değerlendirildiğinde, vergi bilincinin iki farklı düzlemde şekillendiği görülmektedir:

· Genel ve öznel farkındalık boyutu (vergilerin varlığı, bireysel vergi ödeme bilinci) görece güçlüdür.

· Teknik, mevzuatsal ve makro mali yapı bilgisi ise belirgin biçimde zayıftır.

Bu durum, vergi bilincinin yüzeysel bir farkındalık düzeyinde kaldığını; mali okuryazarlık ve sistem bilgisi boyutunun ise geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Vergi bilincinin sürdürülebilir bir vergi uyumu davranışına dönüşebilmesi için, yalnızca vergi ödeme bilincinin değil, aynı zamanda bütçe süreci, kamu gelir yapısı ve harcama tahsisi konularındaki bilginin de artırılması gerekmektedir.

3.5.2. Bireylerin Devlet Borçlanma Bilincine İlişkin Görüşleri

Bireylerin devlet borç bilincine ilişkin görüşlerinin ortaya konulduğu bu başlık altında ölçekte yer alan 8 ifade ile tanımlayıcı istatistikler yapılmıştır. Söz konusu istatistikler bireylerin devlet borç bilincine ilişkin düşünceleri sayısal verilere dönüştürülüp analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde bireylerin devlet borç bilincine ilişkin görüşlerinin aritmetik ortalaması ve standart sapma değerleri Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Devlet Borç Bilincine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı İstatistikler					
	N	Min.	Max.	Ort.	Std. Sapma
Devlet borcunun ne kadar olduğuyla ilgili bilgi sahibiyim.	401	1	5	2,20	1,366
Devlet borçlarının nerelere harcandığıyla ilgili bilgi sahibi değilim.	401	1	5	3,60	1,342
İç ve dış borcun hangi kaynaktan sağlandığını biliyorum.	401	1	5	2,89	1,337
Devlet borcunun vadesi, faizi gibi teknik bilgilere sahip değilim.	401	1	5	3,98	1,133
Bütçeden devlet borçlarına ne kadar faiz ödendiğini biliyorum.	401	1	5	3,38	1,130
Her yıl devletin ne kadar bir borçlanma kaynağına başvurduğuyla ilgili bilgi sahibiyim.	401	1	5	3,03	1,412
Devlet borcunun geri ödenme yöntemiyle ilgili bilgi sahibi değilim.	401	1	5	4,11	1,304
Devlet borçlanırken herhangi bir denetim mekanizmasını var olup olmadığını bilmiyorum.	401	1	5	3,82	1,271
Valid N (listwise)	401				

Tablo 5, katılımcıların devlet borcu bilincine yönelik algılarını ölçmeye yönelik ifadelerin aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerini içermektedir. Ortalama değerlerin 3'ün üzerinde olması ilgili ifadeye yönelik katılımı, 3'ün altında olması ise katılımın zayıf olduğunu göstermektedir. Standart sapma değerleri ise görüşlerdeki homojenlik veya heterojenlik düzeyi hakkında bilgi sunmaktadır. Tablo 5'te yer alan katılımcıların devlet borcu bilincine ilişkin ifadelerle verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde;

- “Devlet borcunun ne kadar olduğuyla ilgili bilgi sahibiyim” ifadesi 2,20 ortalama ile düşük düzeydedir. Bu sonuç, katılımcıların kamu borç stokunun büyüklüğüne ilişkin bilgi düzeylerinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Borçlanmanın makroekonomik önemine rağmen, toplam borç miktarına ilişkin farkındalığın zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

- “Devlet borçlarının nerelere harcandığıyla ilgili bilgi sahibi değilim” ifadesinin ortalaması 3,60'tır. Olumsuz ifade yapısı dikkate alındığında, borçlanma kaynaklarının kullanım alanlarına ilişkin bilgi eksikliğinin yaygın olduğu görülmektedir. Bu bulgu, borçlanma-harcama bağlantısına ilişkin şeffaflık algısının zayıf olduğuna işaret etmektedir.

- “İç ve dış borcun hangi kaynaktan sağlandığını biliyorum” ifadesi 2,89 ortalama ile orta düzeye yakın bir değer göstermektedir. Katılımcıların borçlanmanın finansman kaynaklarına ilişkin bilgi düzeyleri sınırlı olmakla birlikte tamamen yetersiz değildir. Ancak standart sapmanın 1,337 olması, bilgi düzeyinin toplumsal kesimler arasında farklılaştığını göstermektedir.

- “Devlet borcunun vadesi, faizi gibi teknik bilgilere sahip değilim” ifadesi 3,98 ortalama ile yüksek bir değere sahiptir. Olumsuz yapı göz önüne alındığında, teknik borç yönetimi bilgisine ilişkin ciddi bir eksiklik söz konusudur. Bu durum, borç bilincinin teknik-mali boyutunun oldukça zayıf olduğunu ortaya koymaktadır.

- “Bütçeden devlet borçlarına ne kadar faiz ödendiğini biliyorum” ifadesinin ortalaması 3,38’dir. Bu değer, faiz ödemelerine ilişkin görece daha yüksek bir farkındalığın bulunduğunu göstermektedir. Borç servis yükünün bütçe üzerindeki etkisi, diğer teknik detaylara kıyasla daha görünür bir alan olarak algılanmaktadır.

- “Her yıl devletin ne kadar bir borçlanma kaynağına başvurduğuyla ilgili bilgi sahibiyim” ifadesi 3,03 ortalama ile orta düzeyde gerçekleşmiştir. Katılımcılar yıllık borçlanma miktarına ilişkin kısmi bir bilgiye sahip olduklarını düşünmektedir; ancak bu bilgi güçlü ve sistematik bir bilinç düzeyine işaret etmemektedir.

- “Devlet borcunun geri ödenme yöntemiyle ilgili bilgi sahibi değilim” ifadesi 4,11 ortalama ile tablonun en yüksek değerlerinden biridir. Bu sonuç, borcun itfa ve yeniden finansman süreçlerine ilişkin bilgi eksikliğinin oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Borç yönetiminin sürdürülebilirlik boyutu kamuoyunda yeterince bilinmemektedir.

- “Devlet borçlanırken herhangi bir denetim mekanizmasının var olup olmadığını bilmiyorum” ifadesi 3,82 ortalama ile yüksek düzeydedir. Bu bulgu, borçlanma sürecinin kurumsal denetim ve hesap verebilirlik boyutuna ilişkin bilgi eksikliğini ortaya koymaktadır. Borçlanmanın demokratik gözetim mekanizmalarına tabi olup olmadığı konusunda toplumda ciddi bir belirsizlik bulunmaktadır.

Tablo bütüncül olarak değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

- Devlet borcunun büyüklüğüne ve teknik özelliklerine ilişkin bilgi düzeyi düşüktür.

- Borçlanmanın kullanım alanları ve geri ödeme süreçleri hakkında belirgin bir bilgi eksikliği bulunmaktadır.

- Faiz ödemeleri ve yıllık borçlanma miktarı gibi daha görünür unsurlarda görece daha yüksek bir farkındalık söz konusudur.

- Borçlanmanın denetim ve hesap verebilirlik boyutu kamuoyu nezdinde yeterince bilinmemektedir.

Bu bulgular, devlet borç bilincinin daha çok yüzeysel ve kısmi göstergeler üzerinden şekillendiğini; teknik borç yönetimi ve kurumsal denetim boyutunun ise zayıf kaldığını ortaya koymaktadır. Mali okuryazarlık ve borç şeffaflığı politikalarının güçlendirilmesi, borçlanma süreçlerine ilişkin toplumsal bilinç düzeyinin artırılmasına katkı sağlayabilir.

3.5.3. Bireylerin Kamu Harcama Bilincine İlişkin Görüşleri

Bireylerin kamu harcama bilincine ilişkin görüşlerinin ortaya konulduğu bu başlık altında ölçekte yer alan 8 ifade ile tanımlayıcı istatistikler yapılmıştır. Söz konusu istatistikler bireylerin kamu harcama bilincine ilişkin düşünceleri sayısal verilere dönüştürülüp analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde bireylerin kamu harcama bilincine ilişkin görüşlerinin aritmetik ortalaması ve standart sapma değerleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Kamu Harcama Bilincine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı İstatistikler					
	N	Min.	Max.	Ort.	Std. Sapma
Devletin yaptığı harcamaların türleri hakkında yeterli bilgi sahibi değilim.	401	2	5	3,85	1,093
Devlet bütçesinde kamu harcamalarının payı hakkında yeterli bilgi sahibi değilim.	401	1	5	4,12	1,174
Kamu harcamalarında etkinlik ve verimlilik olup olmadığıyla ilgili yeterli bilgiye sahibim.	401	1	5	3,84	1,208
Kamu harcamalarında israf ve savurganlık yapıp yapılmadığıyla ilgili yeterli bilgiye sahibim.	401	1	5	4,18	1,107
Kamu harcamalarının denetimine ilişkin bilgiye sahip değilim.	401	1	5	4,04	1,155
Kamu harcamalarının hangi alanlara yapıldığıyla ilgili tam bilgi sahibi değilim.	401	1	5	3,77	1,166
Kamu harcamalarıyla ilgili tüm süreçlere kolay bir şekilde erişebiliyorum.	401	1	5	3,33	1,341
Eğitim, Sağlık, Sosyal gibi alanlara yapılan harcamaların tutarına ulaşabiliyorum.	401	1	5	1,91	,998
Valid N (listwise)	401				

Tablo 6, katılımcıların kamu harcama bilincine yönelik algılarını ölçmeye yönelik ifadelerin aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerini içermektedir. Ortalama değerlerin 3'ün üzerinde olması ilgili ifadeye yönelik katılımı, 3'ün altında olması ise katılımın zayıf olduğunu göstermektedir. Standart sapma değerleri ise görüşlerdeki homojenlik veya heterojenlik düzeyi hakkında bilgi sunmaktadır. Tablo 4'te yer alan katılımcıların kamu harcama bilincine ilişkin ifadelere verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde;

· “Devletin yaptığı harcamaların türleri hakkında yeterli bilgi sahibi değilim” ifadesi 3,85 ortalama ile yüksek düzeydedir. Olumsuz ifade yapısı dikkate alındığında, katılımcıların kamu harcamalarının sınıflandırılması ve türleri konusunda belirgin bir bilgi eksikliği yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu bulgu, harcama kalemlerine ilişkin temel mali farkındalığın sınırlı olduğunu göstermektedir.

· “Devlet bütçesinde kamu harcamalarının payı hakkında yeterli bilgi sahibi değilim” ifadesi 4,12 ortalama ile tablonun en yüksek değerlerinden biri-

ne sahiptir. Bu sonuç, kamu harcamalarının bütçe içindeki ağırlığına ilişkin makro mali bilginin oldukça zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. Harcama tarafına ilişkin sayısal ve oransal bilincin gelişmediği görülmektedir.

- “Kamu harcamalarında etkinlik ve verimlilik olup olmadığıyla ilgili yeterli bilgiye sahibim” ifadesinin ortalaması 3,84’tür. Bu değer, katılımcıların kamu harcamalarının performans boyutuna ilişkin değerlendirme yapabilecek düzeyde bilgi sahibi olduklarını düşündüklerini göstermektedir.

- “Kamu harcamalarında israf ve savurganlık yapılıp yapılmadığıyla ilgili yeterli bilgiye sahibim” ifadesi 4,18 ortalama ile yüksek bir değere sahiptir. Bu bulgu, katılımcıların kamu harcamalarının israf boyutuna ilişkin güçlü bir kanaat geliştirdiklerini göstermektedir. Harcamaların etkinliğinden ziyade israf algısının daha belirgin olması dikkat çekicidir.

- “Kamu harcamalarının denetimine ilişkin bilgiye sahip değilim” ifadesi 4,04 ortalama ile yüksek düzeydedir. Bu sonuç, harcama denetim mekanizmalarına ilişkin bilgi eksikliğinin yaygın olduğunu göstermektedir. Denetim süreçlerinin şeffaflığı ve görünürlüğü konusunda toplumda ciddi bir boşluk bulunduğu anlaşılmaktadır.

- “Kamu harcamalarının hangi alanlara yapıldığıyla ilgili tam bilgi sahibi değilim” ifadesinin ortalaması 3,77’dir. Katılımcılar, harcama dağılımına ilişkin bilgi eksikliği yaşadıklarını ifade etmektedir. Bu durum, bütçe kalemlerinin kamuoyuna yeterince anlaşılır biçimde aktarılmadığını düşündürmektedir.

- “Kamu harcamalarıyla ilgili tüm süreçlere kolay bir şekilde erişebiliyorum” ifadesi 3,33 ortalama ile orta düzeyde gerçekleşmiştir. Bu bulgu, bilgiye erişim konusunda kısmi bir imkân algısının bulunduğunu; ancak bunun güçlü ve yaygın bir erişilebilirlik düzeyine işaret etmediğini göstermektedir. Standart sapmanın görece yüksek olması (1,341), erişim algısının katılımcılar arasında farklılaştığını ortaya koymaktadır.

- “Eğitim, sağlık, sosyal gibi alanlara yapılan harcamaların tutarına ulaşabiliyorum” ifadesi 1,91 ortalama ile düşük düzeydedir. Bu sonuç, sektörel bazda harcama tutarlarına erişimin sınırlı olduğunu göstermektedir. Özellikle sosyal politika alanlarına ilişkin bütçe bilgisine ulaşımın zayıf olması, mali saydamlık algısı açısından önemli bir bulgudur.

Tablo bütüncül olarak değerlendirildiğinde şu temel sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

- Kamu harcamalarının türleri, bütçe içindeki payı ve dağılımı konusunda bilgi eksikliği yaygındır.

- Harcama denetimi ve bütçe kontrol mekanizmalarına ilişkin bilinç düzeyi düşüktür.

· Buna karşılık, harcamalarda israf ve savurganlık olduğuna dair güçlü bir algı mevcuttur.

· Sektörel bazda (eğitim, sağlık, sosyal harcamalar vb.) somut bütçe verilerine erişim oldukça sınırlıdır.

Bu bulgular, kamu harcama bilincinin bilgi temelli değil, daha çok algı ve kanaat temelli şekillendiğini göstermektedir. Harcama tarafında şeffaflık, anlaşılabilir bütçe sunumları ve vatandaş odaklı mali raporlama mekanizmalarının güçlendirilmesi, mali bilinç düzeyinin artırılmasına katkı sağlayabilir.

3.5.4. Bireylerin Maliye Politikası Bilincine İlişkin Görüşleri

Bireylerin maliye politikası bilincine ilişkin görüşlerinin ortaya konulduğu bu başlık altında ölçekte yer alan 7 ifade ile tanımlayıcı istatistikler yapılmıştır. Söz konusu istatistikler bireylerin maliye politikası bilincine ilişkin düşünceleri sayısal verilere dönüştürülüp analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde bireylerin maliye politikası bilincine ilişkin görüşlerinin aritmetik ortalaması ve standart sapma değerleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Maliye Politikası Bilincine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı İstatistikler					
	N	Min.	Max.	Ort.	Std. Sapma
Türkiye’de uygulanan maliye politikaları hakkında bilgi sahibiyim.	401	1	5	2,76	1,561
Maliye politikası araçlarının neler olduğunu biliyorum.	401	1	5	3,33	1,538
Maliye politikası amaçlarının neler olduğunu biliyorum.	401	1	5	3,87	1,132
Maliye politikasına ilişkin tüm süreçlere açık bir şekilde erişebiliyorum.	401	1	5	2,09	1,253
Maliye politikasında etkinlik olup olmadığıyla ilgili yeterli bilgiye sahibim.	401	1	5	3,51	1,225
Uygulanan maliye politikalarının sonuçlarının neler olduğuyla ilgili yeterli bilgiye sahip değilim.	401	1	5	2,83	1,632
Maliye politikasının vatandaşlarının maddi güçlerini nasıl etkilediğiyle ilgili yeterli bilgi sahibiyim.	401	1	5	3,79	1,185
Valid N (listwise)	401				

Tablo 7, katılımcıların maliye politikası bilincine yönelik algularını ölçmeye yönelik ifadelerin aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerini içermektedir. Ortalama değerlerin 3’ün üzerinde olması ilgili ifadeye yönelik katılımı, 3’ün altında olması ise katılımın zayıf olduğunu göstermektedir. Standart sapma değerleri ise görüşlerdeki homojenlik veya heterojenlik düzeyi hakkında bilgi sunmaktadır. Tablo 7’de yer alan katılımcıların maliye politikası bilincine ilişkin ifadelerle verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde;

· “Türkiye’de uygulanan maliye politikaları hakkında bilgi sahibiyim” ifadesi 2,76 ortalama ile orta düzeyin altında kalmıştır. Bu sonuç, katılımcıların mevcut maliye politikalarına ilişkin genel bilgi düzeylerinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Standart sapmanın görece yüksek olması (1,561), bilgi düzeyinin katılımcılar arasında önemli ölçüde farklılaştığını ortaya koymaktadır.

· “Maliye politikası araçlarının neler olduğunu biliyorum” ifadesinin ortalaması 3,33’tür. Bu değer, maliye politikasının araç boyutuna (vergi, kamu harcaması, borçlanma vb.) ilişkin görece daha yüksek bir farkındalık bulunduğunu göstermektedir.

· “Maliye politikası amaçlarının neler olduğunu biliyorum” ifadesi 3,87 ortalama ile tablonun en yüksek değerlerinden biridir. Katılımcılar, maliye politikasının temel amaçları (ekonomik istikrar, gelir dağılımı, büyüme vb.) konusunda görece yüksek bir bilinç düzeyine sahip olduklarını ifade etmektedirler. Bu durum, amaç boyutunun araç ve süreç boyutuna kıyasla daha anlaşılır ve görünür olduğunu düşündürmektedir.

· “Maliye politikasına ilişkin tüm süreçlere açık bir şekilde erişebiliyorum” ifadesi 2,09 ortalama ile düşük düzeydedir. Bu sonuç, maliye politikası süreçlerinin şeffaflık ve erişilebilirlik boyutunda yetersiz algılandığını göstermektedir. Süreç şeffaflığının sınırlı olması, politika bilincinin derinleşmesini engelleyici bir unsur olarak değerlendirilebilir.

· “Maliye politikasında etkinlik olup olmadığıyla ilgili yeterli bilgiye sahibim” ifadesi 3,51 ortalama ile orta-üst düzeydedir. Katılımcılar, maliye politikasının etkinliğine ilişkin değerlendirme yapabilecek düzeyde bilgiye sahip olduklarını düşünmektedir. Ancak bu değerlendirmenin nesnel veri temelli mi yoksa algısal kanaat temelli mi olduğu ayrıca incelenmelidir.

· “Uygulanan maliye politikalarının sonuçlarının neler olduğuyla ilgili yeterli bilgiye sahip değilim” ifadesi 2,83 ortalama ile orta düzeye yakın bir değer göstermektedir. Olumsuz ifade yapısı dikkate alındığında, politika sonuçlarına ilişkin bilgi eksikliğinin tamamen baskın olmadığı; ancak belirgin bir netlik de bulunmadığı anlaşılmaktadır. Standart sapmanın yüksek olması (1,632), bu konuda ciddi görüş farklılıkları bulunduğunu göstermektedir.

· “Maliye politikasının vatandaşların maddi güçlerini nasıl etkilediğiyle ilgili yeterli bilgi sahibiyim” ifadesi 3,79 ortalama ile görece yüksek bir değere sahiptir. Bu bulgu, maliye politikasının bireysel ekonomik durum üzerindeki etkilerine ilişkin farkındalığın güçlü olduğunu göstermektedir. Politikanın makro sonuçlarından ziyade bireysel refah üzerindeki etkileri daha görünür ve algılanabilir durumdadır.

Tablo bütüncül olarak değerlendirildiğinde maliye politikası bilincinin üç farklı boyutta şekillendiği görülmektedir:

- Amaç ve bireysel etki boyutu görece güçlüdür.
- Araç bilgisi orta düzeydedir.
- Süreç şeffaflığı ve uygulama detaylarına ilişkin bilgi düzeyi zayıftır.

Katılımcılar maliye politikasının neyi hedeflediğini ve bireysel ekonomik durumlarını nasıl etkileyebileceğini daha net kavramakta; ancak politika süreçlerine erişim ve uygulama sonuçlarına ilişkin sistematik bilgiye yeterince sahip görünmemektedir. Bu bulgular, maliye politikası bilincinin daha çok sonuç ve etki temelli algı üzerinden şekillendiğini; süreç ve kurumsal işleyiş boyutunun ise güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

3.5.5. Bireylerin Bütçe Bilincine İlişkin Görüşleri

Bireylerin bütçe bilincine ilişkin görüşlerinin ortaya konulduğu bu başlık altında ölçekte yer alan 9 ifade ile tanımlayıcı istatistikler yapılmıştır. Söz konusu istatistikler bireylerin bütçe bilincine ilişkin düşünceleri sayısal verilere dönüştürülüp analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde bireylerin bütçe bilincine ilişkin görüşlerinin aritmetik ortalaması ve standart sapma değerleri Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: *Bütçe Bilincine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler*

Tanımlayıcı İstatistikler					
	N	Min.	Max.	Ort.	Std. Sapma
Devlet bütçesi hakkında yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum.	401	1	5	2,82	1,672
Devlet bütçesinin uygulama sonuçlarını yakından takip ederim.	401	1	5	3,81	1,269
Devlet bütçesini incelediğimde, bütçede yer alan hususları anlarım.	401	1	5	3,18	1,566
Vatandaş bütçe rehberi ve vatandaş kesin hesap raporu hakkında bilgiye sahibim.	401	1	5	1,48	,828
Bütçe süreci ve bütçe ile ilgili işlemlere ilişkin bilgi sahibiyim.	401	1	5	1,38	,840
Devlet bütçesi ve güncel rakamları hakkında bilgi alabileceğim resmi bir internet sitesinden haberdarım.	401	1	5	2,19	1,083
Anayasada yer alan bütçe hakkım ile ilgili bilgi sahibiyim.	401	1	5	2,81	1,519
Ödediğim vergiler ile aldığım kamu hizmetleri arasındaki bağlantı hakkında bilgi sahibiyim.	401	1	5	3,27	1,176
5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu hakkında bilgiye sahibim.	401	1	5	2,72	1,495
Valid N (listwise)	401				

Tablo 8, katılımcıların bütçe bilincine yönelik algılarını ölçmeye yönelik ifadelerin aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerini içermektedir. Ortalama değerlerin 3'ün üzerinde olması ilgili ifadeye yönelik katılımı, 3'ün altında olması ise katılımın zayıf olduğunu göstermektedir. Standart sapma değerleri ise görüşlerdeki homojenlik veya heterojenlik düzeyi hakkında bilgi sunmaktadır. Tablo 8'de yer alan katılımcıların bütçe bilincine ilişkin ifadelere verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde;

- “Devlet bütçesi hakkında yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum” ifadesi 2,82 ortalama ile orta düzeyin altında kalmaktadır. Bu sonuç, katılımcıların bütçeye ilişkin öznel yeterlilik algılarının zayıf olduğunu göstermektedir. Standart sapmanın yüksek olması (1,672), bilgi düzeyinin katılımcılar arasında önemli farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır.

- “Devlet bütçesinin uygulama sonuçlarını yakından takip ederim” ifadesi 3,81 ortalama ile görece yüksek bir değere sahiptir. Bu bulgu, bütçenin uygulama sonuçlarına yönelik ilginin ve takip davranışının, teknik bilgi düzeyinden daha yüksek olduğunu göstermektedir. Katılımcılar süreci bilmekten ziyade sonuçları izlemeye daha yatkın görünmektedir.

- “Devlet bütçesini incelediğimde, bütçede yer alan hususları anlarım” ifadesinin ortalaması 3,18'dir. Bu değer, bütçe metinlerinin anlaşılabilirliğinin orta düzeyde algılandığını göstermektedir. Ancak yüksek standart sapma (1,566), bütçeyi anlama kapasitesinin homojen olmadığını ortaya koymaktadır.

- “Vatandaş bütçe rehberi ve vatandaş kesin hesap raporu hakkında bilgiye sahibim” ifadesi 1,48 ortalama ile oldukça düşük düzeydedir. Bu sonuç, katılımcıların vatandaş odaklı mali şeffaflık araçlarından büyük ölçüde haberdar olmadıklarını göstermektedir. Kamu mali saydamlığı açısından önemli olan bu belgelerin bilinirliğinin son derece sınırlı olması dikkat çekicidir.

- “Bütçe süreci ve bütçe ile ilgili işlemlere ilişkin bilgi sahibiyim” ifadesi 1,38 ortalama ile tablonun en düşük değeridir. Bu bulgu, bütçenin kurumsal ve prosedürel boyutuna ilişkin bilgi düzeyinin son derece zayıf olduğunu ortaya koymaktadır.

- “Devlet bütçesi ve güncel rakamları hakkında bilgi alabileceğim resmi bir internet sitesinden haberdarım” ifadesi 2,19 ortalama ile düşük düzeydedir. Bu durum, bütçe verilerine erişim kanallarının bilinirliğinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Dijital şeffaflık araçlarının varlığına rağmen kamuoyunda yeterince tanınmadığı anlaşılmaktadır.

- “Anayasa'da yer alan bütçe hakkım ile ilgili bilgi sahibiyim” ifadesi 2,81 ortalama ile orta düzeye yakın bir değerdedir. Katılımcıların anayasal bütçe hakkına ilişkin bilgi düzeyleri sınırlı olmakla birlikte tamamen yok değildir.

- “Ödediğim vergiler ile aldığım kamu hizmetleri arasındaki bağlantı hakkında bilgi sahibiyim” ifadesi 3,27 ortalama ile orta-üst düzeydedir. Bu bulgu, mali sosyalleşmenin en görünür boyutunun vergi-hizmet ilişkisi olduğunu göstermektedir. Katılımcılar bütçenin teknik yönünden ziyade somut hizmet çıktılarıyla kurulan ilişkiyi daha net algılamaktadır.

- “5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu hakkında bilgiye sahibim” ifadesi 2,72 ortalama ile orta düzeyin altındadır. Kamu mali yönetiminin temel çerçevesini oluşturan bu düzenlemeye ilişkin bilincin sınırlı olması, kurumsal mali yapı hakkında farkındalığın düşük olduğunu göstermektedir.

Tablo bütüncül olarak değerlendirildiğinde bütçe bilincinin üç temel düzlemde farklılaştığı görülmektedir:

- Süreç ve kurumsal bilgi boyutu oldukça zayıftır. (Bütçe süreci, vatandaş bütçe rehberi, 5018 sayılı Kanun, resmi internet sitesi bilgisi)

- Genel bilgi ve anayasal hak boyutu orta düzeydedir. (Bütçe hakkında yeterli bilgi algısı, anayasal bütçe hakkı)

- Sonuç ve hizmet temelli farkındalık görece yüksektir. (Uygulama sonuçlarını takip etme, vergi-hizmet bağlantısı)

Bu bulgular, bütçe bilincinin teknik ve kurumsal çerçeveden ziyade sonuç odaklı ve deneyim temelli bir yapı sergilediğini göstermektedir. Katılımcılar bütçenin hukuki ve prosedürel boyutundan büyük ölçüde uzak olmakla birlikte, bütçe sonuçlarının günlük yaşamlarına yansıyan etkilerine karşı daha duyarlıdır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de mali bilincin tespit edilmesine yönelik yapılan araştırmada ulaşılan bulgular, vergi, kamu borcu, kamu harcamaları, maliye politikası ve bütçe bilinci birlikte değerlendirildiğinde, toplumsal mali bilincin homojen ve bütünlük bir yapıdan ziyade parçalı ve asimetrik bir karakter sergilediğini ortaya koymaktadır. Katılımcıların mali sistemin amaçları ve bireysel ekonomik etkileri konusunda görece daha yüksek bir farkındalığa sahip oldukları; buna karşılık süreç, kurumsal yapı ve hukuki çerçeveye ilişkin bilgi düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. Özellikle bütçe süreci, vatandaş bütçe rehberi, kesin hesap raporları, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ve maliye politikası süreçlerine erişim konularında elde edilen düşük ortalamalar, mali sistemin kurumsal yapısına ilişkin bilincin zayıf olduğunu göstermektedir.

Buna karşılık, maliye politikasının amaçları, vergi-hizmet ilişkisi ve kamu harcamalarının bireysel refah üzerindeki etkileri gibi sonuç ve çıktı temelli alanlarda daha yüksek ortalamaların elde edilmesi, mali bilincin daha

çok deneyimsel ve algısal düzlemde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Katılımcılar mali sistemin kendilerini nasıl etkilediğini değerlendirebilmekte; ancak sistemin nasıl işlediğine dair teknik ve prosedürel bilgiye yeterince sahip görünmemektedir. Bu durum, bilgi temelli bilinç ile algı temelli değerlendirme arasında belirgin bir ayrışmaya işaret etmektedir.

Özellikle kamu harcamalarında etkinlik ve israf konularında güçlü kanaatlerin varlığına rağmen denetim mekanizmalarına ve bütçe dağılımına ilişkin bilgi eksikliğinin yüksek olması, mali konularda değerlendirmelerin çoğu zaman kurumsal veri temelli değil, genel algı ve izlenim temelli şekillendiğini düşündürmektedir. Benzer şekilde, maliye politikası araç ve süreçlerine erişim konusundaki düşük düzeyler, mali şeffaflık mekanizmalarının varlığının tek başına toplumsal bilince dönüşmediğini göstermektedir.

Bu çerçevede araştırma, Türkiye’de toplumsal mali bilincin üç temel özellik taşıdığını ortaya koymaktadır: (i) amaç ve sonuç odaklı farkındalık görece güçlüdür, (ii) araç bilgisi orta düzeydedir, (iii) süreç ve kurumsal yapı bilgisi zayıftır. Dolayısıyla mali bilinç, sistemin teknik ve hukuki altyapısından ziyade, bireylerin gündelik yaşamlarında gözlemledikleri çıktı ve etkiler üzerinden şekillenmektedir.

Mali bilincin güçlendirilmesi, demokratik katılımın ve mali yönetim kalitesinin artırılması açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, mali okuryazarlık eğitimlerinin yaygınlaştırılması, vatandaş bütçe belgelerinin daha görünür kılınması ve bütçe sürecine ilişkin bilgilendirme mekanizmalarının güçlendirilmesi, toplumsal mali bilincin daha dengeli ve bütüncül bir yapıya kavuşmasına katkı sağlayabilir. Toplumsal mali bilincin artırılması, hem kamu kaynaklarının etkin kullanımına yönelik denetim talebini güçlendirecek hem de demokratik hesap verebilirlik kültürünün kurumsallaşmasına katkı sağlayacaktır.

Araştırma bulguları, toplumsal mali bilincin özellikle süreç, kurumsal yapı ve hukuki çerçeve boyutlarında zayıf; buna karşılık amaç ve sonuç temelli alanlarda görece daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede mali bilincin dengeli ve bütüncül biçimde geliştirilmesi amacıyla aşağıdaki politika önerileri geliştirilebilir:

- Mali okuryazarlığın artırılması amacıyla ortaöğretim ve yükseköğretim müfredatlarına temel mali sistem, bütçe süreci ve kamu mali yönetimi konularının entegre edilmesi.
- Yetişkinlere yönelik çevrim içi ve yüz yüze mali okuryazarlık programlarının kamu kurumları ve üniversiteler iş birliğiyle yaygınlaştırılması.
- Kamu mali verilerinin tek merkezde toplandığı, kullanıcı dostu ve etkileşimli bir “Kamu Mali Bilgi Portalı” oluşturulması.

- Bütçe ve kamu harcama verilerinin infografik, kısa video ve dijital görselleştirme araçlarıyla desteklenerek erişilebilirliğinin artırılması.
- Sayıştay ve diğer denetim raporlarının vatandaş odaklı özet versiyonlarının hazırlanarak denetim süreçlerinin görünürlüğünün güçlendirilmesi.
- Katılımcı bütçeleme uygulamalarının özellikle yerel yönetimlerde yaygınlaştırılması ve vatandaşların bütçe önceliklerine ilişkin görüş bildirebilecekleri mekanizmaların geliştirilmesi.
- “Verginiz nereye gidiyor?” benzeri uygulamalar aracılığıyla vergi-kamu hizmeti ilişkisinin somut ve şeffaf biçimde ortaya konulması.
- 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile bütçe hakkına ilişkin temel bilgilerin kamuoyu bilgilendirme kampanyalarıyla daha görünür hâle getirilmesi.
- Maliye politikası süreçlerine ilişkin karar alma aşamalarının daha şeffaf biçimde kamuoyuna sunulması ve politika sonuçlarının düzenli performans raporlarıyla paylaşılması.

KAYNAKÇA

- Alabede, J. O., Ariffin, Z. Z., ve Idris, K. M. (2011). Individual taxpayers' attitude and compliance behaviour in Nigeria: The moderating role of financial condition and risk preference. *Journal of Accounting and Taxation*, 3(5), 91-104.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı* (4. baskı). Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Ar, Y. (2022). Bilinç. *TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları*. <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/bilinc> Erişim tarihi: 17.01.2026
- Arıman, Y. (2020). Ortaokul ve lise öğrencilerinin kamu harcaması bilinçlerinin tespiti ve geliştirilmesine yönelik bir deney. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(3), 925-938.
- Balcı, A. (2013). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler* (Genişletilmiş 10. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Bademci, V. (2011). Kuder-Richardson 20, Cronbach'ın alfası, Hoyt'un varyans analizi, genellenirlik kuramı ve ölçüm güvenilirliği üzerine bir çalışma. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 173-193.
- Barut, M. E., ve Türkal, H. (2024). Bütçe bilinci ve bütçe bilincinin artışında etkili olan faktörlere kuramsal bir bakış. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 7(4), 1051-1073. <https://doi.org/10.33712/mana.1517323>
- Beydemir, M. (2024). *Vatandaş odaklı bütçeleme yaklaşımı perspektifinden Türkiye'de vatandaşların bütçe bilinci analizi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bıyık, G. (2024). Kamu borçlanmasının ideolojik ve iktisadi dönüşümü: P-teorisi çerçevesinde bir değerlendirme. G. İşseveroğlu (Ed.), *Maliye alanında uluslararası derleme, araştırma ve çalışmalar*. Ankara: Serüven Yayınevi.
- Candan, E. (2012). Kamu mali yönetim ve kontrol sisteminin kurumsal aktörleri: İşlevsel ve yapısal bir analiz (I). *Denetim*, 2012(9).
- Çataloluk, C. (2009). Kamu borçlanması, gerçekleşme biçimi ve makro ekonomik etkileri (teorik bir yaklaşım, Türkiye örneği). *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 240-258.
- Demir, İ. C. (2008). *Vergi ahlakı ve belirleyenleri: Ege bölgesi örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Düzen, N. E. (2006). *Duygu-durumlarda yönelmişliğin ikili yapısı: Bilinç oluşumunda bilişsel işlemler ve duygusal izlemler etkileşimi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdal, N. (2024). *Türkiye'de mali kültürü belirleyen faktörler: Ampirik bir çalışma* (Yayımlanmamış doktora tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- George, D., ve Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference, 14.0 update* (7th ed.). Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Güngör Göksu, G. (2020). Vatandaş Bütçe Bilinci ve Bütçe Bilincinin Artışında Etkili Olan Faktörlerin Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 66, 126-146. <https://izlik.org/JA24SW35FN>
- Karaca, C. (2021). *Kamu maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS ve AMOS uygulamalı istatistiksel analizler* (1. baskı). Nobel Yayınevi.
- Kılıç, S. (2013). Örneklem Yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, Volume: 3, Number: 1, 2013.
- Kırcaali, İ. G. (1999). Ölçme (ss. 13-22). İçinde A. A. Bir (Ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (No. 1081/601). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kösemihal, N. Ş. (2014). Toplumsal çevre ve konut ilişkileri. *İstanbul University Journal of Sociology*, 2(21-22), 175-184. <https://izlik.org/JA36PJ94UA>
- Ömürbek, N., Çiçek, H. G., ve Çiçek, S. (2007). Vergi bilinci üzerine bir inceleme: Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan anketin bulguları. *Maliye Dergisi*, (153).
- Özbek, H., Keskin, S. (2007) "Standart sapma mı yoksa standart hata mı", *Van Tıp Dergisi*, 14 (2) pp. 64-67.
- Sandalcı, U., ve Sandalcı, İ. (2020). *Tarihsel perspektifte vergiye karşı tepkiler ve vergi isyanları*. Legal Yayıncılık.
- Sandalcı, U., ve Sandalcı, İ. (2025). Kamu mali yönetiminde etkinlik algısı: Alan araştırmasına dayalı nicel bulgular. M. Mete ve L. Zor (Eds.), *Sosyal, beşerî ve idari bilimler alanında araştırmalar ve değerlendirmeler*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Saunders, M., Lewis, P., ve Thornhill, A. (2000). *Research methods for business students* (2nd ed.). Prentice Hall.
- Saygın, Ö. (2018). *Vergi Uyumunu ve Vergi İdaresinin Vergi Uyumuna Etkisi*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Savitri, E., ve Musfiady. (2015). The effect of taxpayer awareness, tax socialization, tax penalties, compliance cost at taxpayer compliance with service quality as mediating variable. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 219, 682-687.
- Tarım, N., ve Tuncer, G. (2022). Akıllı maliye politikası ve Türkiye değerlendirmesi. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 5(1), 33-53.
- Tavşancıl, E. (2010). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi* (4. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- T.C. Resmî Gazete. (2003, 24 Aralık). *Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (Kanun No: 5018)*. Resmî Gazete (Sayı: 25326). (Düstur, 5. tertip, cilt 42).
- Temel, R. (2022). Maliye Yazıları-2: Mali bilinç/lenme ve birey. *Dost Mahfili*. <https://dostmahfili.com/maliye-yazilari-2-mali-bilinc-lenme-ve-birey/>, Erişim tarihi 7 Ocak 2026

- Teyyare, E., ve Kumbaşı, E. (2016). Vergi bilinci ve vergi ahlakının gelişmesinde maliye bölümü eğitiminin rolü. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), 1-29.
- Tülüce, H. A. (2023). Zihin felsefesi bağlamında ruh kavramının bilinç kavramına dönüşümü. *Mütefekkir*, 10(20), 325-344. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1405261>
- Yazıcı, B. (2018). Merkezi eğilim ve değişkenlik ölçüleri. In E. Ağaoglu ve M. Atlas (Eds.), *İstatistik I*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2608; Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1576.

FINANSAL GELİŞME VE BİLEŞENLERİNİN VERGİ GELİRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BİR İNCELEME

“

”

Murat ALBAYRAK¹

Oğuzhan BOZATLI²

¹ Dr. Öğr. Üyesi Murat ALBAYRAK

Çukurova Üniversitesi İİBF, Maliye, Mali İktisat, albayrakm@cu.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan BOZATLI

Çukurova Üniversitesi İİBF, Maliye, Maliye Teorisi, obozatli@cu.edu.tr

1. Giriş

Son yıllarda küreselleşme olgusunun ivme kazanmasıyla birlikte, uluslararası düzeydeki ekonomik etkileşimler yeni bir boyuta taşınmıştır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren hızlanan bu süreç, finansal piyasalardaki deregülasyon uygulamalarını beraberinde getirerek sermaye hareketliliğinin önündeki engellerin kademeli olarak kaldırılmasına zemin hazırlamıştır. Bu serbestleşme dalgası, küresel finansal işlem hacimlerini genişletmekle kalmamış, aynı zamanda piyasalar arasındaki entegrasyonu da derinleştirmiştir. Söz konusu dönüşümün bir sonucu olarak finansal gelişme gerek finansal piyasalar gerekse reel sektör üzerindeki dönüştürücü gücü ve ekonomik kalkınmadaki kritik rolü nedeniyle iktisadi literatürde merkezi bir konuma yerleşmiştir (Yıldırım ve Karadeniz, 2023, s.32).

Teorik düzlemde finansal piyasalar, fon arz ve talebi arasında aracılık ederek kaynakların en verimli yatırım projelerine tahsis edilmesini sağlayan temel mekanizmalardır (Bayar vd., 2017, s. 52). Finansal gelişme ise, en genel tanımıyla, atıl tasarrufların mobilize edilerek verimli yatırım alanlarına kanalize edilmesi, sermaye tahsisinin etkinleştirilmesi, yatırımların denetimi, riskin rasyonel bir biçimde dağıtılması ve ticari işlemlerin kolaylaştırılması süreçlerindeki niteliksel iyileşmeleri kapsamaktadır (Oğul, 2022, s. 968). Bu olgu, bir ülkenin finansal mimarisinin derinlik, verimlilik ve istikrar boyutlarında kat ettiği mesafeyi temsil ederken, ekonomik aktörlerin fonlara erişim kapasitesindeki artışı da ifade etmektedir (Omodero ve Iyoha, 2021, s.2). Finansal gelişme olgusu, temelde beş kritik fonksiyonun niteliksel olarak ileri bir seviyeye taşınmasını ifade etmektedir. Bu fonksiyonlar potansiyel yatırım alanları hakkında nitelikli bilgi sağlayarak sermaye dağılımını optimize etmek, yatırım sonrası süreçlerde birey ve firmaların etkin bir şekilde izlenmesini sağlamak, finansal risklerin yönetimini ve çeşitlendirilmesini kolaylaştırmak, atıl tasarrufları bir araya getirerek piyasaya sürmek ve son olarak mal ile hizmet değişimindeki engelleri kaldırarak finansal araçların dolaşımını hızlandırmaktır (Karaş, 2023, s.135).

Literatürde finansal gelişme, birçok temel makroekonomik değişken ile doğrudan ya da dolaylı etkileşim içinde olan merkezi bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Finansal gelişmenin ülke ekonomileri üzerindeki belirleyici rolünü literatürde ilk kez sistemleştiren isimlerden biri olan Schumpeter, 1911 tarihli öncü çalışmasında finansal araçların sunduğu hizmetlerin teknolojik inovasyon ve iktisadi kalkınma için vazgeçilmez olduğunu ileri sürmüştür. Schumpeter'e göre finansal sistem, sermayeyi yenilikçi girişimlere kanalize ederek ekonomik büyümenin motoru işlevini gören temel bir mekanizmadır (Şeyranlıoğlu, 2023, s. 88). Bu kapsamda finansal gelişme, ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde tetikleyici bir rol üstlenirken gelir dağılımı adaleti, yoksulluğun azaltılması ve yolsuzlukla mücadele gibi sosyo-ekonomik süreçlerde de belirleyici bir parametre niteliği taşımaktadır.

Özellikle kamu maliyesi perspektifinden bakıldığında, finansal sistemdeki bu niteliksel ve niceliksel dönüşümlerin vergi gelirleri ve vergi uyumu üzerinde de kayda değer yansımaları bulunmaktadır (Karaş ve Saygılı, 2024, s.41).

Vergi gelirleri, kamu yatırımlarının finansmanı, temel sosyal hizmetlerin sürdürülebilirliği ve bütçe yönetimi açısından vazgeçilmez bir mali kaynaktır (Nnyanzi vd., 2018, s. 92). Devletin ekonomik ve sosyal sorumluluklarını yerine getirebilmesi için gerekli olan bu kaynaklar, mali disiplinin sağlanmasında ve kamu borçlanma ihtiyacının minimize edilmesinde stratejik bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda vergilendirme olgusu, başlı başına nihai bir amaç olmaktan ziyade etkin işleyen bir devlet aygıtının temel bileşeni olarak toplumsal refahı maksimize etmeye hizmet eden stratejik bir araçtır (Ebi, 2018, s. 94; Yurdadoğ vd. s. 486).

Vergi gelirlerinde gözlenen oynaklık, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerdeki politika yapıcılar için temel bir makroekonomik endişe kaynağıdır. Nitekim gelir akışındaki bu belirsizlik, kamu harcamalarında öngörülebilirliğin yitirilmesine, stratejik kamu yatırımlarının aksamasına ve nihayetinde yatırım hacminin daralmasına sebebiyet verebilmektedir. Söz konusu mali istikrarsızlıkların toplam etkisi ise sürdürülebilir ekonomik büyüme performansı üzerinde engelleyici bir bariyer oluşturmaktadır (Gnangnon, 2022a, s. 19). Vergi tahsilat süreçlerinin etkinleştirilmesi ve vergi mevzuatına uyumun tam olarak sağlanması, gelişmişlik düzeyinden bağımsız olarak tüm ekonomiler için temel bir zorluk teşkil etmektedir. Bu bağlamda, kamu gelirlerinin sürdürülebilir bir şekilde artırılması, politika yapıcıların gündemindeki öncelikli ve kritik meselelerden biridir. Karar vericiler, vergi gelirlerinin makroekonomik ve yapısal belirleyicilerini analiz ederek, bu parametreler üzerinden gelir artışını sağlayacak doğrudan müdahale araçlarını devreye alabilmektedir (Oz-Yalaman, 2019, s. 107-108). Vergi gelirlerinin seyrini önceden kestirebilmek ve bu süreçte rol oynayan başlıca faktörleri tanımlamak, günümüz ekonomi yönetimi için vazgeçilmez bir gereklilik haline gelmiştir. Politika yapıcıların maliye politikalarını daha tutarlı ve verimli bir düzlemde kurgulayabilmeleri, büyük ölçüde vergi gelirlerinin dinamiklerini doğru analiz etmelerine bağlıdır. Bu durum, kamu maliyesinde sürdürülebilirliğin sağlanması ve ekonomik istikrarın korunması açısından stratejik bir zorunluluk arz etmektedir (Bayar ve Karamelikli, s. 31).

Kamu harcamalarının temel finansman kaynağı olan vergi gelirleri; ekonomik, sosyal, siyasal ve kurumsal pek çok değişkenin etkileşimiyle şekillenen çok boyutlu bir yapı arz etmektedir. Literatürde vergi gelirlerinin başlıca belirleyicileri arasında; ekonomik büyüme performansı, kişi başına düşen gelir düzeyi, enflasyonist baskılar, dışa açıklık derecesi ve sektörel kompozisyon (tarım, sanayi ve hizmetler) gibi makroekonomik parametrelerin yanı sıra; kayıt dışı ekonomi, yolsuzluk, siyasal istikrar ve küreselleşme gibi yapısal ve kurumsal faktörler de yer almaktadır. Bu geleneksel belirleyicilere ek olarak

son yıllarda, finansal gelişme düzeyinin de vergi gelirleri üzerinde belirleyici bir rol üstlendiği yönündeki çalışmalar ivme kazanmıştır (Efeoğlu, 2021, s. 313). Nitekim finansal gelişme ve makroekonomik yapıdaki dönüşümler, bütçe gelirlerinin hacmini ve vergilendirme süreçlerinin etkinliğini doğrudan şekillendirmektedir. Bu yapısal bağımlılık nedeniyle, vergi gelirleri ile finansal göstergeler arasında sürekli gelişen ve dinamik bir korelasyon söz konusudur. Söz konusu etkileşim, maliye politikalarının başarısı açısından finansal dinamiklerin izlenmesini temel bir referans noktası haline getirmektedir (Kaya ve Barut, 2021, s. 144).

Finansal sistemin vergi performansı üzerindeki belirleyici rolü, tesadüfi bir etkileşimden ziyade teorik temelleri olan doğrudan ve dolaylı bağlantılara dayanmaktadır. Dolaylı kanal, ekonomik büyüme aracılığıyla işlerlik kazanmakta olup literatürdeki üç temel hipoteze dayanmaktadır: İlki, arz odaklı hipotez olup finansal gelişmenin etkin kaynak tahsisi, sermaye birikimi ve teknolojik yayılım vasıtasıyla uzun vadeli ekonomik büyümeyi tetiklediğini ima etmektedir. İkinci olan talep odaklı hipotez ise ekonomik genişlemenin finansal hizmetlere olan talebi artırarak finansal gelişmeye öncülük ettiğini ileri sürmektedir. Üçüncü olarak, geri bildirim hipotezi, bu iki olgu arasında karşılıklı ve tamamlayıcı bir etkileşimin bulunduğunu vurgulamaktadır. Bu etkileşimin sektörel yansımaları ise imalat ve dış ticaret kanalıyla somutlaşmaktadır. İmalat sektörünün toplam çıktıdaki payının artması ölçek ekonomileri ve verimlilik artışları sağlayarak vergi performansını güçlendirmektedir. Özellikle finansal gelişmenin ihracat çeşitliliğini desteklemesi, vergi matrahını genişleten kritik bir unsurdur. Ancak, dışa açıklığın vergi gelirleri üzerindeki nihai etkisi, tarifeler ve esneklikler gibi parametrelere bağlı olarak ampirik bir mesele niteliği taşımaktadır. Öte yandan, finansal gelişmenin vergi gelirleri üzerinde doğrudan yansımaları da mevcuttur. İlk olarak, finansal gelişme ile ivme kazanan ekonomik faaliyetler vergi matrahını genişletmektedir. İkinci olarak, artan refah düzeyi ile birlikte mal ve hizmet talebinin yükselmesi, yatırımları teşvik ederek gelir vergisi tabanını güçlendirmektedir. Üçüncüsü, finansal gelişme, kayıt dışı ekonominin daralmasına zemin hazırlayarak vergi kayıplarını minimize etmektedir. Finansal gelişme, resmi sektörde faaliyet gösteren aktörlerin borçlanma maliyetlerini düşürerek, kayıtlı ekonomide yer almanın marjinal faydasını artırmakta ve böylece kayıt dışı sektörün cazibesini azaltmaktadır. Buna göre, finansal sistemin derinleşmesiyle birlikte sermayeye erişimin kolaylaşması, işletmeleri kayıtlı sistemin sunduğu avantajlardan yararlanmaya teşvik ederek kayıt dışı ekonominin daralmasına ve dolaylı olarak vergi matrahının korunmasına hizmet etmektedir. Son olarak finansal sistemin gelişmişlik düzeyi, denetim mekanizmalarını ve vergi tahsilat süreçlerini şeffaflaştırarak kamu gelirlerini doğrudan artırmaktadır (Nnyanzi vd., 2018, s.93; Pata ve Ela, 2020, s. 172-175; Akçay vd., 2016, s. 103-104; Gnganon, 2019, s. 4-9; Bayar vd., 2017, s. 53; Ajide

ve Bankefa, 2017, s. 16; Ebi, 2018, s.94-95; Serin ve Demir, 2025, s.60-61).

İktisadi literatürde, ekonomik büyüme ile finansal sistem arasındaki etkileşimi inceleyen kapsamlı bir birikim bulunmasına rağmen finansal gelişmişliğin vergi gelirlerini mobilize etme kapasitesi üzerindeki etkilerine dair ampirik kanıtlar oldukça sınırlıdır. Gerek Türkiye gerekse de diğer örneklerde finansal gelişmenin vergi gelirlerini pozitif etkilediği noktasında bir uzlaşma söz konusudur. Bununla birlikte Türkiye özelinde yürütülen çalışmalarda finansal gelişme spesifik, genel veya dar vektörler vasıtasıyla ele alındığı için elde edilen sonuçlar kapsamlı bir akış açısı sunmamaktadır. Buna göre, bu çalışmada finansal gelişme ve bileşenleri olan finansal kurumlar ve finansal piyasaların vergi kapasitesi üzerindeki etkisinin farklılaşarak farklılaşmadığı araştırılmaktadır. Bu kapsamda Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından hazırlanan finansal gelişmişlik endeksi kullanılmaktadır. Bu endeks, ülkelerin finansal kurumlarını ve piyasalarını derinlik, erişim ve verimlilik boyutlarında değerlendiren kapsamlı bir göstergedir. Dolayısıyla finansal gelişmenin vergi geliri üzerindeki bileşimsel etkisini açığa çıkarmaya olanak sağlamaktadır. Ampirik literatürdeki bu boşluktan hareketle çalışmamız, finansal gelişme ve kompozisyonunun vergilendirme performansı üzerindeki belirleyici rolünü analiz ederek Türkiye özelindeki literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın yapısal kurgusu ve izlediği akış şu şekildedir: Giriş bölümünde, finansal gelişme ile vergi gelirleri arasındaki etkileşimin doğrudan ve dolaylı kanallarını açıklayan teorik altyapı sunulmuştur. Ardından, konuya ilişkin güncel ampirik literatür sistematik bir şekilde incelenmektedir. Çalışmanın uygulama kısmında ise kurulan model, tercih edilen ekonometrik metodoloji ve analiz neticesinde elde edilen ampirik bulgular ayrıntılı olarak raporlanmaktadır. Çalışma, elde edilen sonuçların tartışıldığı ve bu bulgular çerçevesinde geliştirilen politika önerilerinin yer aldığı sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

2. Literatür İncelemesi

Çalışmanın bu bölümünde finansal gelişme ve vergi gelirleri ilişkisi ampirik literatür bağlamında ele alınmaktadır. Buna göre, Tablo 1'de finansal gelişmenin vergi gelirleri üzerindeki etkisini araştıran ulusal ve uluslararası ampirik literatürün bulguları özetlenmektedir.

Tablo 1. Ampirik Literatür Özeti

Yazarlar	Örneklem	Yöntem	Sonuç
Akçay (2016)	Türkiye 2006-2014	Granger Nedensellik	Finansal Gelişme Vergi Gelirleri
Bayar vd. (2017)	OECD 2001-2016	Panel Veri	Finansal Gelişme (?)
Bayar ve Karamelikli (2017)	Türkiye 2006M1-2016M1	NARDL	Finansal Gelişme (+)
Nnyanzi vd. (2018)	Batı Afrika Ülkeleri 1990-2014	GMM	Finansal Gelişme (+) Finansal Kurumlar (+) Finansal Piyasalar (+)
Pata ve Ela (2020)	Türkiye 1965-2017	Fourier- Shin	Finansal Gelişme (+)
Loganathan vd. (2020)	Malezya 1970-2017	ARDL	Finansal Gelişme (+)
Topuz (2021)	21 Ülke 1990-2017	Panel Veri	Finansal Gelişme (+)
Sağdıç ve Yıldız (2021)	Türkiye 1986-2018	ARDL	Finansal Gelişme (+)
Efeoğlu (2021)	22 Geçiş Ekonomisi 2004-2018	Panel Veri	Finansal Gelişme (+)
Kaya ve Barut (2021)	Türkiye 1965-2018	Bayer- Hanck	Finansal Gelişme (+)
Oğul (2022)	Türkiye 1980-2019	ARDL	Finansal Gelişme (+)
Gnangnon (2022b)	104 Gelişmekte Olan Ülke 1980-2014	GMM	Finansal Gelişme (+)
Karaş (2023)	G-7 1980-2019	Panel Nedensellik	Finansal Gelişme → Vergi Gelirleri
Serin ve Demir (2023)	AB 1995-2021	Panel Veri	Finansal Gelişme (+)
Şeyranlıoğlu (2023)	Türkiye 1965-2021	Fourier- Shin	Finansal Gelişme (+)
Lompo (2024)	46 Gelişmekte Olan Ülke 1995-2017	Panel Veri	Finansal Gelişme (+) Finansal Kurumlar (+) Finansal Piyasalar (+)
Kamasa (2025)	Gana 1980-2021	ARDL	Finansal Gelişme (+)

Not: + ve – işaretleri sırasıyla pozitif ve negatif etkiyi ifade etmekteyken → işareti nedensel ilişkiyi ima etmektedir. ? ise istatistiksel olarak anlamsız etkiyi işaret etmektedir.

Tablo 1'deki ampirik araştırma bulgularına göre, finansal gelişmenin vergi gelirlerini pozitif etkilediğine yönelik bir uzlaşma söz konusudur. Bu durum gerek Türkiye gerekse de diğer örnekler için geçerlidir. Bununla birlikte bazı çalışmalar finansal gelişmenin kompozisyonunu dikkate almışlardır. Örneğin Nnyanzi vd. (2018) ve Lompo (2024) finansal kurumlar ve finansal piyasaların vergi gelirlerini pozitif etkilediğini ortaya koyarak mevcut literatüre önemli bir katkı sağlamışlardır. Ancak Türkiye için yürütülen çalışmalarda finansal gelişmenin vekili olarak banka kredileri, hisse senedi piyasası ve finansal gelişme endeksi kullanılmıştır. Bu göstergeler finansal gelişmeyi temsil etme yeteneğine sahip olsa da kapsamlı bir görünüm sağlamamaktadır. Bu doğrultuda bu çalışma, Türkiye'de finansal gelişme endeksi ve bileşenlerin vergi kapasitesi üzerindeki etkisini ortaya koyarak mevcut literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

3. Metodoloji

Bu çalışmada, 1980-2020 dönemi yıllık verilerini kullanarak Türkiye'de finansal gelişmenin ve kompozisyonunun vergi gelirleri üzerindeki etkisinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Finansal gelişme ve kompozisyonuna ilişkin IMF tarafından yayınlanan istatistikler belirtilen dönem için mevcut olduğundan analiz süreci bu dönemle sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda, çalışmada kullanılan veri kaynaklarına ilişkin bilgiler ve tahmin edilecek ekonometrik modeller sırasıyla Tablo 2'de ve denklik (1-4)'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Veri Kaynakları

Değişkenler	Kısaltma	Birim	Kaynak
Vergi Gelirleri	TAX	%GSYİH	OECD
Finansal Gelişme	FD	Endeks	IMF
Finansal Piyasalar	FM	Endeks	IMF
Finansal Kurumlar	FI	Endeks	IMF

$$\ln TAX_t = \beta_0 + \beta_1 \ln FD_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\ln TAX_t = \beta_0 + \beta_1 \ln FM_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\ln TAX_t = \beta_0 + \beta_1 \ln FI_t + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\ln TAX_t = \beta_0 + \beta_1 \ln FM_t + \beta_2 FI_t + \varepsilon_t \quad (4)$$

Denklik (1-4)'de bağımlı değişken vergi gelirleridir. İlgili modellerde finansal gelişme, finansal piyasalar ve finansal kurumların etkisi ayrı ayrı sınanmaktadır. Böylelikle finansal gelişme ve kompozisyonunun vergi gelirlerini nasıl etkilediğinin ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Denkliklerde yer alan β_0 ve ε_t ifadeleri sırasıyla sabit ve hata terimini ifade etmektedir. "ln" ifadesi ise serilere logaritmik dönüşüm uygulandığını ima etmektedir.

Ampirik araştırma sürecinde üç aşamadan oluşan zaman serisi teknikleri kullanılmaktadır. İlk aşamada, ele alınan serilerin birim kök özellikleri incelenmektedir. Zira ekonometrik analizlerde, öncelikle birim kök testi yapılması hayati önem taşır. Bu bağlamda, serilerin birim kök özellikleri ADF (Dickey ve Fuller, 1979) yöntemiyle araştırılmaktadır. Bununla birlikte, geleneksel birim kök testlerinin yapısal kırılmaların varlığında yanıltıcı sonuçlar verdiği iyi bilinmektedir. Bu sorunun üstesinden gelmek için, Perron (1989)'un yaklaşımı takip edilerek kırılmalı ADF birim kök testiyle serilerin birim kök özellikleri incelenmektedir. Ampirik analiz kısmının ikinci aşamasında ele alınan modeller kapsamındaki eşbütünleşme ilişkisi McNown vd. (2018) tarafından geliştirilen Bootstrap ARDL yöntemiyle araştırılmaktadır. Ampirik çalışmalarda sağladığı esneklik nedeniyle araştırmacılar sıklıkla Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL modelini kullanmaktadırlar. Bununla birlikte, Pesaran vd. (2001) tarafından vurgulandığı üzere ampirik incelemelerin çoğunda bağımlı değişkenin I(1) olması ve t sınırı testinin geçerli olması gerekliliği göz ardı edilmektedir. Dolayısıyla dejener vakalar ortaya çıkmakta ve güvenilir olmayan sonuçlar elde edilmektedir (Sam vd. 2019). Bu nedenle, yukarıda belirtilen sorunların üstesinden gelmek için McNown vd. (2018) genel F-testi ve t-testine ek olarak bağımsız değişkenler için F-testini önermişlerdir. Buna göre, eşbütünleşme ilişkisinin geçerli olabilmesi için üç testin de bootstrap yöntemiyle hesaplanan kritik değerlerden büyük olması gerekmektedir. Analiz sürecinin son aşamasında uzun dönem katsayılar ARDL'nin yanı sıra FMOLS (Phillips and Hansen, 1990) ve DOLS (Stock and Watson, 1993) yöntemleriyle de tahmin edilmektedir.

4. Ampirik Sonuçlar

Ampiri analiz sürecinin ilk aşamasında serilerin birim kök özellikleri araştırılarak bulgular Tablo 3'de raporlanmıştır.

Tablo 3. Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF		Kırılmalı ADF	
	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
TAX	-1.120 (0.698)	-5.126* (0.000)	-3.373 (0.458)	-6.851* (0.000)
FD	-2.129 (0.234)	-6.264* (0.000)	-4.122 (0.119)	-6.928* (0.000)
FM	-5.042* (0.000)	-	-9.660* (0.000)	-
FI	-0.590 (0.860)	-3.101** (0.035)	-5.003* (0.000)	-

Not: * ve ** ifadeleri temel hipotezin sırasıyla %1 ve %5 önem düzeyinde reddedildiğini göstermektedir. Parantez içinde olasılık değerleri yer almaktadır.

Tablo 3’de yer alan ADF test sonuçlarına göre, finansal piyasalar serisinin düzeyde diğer serilerin ise birinci farkında durağan olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte yapısal kırılma altında ADF test prosedürü yürütüldüğünde, vergi gelirleri ve finansal gelişme serileri birinci farkında durağanken finansal piyasalar ve finansal kurumlar serileri düzeyde değerlerinde durağandır. Bu sonuçlara göre, seriler farklı entegrasyon derecelerine sahiptir. Bu kapsamda, öngörülen modeller kapsamında eşbütünleşme ilişkilerini araştırmak için Bootstrap ARDL (McNown vd. 2018) sınamaları gerçekleştirilerek bulguları Tablo 4’de raporlanmıştır.

Tablo 4. Eşbütünleşme Sonuçları

Panel A. Bootstrap ARDL					
Modeller	F- <i>genel</i>	t- <i>bağımlı</i>	F- <i>bağımsız</i>	Karar	
Model 1 (FD)	6.243** (4.793)	-3.398** (-2.709)	8.505** (6.128)	✓	
Model 2 (FM)	15.858* (10.399)	-5.560* (-4.338)	29.380* (14.316)	✓	
Model 3 (FI)	1.814 (2.773)	0.831 (-1.493)	3.459 (3.179)	x	
Model 4 (FM-FI)	10.926* (8.521)	-4.888* (-4.357)	14.310* (7.839)	✓	
Panel B. Teşhis Testleri					
Modeller	Ramsey	LM	HET	NORM	Cusum ve CusumSq
Model 1 (FD)	3.047 [0.091]	0.409 [0.667]	1.977 [0.091]	7.816 [0.020]	İstikrarlı İstikrarlı
Model 2 (FM)	2.117 [0.155]	0.044 [0.956]	1.192 [0.334]	2.275 [0.320]	İstikrarlı İstikrarsız
Model 3 (FI)	-	-	-	-	-
Model 4 (FM-FI)	1.947 [0.173]	0.053 [0.947]	1.608 [0.178]	1.870 [0.392]	İstikrarlı İstikrarsız

Not: * ve ** ifadeleri eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ima eden temel hipotezin sırasıyla %1 ve %5 önem düzeyinde reddedildiğini göstermektedir. Parantez içinde 1000 bootstrap kullanılarak hesaplanan kritik değerler yer almaktadır. Köşeli parantezde içinde ise teşhis testlerine ilişkin olasılık değerleri yer almaktadır.

Tablo 4’de yer alan Bootstrap ARDL sonuçlarına göre, Model 3 dışında kalan tüm modellerde eşbütünleşme ilişkisi geçerlidir. Eşbütünleşme ilişkisinin geçerli olduğu modellerde otokorelasyon, değişen varyans ve normal dağılmama problemleri bulunmamakla birlikte fonksiyonel form anlamlıdır. Bununla birlikte Model 2 ve Model 4’de parametre güvenilirliğini ima eden CusumSQ testleri istikrarsızlığa işaret etmektedir. Buna göre uzun dönem tahminler yapılırken ARDL’nin yanı

sıra FMOLS ve DOLS yöntemlerine de başvurularak bu sorun ele alınmıştır. Uzun dönem tahmin sonuçları Tablo 5’de raporlanmıştır.

Tablo 5. Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 4
FD	0.576* (ARDL) 0.602* (FMOLS) 0.638* (DOLS)		
FM		0.383* (ARDL) 0.328* (FMOLS) 0.356* (DOLS)	0.379* (ARDL) 0.308* (FMOLS) 0.330* (DOLS)
FI			0.014 (ARDL) 0.105** (FMOLS) 0.086*** (DOLS)

Not: **, ** ve *** ifadeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 5’de yer alan sonuçlara göre, finansal gelişme vergi gelirlerini pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Buna göre, finansal gelişmedeki %1’lik artış vergi gelirlerini ortalama olarak %0.605 arttırmaktadır. Böylesi bir sonuç Türkiye özelinde (Bayar ve Karamelikli, 2017; Pata ve Ela, 2020; Sağdıç ve Yıldız, 2021; Kaya ve Barut, 2021; Oğul, 2022; Şeyranlıoğlu, 2023) ve diğer örneklerde (Efeoğlu, 2021; Gngannon, 2022b; Serin ve Demir, 2023; Kamasa, 2025) yürütülen ampirik çalışma bulgularıyla uyumluluk göstermektedir Model 2 ve Model 4 tahmin sonuçlarına göre ise finansal gelişmenin bileşeni olan finansal piyasalardaki gelişim vergi gelirlerini arttırıcı bir etkiye sahiptir. Model 2 katsayıları göz önüne alındığında finansal piyasalardaki %1’lik artış vergi gelirlerini ortalama olarak %0.355 arttırmaktadır. Model 4 tahmin katsayıları dikkate alındığında ise finansal piyasaların esneklik katsayısı ortalama olarak %0.339’dur. Son olarak finansal kurumlar değişkeni ARDL yöntemine göre istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip değilken FMOLS ve DOLS tahmincileri ilgili değişkenin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkisini desteklemektedir. Buna göre finansal kurumlardaki %1’lik artış vergi gelirlerini %0.095 arttırmaktadır. Elde edilen bu sonuçlar, finansal gelişme ve kompozisyonun vergi kapasitesinin önemli bir belirleyicisi olduğunu ima etmektedir. Bu kapsamda elde edilen bu sonuç, finansal gelişme ve kompozisyonun önemine vurgu yapan Nnyanzi vd. (2018) ve Lompo (2024)’nın bulgularıyla örtüşmektedir.

5. Sonuç ve Politika Önerileri

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisi özelinde 1980-2020 dönemini kapsayan verilerle finansal gelişme ve bileşenlerinin vergi gelirleri üzerindeki etkisi Bootstrap ARDL, FMOLS ve DOLS yöntemleriyle analiz edilmiştir. Elde edilen ampirik bulgular, çalışmanın giriş bölümünde ortaya koyulan, finansal sistemin vergi performansı üzerindeki belirleyici rolünün doğrudan ve dolaylı bağlantılara dayandığına dair teorik beklentilerle büyük ölçüde örtüşmektedir.

Analiz sonuçlarına göre, Türkiye’de finansal gelişme vergi gelirlerini pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Finansal gelişmedeki %1’lik bir artış, vergi gelirlerini ortalama olarak %0,605 oranında artırmaktadır. Bu durum, finansal gelişmenin vergi matrahını genişletme ve vergi gayretini artırma potansiyeline sahip olduğunu ve vergi kapasitesinin önemli bir belirleyicisi olduğunu doğrulamaktadır.

Finansal sistemin alt bileşenleri incelendiğinde, finansal piyasaların vergi gelirleri üzerinde arttırıcı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Finansal piyasalardaki %1’lik iyileşme, vergi gelirlerini yaklaşık %0,35 bandında arttırmaktadır. Bu bulgu, sermaye piyasalarının derinleşmesinin ekonomik faaliyetlerin izlenebilirliğini artırarak vergi kapasitesine katkı sağladığını göstermektedir. Finansal kurumlar değişkeni ise FMOLS ve DOLS tahmincilerine göre pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir; buna göre finansal kurumlardaki %1’lik artış vergi gelirlerini %0,095 arttırmaktadır. Bu sonuç, finansal kurumların borçlanma maliyetlerini düşürerek işletmeleri kayıtlı sektöre çekmesi ve vergi matrahını koruması yönündeki teorik argümanı desteklemektedir.

Elde edilen bulgular ışığında, Türkiye’de vergi gelirleri performansını arttırmak amacıyla geliştirilen politika önerileri aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:

- Finansal piyasaların vergi gelirleri üzerindeki pozitif etkisi nedeniyle sermaye piyasaları derinleştirilmeli ve finansal araç çeşitliliği teşvik edilerek ekonomik işlemlerin kayıtlı sistem üzerinden izlenebilirliği artırılmalıdır.

- Finansal kurumlar aracılığıyla borçlanma maliyetlerinin düşürülmesi, firmaların kayıt dışı alandan resmi sektöre geçişini hızlandıracığı için işletmelerin finansmana erişimi desteklenerek vergi uyum maliyetleri azaltılmalıdır.

- Dijital ödeme sistemlerinin yaygınlaştırılması ve finansal kurumlar ile vergi idaresi arasındaki veri entegrasyonunun güçlendirilmesi, denetim mekanizmalarını şeffaflaştırarak vergi tahsilat etkinliğini doğrudan yükseltecektir.

· Bireylerin ve işletmelerin finansal sisteme katılımını artıracak finansal okuryazarlık çalışmalarıyla kayıtlı ekonomiye geçiş desteklenmeli, böylece vergi tabanı sürdürülebilir şekilde genişletilmelidir.

Bu çalışmanın en önemli sınırlılığı vergi gelirlerinin veya kapasitesinin diğer belirleyicilerini ihmal etmesidir. Gelecek çalışmaların finansal gelişme ve vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi araştırırken vergi gelirlerinin diğer belirleyicilerini de dikkate alması önerilmektedir. Bununla birlikte gelecek çalışmalarda, finansal gelişmenin vergi gelirleri üzerindeki etkisinin doğrudan ve dolaylı vergi kalemleri bazında ayrıştırılarak incelenmesi ve kurumsal kalitenin bu ilişkideki düzenleyici rolünün analiz edilmesi literatüre derinlik kazandıracaktır.

Kaynakça

- Ajide, F. M., & Bankefa, O. I. (2017). Does financial system influence tax revenue? The case of Nigeria. *African Journal of Economic Review*, 5(3), 15-33.
- Akçay, S., Sağbaş, İ., & Demirtaş, G. (2016). Financial Development and Tax Revenue Nexus in Turkey. *Journal of Economics*, 4(1), 103-108.
- Bayar, Y., & Karamelikli, H. (2017). Financial development and tax revenues in Turkey: A non-linear cointegration analysis. *The European Journal of Applied Economics*, 14(2), 31-42.
- Bayar, Y., Şaşmaz, M. Ü., & Öztürk, Ö. F. (2017). Financial development and tax revenues: evidence from OECD countries. *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal*, 12, 51-63.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a), 427-431.
- Ebi, B. O. (2018). Financial sector development and tax revenue in Nigeria. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 6(6), 93-109.
- Efeoğlu, R. (2021). Finansal gelişmenin vergi gelirleri üzerine etkisi: Geçiş ekonomileri örneği. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(02), 312-325.
- Gnangnon, S. K. (2019). Financial development and tax revenue in developing countries: Investigating the international trade and economic growth channels. *EconStor Preprints 206628*, ZBW – Leibniz Information Centre for Economics.
- Gnangnon, S. K. (2022a). Tax revenue instability and tax revenue in developed and developing countries. *Applied Economic Analysis*, 30(88), 18-37.
- Gnangnon, S. K. (2022b). Financial development and tax revenue in developing countries: investigating the international trade channel. *SN Business & Economics*, 2, 1.
- Kamasa, K., Korsah, E., Bonuedi, I., & Forson, P. (2025). Financial development as a catalyst for tax revenue generation in Ghana: exploring the channels. *Scientific African*, 28, e02715.
- Karaş, G. (2023). Finansal Gelişmenin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: G7 Ülkeleri Örneği. *Mali Çözüm Dergisi*, 32, 131-154.
- Karaş, G., & Saygılı, H. B. (2024). Vergi yapısının finansal gelişme üzerindeki etkisinin incelenmesi: Türkiye örneği. *Aizanoi Academia - İktisat, İşletme ve Siyasal Çalışmalar Dergisi*, 2(1), 40-53.
- Kaya, E., & Barut, A. (2021). Finansal ve ekonomik faktörlerin vergi gelirleri üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Mali Çözüm Dergisi*, 31, 143-157.
- Loganathan, N., Ahmad, N., Subramaniam, T., & Taha, R. (2020). The dynamic effects of growth, financial development and trade openness on tax revenue in Malaysia. *International Journal of Business and Society*, 21(1), 42-62.

- Lompo, A. A. B. (2024). How does financial sector development improve tax revenue mobilization for developing countries?. *Comparative Economic Studies*, 66(1), 91-125.
- McNown, R., Sam, C. Y., & Goh, S. K. (2018). Bootstrapping the autoregressive distributed lag test for cointegration. *Applied Economics*, 50(13), 1509-1521.
- Nnyanzi, J. B., Bbale, J. M., & Sendi, R. (2018). Financial development and tax revenue: How catalytic are political development and corruption. *International Journal of Economics and Finance*, 10(8), 92-104.
- Oğul, B. (2022). Türkiye’de Finansal Gelişmenin Vergi Gelirleri Üzerine Etkisinin Zaman Serisi Analizleri ile İncelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 967-979.
- Omodero, C., & Iyoha, F. (2021). Financial development and tax revenue in evolving markets: Evidence from Nigerian. *International Journal of Entrepreneurship*, 25(6), 1-10.
- Oz-Yalaman, G. (2019). Financial inclusion and tax revenue. *Central Bank Review*, 19(3), 107-113.
- Pata, K., & Ela, M. (2020). Türkiye’de finansal gelişmenin vergi gelirleri üzerindeki etkileri: Fourier eşbütünleşme ve nedensellik testleri. *Mali Çözüm Dergisi*, 30, 171-188.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1361-1401.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, P. C., & Hansen, B. E. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with I (1) processes. *The review of economic studies*, 57(1), 99-125.
- Sağdıç, E. N., & Yıldız, F. (2021). Küreselleşme sürecinde finansal gelişmişliğin vergi gelirleri üzerindeki etkisi: Türkiye örneği (1986-2018). *The Journal of International Scientific Researches*, 6(2), 108-122.
- Sam, C. Y., McNown, R., & Goh, S. K. (2019). An augmented autoregressive distributed lag bounds test for cointegration. *Economic Modelling*, 80, 130-141.
- Serin, Ş. C., & Demir, M. (2023). Tax Capacity and Tax Effort in Türkiye and the European Union Countries: An Empirical Application. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 30(4), 817-840.
- Serin, Ş. C., & Demir, M. (2025). Tax Revenues and Inflation Relationship: A Century-Long Application with Fourier-Based Approaches for Türkiye. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 10(1), 41-65.
- Stock, J. H., & Watson, M. W. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 783-820.

- Şeyranlıoğlu, O. (2023). Finansal Gelişimin Vergi Gelirlerine Etkisi: Fourier Yaklaşımlar ile Türkiyeden Kanıtlar. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (100), 87-104.
- Topuz, S. G. (2021). Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Gelişimin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi. *Balkan & Near Eastern Journal of Social Sciences (BNEJSS)*, 7(1), 7-15.
- Yıldırım, H., & Karadeniz, Y. (2023). Kırılgan Beşli Ülkelerinde Finansal Kurum Gelişmişliğinin Vergi Yüğü Üzerindeki Etkisi. *Maliye ve Finans Yazıları*, (120), 31-50.
- Yurdado, V., Karada, N. C., Albayrak, M., & Bozatlı, O. (2022). Analysis of non-tax revenue: evidence from European Union. *Amfiteatru Economic*, 24(60), 485-506.